

UNIVERZITA KARLOVA v Praze

Právnická fakulta

Katedra trestního práva

POJEM A PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Rudolf VOKOUN, CSc.

vypracovala: Petra KOŇAKOVSKÁ

5. ročník

Nový Knín, ul. Reinišova č.479

262 03

prosinec 2010

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.12.2010

Petra Koňakovská

Děkuji JUDr. Rudolfu Vokounovi, CSc., za odborné vedení, rady, připomínky a čas, které mi v průběhu zpracování diplomové práce poskytl.

OBSAH

1. ÚVOD	6
2. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST	8
2.1. Okolnosti vylučující protiprávnost obecně	8
2.2. Pojem a podstata krajní nouze	10
2.3. Pojem a podstata nutné obrany	13
2.4. Vývoj právní úpravy nutné obrany a krajní nouze od vzniku Československa ...	15
2.5. Nutná obrana a krajní nouze v jiných právních předpisech, stručné srovnání právních úprav	20
3. PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE	23
3.1. Obecný úvod a vymezení podmínek krajní nouze	23
3.1.1. Odvracení nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem....	24
3.1.2. Nebezpečí přímo hrozící a trvající	26
3.1.3. Požadavek subsidiarity	27
3.1.4. Požadavek proporcionality	28
3.1.5. Povinnost nebezpečí snášet.....	29
3.2. Překročení mezi krajní nouze	30
3.2.1. Charakteristika překročení mezi krajní nouze	30
3.2.2. Exces extenzivní – vybočení z časových mezí krajní nouze	32
3.2.3. Porušení podmínky subsidiarity.....	34
3.2.4. Porušení povinnosti nebezpečí snášet.....	35
3.2.5. Exces intenzivní - porušení požadavku proporcionality.....	37
3.2.6. Hledisko posuzování proporcionality krajní nouze	40
3.2.6.1. Hledisko čistě objektivní	40
3.2.6.2. Hledisko čistě subjektivní	41
3.2.6.3. Spojení subjektivního a objektivního hlediska	43
3.2.6.4. Představy průměrného občana	43
3.2.6.5. Možnost jednat v krajní nouzi při naplnění kteréhokoli hlediska.....	44
3.2.6.6. Závěrečné zhodnocení	44
4. PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY	45
4.1. Obecný úvod a vymezení podmínek nutné obrany.....	45
4.1.1. Čin jinak trestný.....	47
4.1.2. Pojem útok	47
4.1.3. Útočník.....	50
4.1.4. Útok na zájem chráněný trestním zákonem	52
4.1.5. Přímě hrozící nebo trvající útok	52
4.1.6. Obrana a obránce, přiměřenost nutné obrany	53
4.2. Překročení mezi nutné obrany	56
4.2.1. Charakteristika překročení mezi nutné obrany	57
4.2.2. Exces extenzivní – vykročení z časových mezí nutné obrany.....	60
4.2.3. Exces intenzivní – obrana zcela zjevně nepřiměřená	61
4.2.3.1. Pojem „způsob útoku“	62
4.2.3.2. Poměr intenzity útoku a obrany – tzv. přiměřenost	64
4.2.3.3. Poměr škody z útoku hrozící a škody v obranně způsobené – tzv. proporcionalita	67
4.2.3.4. Posuzování přiměřenosti	71

5. PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY.....	77
5.1. Subjektivní stránka překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze a její vliv na trestní odpovědnost.....	77
5.1.1. Zavinění ke způsobenému následku.....	78
5.1.2. Zavinění k překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze.....	79
5.1.3. Kombinace zavinění k následku a zavinění k excesu z mezí nutné obrany a krajní nouze.....	80
5.2. Právní důsledky překročení podmínek nutné obrany a krajní nouze.....	82
5.2.1. Polehčující okolnosti.....	83
5.2.2. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody.....	85
5.2.3. Upuštění od potrestání.....	88
5.2.4. Zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky.....	89
5.3. Posouzení právní úpravy de lege ferenda.....	93
6. VYBRANÉ OTÁZKY NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE.....	97
6.1. Putativní nutná obrana a krajní nouze a skutkový omyl negativní o okolnostech vylučujících protiprávnost.....	97
6.2. Obrana proti osobám nepřičetným, trestně neodpovědným a jednajícím ve skutkovém omylu.....	101
6.3. Automatická obranná zařízení.....	104
6.4. Obrana proti zákrokům úředních osob.....	108
6.5. Nutná obrana, vzájemné napadení, rvačka.....	111
7. ZÁVĚR.....	115
SEZNAM ZKRATEK.....	117
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	118
ABSTRAKT.....	122
ABSTRACT.....	124

1. ÚVOD

Obsahem mé diplomové práce je téma Pojem a právní důsledky překročení mezi nutné obrany a krajní nouze. Mým cílem je podat ucelený a srozumitelný rozbor těchto dvou klíčových institutů se zaměřením právě na situace překročení jejich mezi a právních důsledků z tohoto vybočení pocházejících. Při studiu literatury na toto téma jsem zjistila, že problematika okolností vylučujících protiprávnost je mnohem složitější, než jsem, vycházejíc ze svých znalostí o této problematice, předpokládala. Bylo ovšem nad míru zajímavé sledovat jak různé nuance mohou ovlivňovat až protichůdné pohledy na určitou otázku spojenou s instituty nutné obrany a krajní nouze. V této souvislosti bych chtěla podotknout, že okruh zkoumaných záležitostí z oblasti okolností vylučujících protiprávnost je značně široký a tato práce nemůže být obsahově ve všech směrech příliš detailní. Proto chci větší prostor věnovat právě pojmu překročení mezi zkoumaných institutů a něj navazujícím právním důsledkům. Každopádně považuji za důležité zpracovat alespoň obecné vymezení institutů nutné obrany a krajní nouze. Je to z důvodu kontinuity a vázanosti jednotlivých pojmů, se kterými budu ve své diplomové práci pracovat. V závěru práce se chci věnovat i vybraným otázkám souvisejícím s instituty nutné obrany či krajní nouze. Chtěla bych rozebrat problematiku skutkových omylů, automatických obranných zařízení, otázku obrany proti osobám nepřičetným, pro věk neodpovědným, jednajícím ve skutkovém omylu, obrany proti zásahům úředních osob a také rozdílům mezi nutnou obranou, rvačkou a vzájemným napadením.

Důvodů, proč se touto problematikou zabývat, je mnoho. Je nezpochybnitelným faktem, že instituty nutné obrany a krajní nouze patří mezi klíčové pojmy trestního práva. Jejich praktický dopad do každodenního života je rovněž markantní. Je zapotřebí si uvědomit, že potřeba jednat v rámci těchto ustanovení může potkat kohokoli, a to kdykoli. Specifikem těchto ustanovení je však skutečnost, že jejich skutečný obsah a smysl bývá velmi často veřejnosti zastřeno. Je to vinou jak státních orgánů, které smysl a hranice těchto institutů občanům nevysvětlují. Svůj díl odpovědnosti mají i soudy, které, zejména v minulosti, vykládaly meze nutné obrany či krajní nouze příliš

restriktivně. A v neposlední řadě nelze zapomenout na stále vzrůstající, v současnosti až enormní, vliv médií, které hlavně z ekonomických důvodů, často zveřejňují informace pouze se skandálním podtextem. Z jejich hledáčku tudíž vypadávají případy, kdy u obviněných bylo konstatováno jednání v souladu s podmínkami nutné obrany či krajní nouze. Z tohoto důvodu pozitivně reflektuji to množství informací, které jsem, v rámci studia odborné literatury a konzultací, získala.

Již při zadání svého diplomového úkolu v prosinci 2008 jsem řešila dilema, zda danou problematiku rozpracovat dle trestního zákona č. 140/1961 Sb., v té době účinného, nebo se zaměřit na právní úpravu nového trestního zákoníku, na kterém právě vrcholily legislativní práce. Zvolila jsem rozpracování úpravy podle trestního zákoníku č. 40/2009 Sb., účinného dnem 1. ledna 2010. Z důvodu nové právní úpravy jednotlivých ustanovení vztahujících se k institutům nutné obrany a krajní nouze jsem se dále rozhodla věnovat se pouze české právní úpravě, která je jednak velmi obsáhlá a především, v mnoha ohledech, zcela nová.

Tato diplomová práce vychází z právního stavu k 28.12.2010

2. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST

2.1. Okolnosti vylučující protiprávnost obecně

Problematika okolností vylučujících protiprávnost, zejména instituty nutné obrany a krajní nouze, patří mezi tradiční otázky, kterými se věda i právní praxe zabývá. Jde o jednu ze základních právních otázek spjatou s právní odpovědností, zejména se základy trestní odpovědnosti.

Trestní právo určuje, které ze společensky škodlivých činů jsou trestné a stanoví tresty ze jejich spáchání. Vedle toho ovšem existují i případy, kdy určitý čin sice splňuje téměř všechny zákonné znaky některého trestného činu, které nejen že nejsou společensky škodlivé, ale jsou dokonce prospěšné. S těmito činy se pak spojeno i vyloučení jejich protiprávnosti. Z těchto důvodů se vymezují tzv. *okolnosti vylučující protiprávnost*, tedy případy, kdy se za splnění zákonných podmínek jednajícím osobou nedopustí trestného činu.

Nový trestní zákoník je založen na tzv. formálním pojetí trestného činu. Za účinnosti trestního zákona č. 140/1961 Sb. se hovořilo o okolnostech vylučujících protiprávnost též jako o okolnostech vylučujících nebezpečnost činu pro společnost. Tento zákon vycházel z formálně – materiálního pojetí trestného činu, z myšlenky, že jednání za těchto okolností je společensky užitečné, prospěšné a že tedy chybí materiální znak trestného činu¹.

Nový trestní zákoník v § 12 odst. 2 ustanovil zásadu subsidiarity trestní represe. Trestní odpovědnost pachatele lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. I za současné právní úpravy se tedy nic nemění na tom, že *materiálním důvodem* existence

¹ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 5., jubilejní a zcela přepracované vydání Aspí, a.s. 2007, str. 261, Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str. 126n

okolností vylučujících protiprávnost je společenská prospěšnost jednání a že takový čin není společensky škodlivý².

Okolnosti vylučující protiprávnost se též označují jako *negativní znaky skutkové podstaty*. Jedná se vlastně o střet dvou právních norem - normy trestní, která určité jednání zakazuje, a normy trestního zákoníku nebo jiného právního předpisu, která čin dovoluje či dokonce přikazuje. Záleží na pojetí protiprávnosti. Stoupenci koncepce tzv. negativních znaků skutkové podstaty považují protiprávnost za typový znak trestného činu. Její odpůrci ji však pokládají za znak skutkové podstaty. Lze souhlasit s převažujícím názorem, že protiprávnost je třeba chápat jako obecný znak trestného činu.

Protiprávnost je třeba dovozovat z celého právního řádu (tj. i z právních norem jiných právních odvětví, zejména práva správního, občanského apod.). Nelze ji vyvozovat pouze z trestního zákoníku. Není tudíž možné okolnosti vylučující protiprávnost omezovat jen na výslovně upravené instituty, ale půjde i o další případy, které dovozuje doktrína trestního práva, resp. právní praxe. Jednotlivé důvody vylučující protiprávnost činu je možno v justiční praxi aplikovat *analogicky*. Není to v rozporu se zásadou „*nullum crimen sine lege*“, neboť touto analogií se nerozšiřují podmínky trestnosti, ale naopak se rozšiřují podmínky beztrestnosti³.

Trestní zákoník v hlavě III obecné části upravuje tyto okolnosti vylučující protiprávnost: krajní nouze (§ 28), nutná obrana (§29), svolení poškozeného (§ 30), lékařský zákrok (§ 30 odst.3), přípustné riziko (§ 31) a oprávněné použití zbraně (§ 32).

² Šámal, P. a kol.: Trestní zákon komentář, I. Díl, 7. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2010 str. 315

³ Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, vydání 6., přepracované, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010, str. 258.

Mezi výslovně neupravené okolnosti vylučující protiprávnost patří instituty souhrnně označované jako výkon práva a plnění povinnosti. Důvodová zpráva k trestnímu zákoníku uvádí, že výčet okolností vylučujících protiprávnost (trestní odpovědnost) není uzavřený a ani uzavřený být nemůže, a proto v novém trestním zákoníku budou upraveny jen nejdůležitější a nejfrekventovanější typy těchto okolností včetně souhlasu poškozeného a dovoleného rizika. Výkon práv a povinností není upraven i s ohledem na to, že v definici trestného činu je nyní výslovně uvedeno, že se musí jednat o protiprávní čin (skutek).

Bزتrestnost policejního agenta není vyjádřena jako obecná, ale jako specifická okolnost vylučující protiprávnost ve zvláštní části trestního zákoníku

De lege ferenda by ovšem bylo možné doporučit vytvoření dalších zákonem upravených okolností vylučující protiprávnost – zejména *zadržení pachatele trestného činu*⁴.

V souvislosti s okolnostmi vylučujícími protiprávnost je z *procesního hlediska* třeba ctít na zásadu *presumpce neviny* a z ní vyplývající pravidlo *in dubio pro reo*⁵. Je nutné bez důvodných pochybností prokázat, že podmínky pro aplikaci okolností vylučujících protiprávnost v době činu dány nebyly nebo byly překročeny meze krajní nouze či nutné obrany. Jinak je třeba vycházet ze stavu příznivějšího pro osobu obviněného a v závislosti na stadiu trestního řízení *věc odložit, zastavit trestní stíhání, nebo zprostit obžalovaného obžaloby* z důvodu, že skutek není trestným činem⁶.

2.2. Pojem a podstata krajní nouze

Krajní nouze bývá označována za nejobecnější institut v rámci okolností vylučujících protiprávnost. Krajní nouze nevylučuje jen trestnost, ale protiprávnost vůbec. Toto ustanovení pokrývá velmi rozmanitý okruh situací, které mohou v každodenním životě nastat.

Institut krajní nouze je upraven v § 28 trestního zákoníku.

⁴ Zadržení pachatele trestného činu jako procesněprávní institut je upraveno v §§ 75 a 76 trestního řádu. Tento institut má však i významné hmotněprávní důsledky v případech, kdy při zadržení vznikne zadrženému či zadržujícímu škoda. Je-li zadržení prováděno v době do ukončení útoku, je třeba je posuzovat podle ustanovení o nutné obraně jako její zvláštní formu. Problém nastává v případech, kdy by se mělo zadržení realizovat až po ukončení útoku, kdy analogické užití nutné obrany je již problematické, neboť některé podmínky by měly být formulovány úžeji než u nutné obrany. Z tohoto důvodu by mělo být zadržení pachatele upraveno jako samostatná okolnost vylučující protiprávnost. in Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, *Acta universitatis Carolinae*, 2/2007 str. 74, Vokoun R.: Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. In: Vybrané aktuální problémy čs. trestního práva, UK Praha 1986, str. 182

⁵ viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 36/1991 Sb. Ns, sp. zn. 11 To 27/90
Při užití důvodu vylučujícího protiprávnost podle § 13 tr. zák. o nutné obraně nemůže soud vycházet ze závěru, že útok ze strany poškozeného "velmi pravděpodobně neskončil". Nelze-li tuto otázku provedenými důkazy zjistit zcela bezpečně, je nutno vycházet ze zásady *in dubio pro reo* a stran skončení či neskončení útoku na zájem chráněný trestním zákonem učinit závěr, že útok v době činu obviněné, která se mu bránila, trval.

⁶ Šámal, P. a kol.: *Trestní zákoník komentář*, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 319

Trestní zákoník nyní vymezuje krajní nouzi jako *čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, není trestným činem, přičemž nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil, anebo byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet*⁷.

V krajní nouzi je možné chránit zájem, který chrání trestní zákoník, jen tím, že se obětuje jiný takový zájem. Její podstatou je ochrana společenských zájmů, které jsou ohroženy reálným a bezprostředním nebezpečím, takovým jednáním, které je jinak v rozporu s právními předpisy. Čin, jímž je takové nebezpečí odvráceno, je oprávněný, společensky prospěšný, a proto nemůže být trestným činem ani přestupkem s odůvodněním, že krajní nouze jen snižuje společenskou škodlivost⁸.

Osoba jednáající v krajní nouzi zachraňuje důležitější zájem obětováním zájmu méně významného za situace, kdy není možné ohrožený zájem zachránit mírnějšími prostředky (např. osoba v mírně podnapilém stavu, tzn. při porušení dopravních předpisů, odveze těžce raněného do nemocnice, protože v tuto chvíli neexistuje jiná možnost. Není zde jiný řidič, není možné přivolat pomoc⁹)

Bez institutu krajní nouze by nebyla možnost ochrany zájmů vlastních, zájmů jiných osob, ale i zájmů státu i společnosti. K činu v krajní nouzi je oprávněn zásadně každý, tedy nejen ten, jehož zájmy jsou ohroženy, ale i ten, jehož zájmy ohroženy v konkrétním případě nejsou (tzv. pomoc v krajní nouzi). Není však možné nařizovat občanům, aby při splnění podmínek vytvářejících situaci krajní nouze hájili své, případně společenské zájmy.

⁷ Podle důvodové zprávy bylo uvedeným dodatkem zpřesněno toto ustanovení, neboť je třeba „vyloučit použití krajní nouze i u osob, které jsou povinny nebezpečí snášet“ (např. z titulu svého zaměstnání – ošetřovatelé v nemocnici, nebo postavení – voják ve válce). Bez tohoto doplnění by krajní nouze vylučovala protiprávnost činů, které by jinak byly např. zneužitím pravomoci veřejné osoby.

⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 10/1980 Sb.rozh.tr, sp. zn. 7 Tz 25/79

⁹ viz. Rozsudek Nejvyššího soudu ČR č. 19/1968 Sb.rozh.tr., sp. zn. 1 Tz 2/68- Jede-li řidič motorového vozidla v podnapilém stavu vozidlem jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, přichází v úvahu posuzování tohoto jednání z hlediska ustanovení § 14 tr. zák (nyní §28 TZ).

Ačkoliv se jednání v krajní nouzi všeobecně pojímá jako *právo* občana, k jednání v krajní nouzi jsou přímo *povinny* osoby, jimž byla zvláštními právními předpisy uložena povinnost chránit některé důležité zájmy, kterým je též poskytována ochrana trestním zákoníkem.

Jednání v krajní nouzi může být namířeno proti komukoliv, avšak proti tomu, kdo sám jedná v krajní nouzi, není krajní nouze, ale ani nutná obrana přípustná.

Charakteristickým následkem při jednání v krajní nouzi je vznik škody (člověk v ohrožení života umrznutím ve sněhové vánici, rozbije okno chaty, aby se v ní ukryl před mrazem), může jím však být i pouhé riziko vzniku škody, porušení povinnosti (osoba stížená trestem zákazu činnosti spočívající v zákazu řízení motorových vozidel, odváží zraněného do nemocnice, jelikož není jiná možnost, jak mu zachránit život) nebo riziko porušení povinnosti.

Při jednání v krajní nouzi úmysl zahrnuje všechny její podmínky. Není na překážku posouzení jednání v rámci krajní nouze, jestliže hlavní roli hrála touha po dobrodružství, po získání popularity atd. Pokud by však někdo svým trestným činem nevědomky odvrátil i přímo hrozící nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem, nemohl by se takový čin posuzovat v rámci krajní nouze, ale pachatel by odpovídal podle obecných zásad. K tomu, že nevědomky odvrátil přímo hrozící nebezpečí, by bylo možné přihlídnout v rámci hodnocení povahy a závažnosti jeho trestného činu ve smyslu §39 odst.1,2¹⁰.

Závěrem tohoto úvodního pojednání k problematice krajní nouze bych chtěla poznamenat, že při srovnání s institutem nutné obrany je krajní nouze trochu opomíjeným institutem a to jak z hlediska právní vědy, tak i praxe. Jestliže budu dále tvrdit, že institut nutné obrany je pro většinu laické veřejnosti málo známý a mnohdy překrucovaný pojem, dovoluji si podotknout, že institut krajní nouze je z tohoto hlediska pojem téměř neznámý. V současné době totiž co není medializováno, to skoro jakoby neexistovalo a ani v souvislosti s několika povodněmi z poslední doby jsem v médiích nezaznamenala jedinou informaci, která by odkazovala na ustanovení o krajní nouzi. Přitom situace, kdy občan jedná v krajní nouzi je dle mého názoru daleko častější

¹⁰ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 321

než situace jednání v nutné obraně. Je ovšem pravdou, že do rukou orgánů činných v trestním řízení se dostane minimum případů jednání v krajní nouzi.

2.3. Pojem a podstata nutné obrany

Stav nutné obrany je důvodem vylučujícím nedovolenost činu i jeho společenskou škodlivost. Při jednání v nutné obraně jde o ochranu společenských hodnot i individuálních zájmů, neboť ochrana života, zdraví, ale i majetku je nepochybně v zájmu jednotlivce i celé společnosti. Obecně lze konstatovat, že nutnou obranou se nahrazuje nedostatek ochrany důležitých zájmů ze strany veřejné moci, jejíž orgány nejsou v daném místě a v daném čase schopny poskytnout napadenému přiměřenou ochranu.

Institut nutné obrany je upraven v § 29 trestního zákoníku.

Trestní zákoník nyní vymezuje nutnou obranu jako *čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajícím útok na zájem chráněný trestním zákonem, není trestným činem. Přičemž nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*

Podstatou nutné obrany je snaha odvrátit nebezpečí, které vyvolal útok, jenž směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákonem, a to činem, který by jinak byl označován za trestný čin, namířeným proti útočníkovi. Ten, kdo útok odvrací jedná ve shodě s účelem trestního zákoníku, neboť chrání tytéž zájmy.

Nutná obrana je speciálním případem krajní nouze. Proto třeba v pochybnostech předem rozhodnout, zda jsou tu podmínky nutné obrany, a pak teprve posuzovat podmínky krajní nouze¹¹. Útok, který je jednou ze základních podmínek nutné obrany je zvláštním případem nebezpečí. Při nutné obraně je obranné jednání vždy od počátku zaměřeno proti útočníkovi a pouze jemu je možné způsobit škodu¹². Je ovšem dovoleno způsobit i větší škodu, než hrozila. U jednání v nutné obraně není požadavek

¹¹ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str. 114

¹² pokud by byla způsobena škoda i jiným nezúčastněným osobám, lze za splnění podmínek použít ustanovení § 28 TZ o krajní nouzi

subsidiarity¹³ a ani požadavek útok snášet jako je tomu u krajní nouze. Jednat v nutné obraně je oprávněn kdokoliv, i když daný útok nesměřuje proti němu samotnému, i když sám útokem dotčen není (tzv. pomoc v nutné obraně).

Obecně platí, že nutná obrana je *uplatněním práva proti bezpráví*. V nutné obraně jde o střet zájmů na ochraně různých společenských vztahů. Na jedné straně je to zájem, který byl napaden útokem, na druhé straně je to zdraví, majetek, popř. život útočníka nebo některý jiný chráněný zájem. Aby byl spolehlivě odvrácen útok musí být tyto zájmy obětovány. Čin, jímž je odvrácen útok, je oprávněný a proto beztrestný¹⁴.

Nutná obrana není trestem, neboť nenastupuje po útoku, ale před ním, či při něm. Má tedy preventivní účinky. Není ani pomstou. Pokud se napadený začne mstít za způsobené příkoří po ukončení útoku je nutno považovat jeho jednání za jednání trestné podle obecných zásad.

Chránit své zájmy před útočníkem je *právem*, nikoli povinností každého občana. Určité osoby mají právní povinnost vystoupit na obranu ohrožených zájmů chráněných právem. Jedná se především o policisty, kteří jsou povinni čelit útokům hrozícím jim nebo jiným občanům. Přesné směrnice obsahují zvláštní zákony.

V souvislosti s výše uvedenou preventivní funkcí nutné obrany je třeba se rovněž zmínit o spojitosti institutu nutné obrany a *bojem s trestnou činností*. Nutná obrana představuje velmi efektivní nástroj boje s trestnou činností. Může totiž působit již před spácháním trestného činu, při něm nebo bezprostředně po činu, a to na rozdíl od trestu, který začíná působit až s delším časovým odstupem. Jednáním v nutné obraně lze přimět pachatele k ukončení spáchání trestné činnosti. Je škoda, že většina občanů je velmi laxních při ochraně cizích práv, neboť kdyby pachatelé trestné činnosti museli vždy předpokládat, že proti nim bude ze strany kohokoliv zakročeno, mohli by dané činnosti zcela zanechat.

Institut nutné obrany je nezbytným prvkem trestního práva, ale přesto o něm občané stále pochybují. Při jednání v nutné obraně se často projevuje i nedokonalá

¹³ viz. Rozhodnutí krajského soudu Ostrava č. 19/1958 Sb. rozh.tr., sp. zn. 4 To 181/57

¹⁴ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 23

znalost institutu nutné obrany a jeho mezí. Občané z tohoto důvodu mnohdy jednají méně razantně, než je jim umožněno. Nebo naopak z neznalosti ustanovení nutné obrany jednají tak, jako by žádné podmínky stanoveny nebyly. Svůj podíl viny mají i media, protože neinformují vyváženě o případech jednání za dodržení podmínek nutné obrany a při jejich překročení. Většina informací souvisejících s problematikou nutné obrany je z okruhu případů překročení mezí, a tudíž odsouzení osoby za daný trestný čin.

Z výše uvedených důvodů pramení nejistota občanů, kdy mohou beztrestně bránit proti útočníkovi svá práva, což také umocňuje jejich netečnost k prosazení práv cizích. Na tomto místě je však nutné ještě zmínit strach obyčejných občanů zakročit proti útočníkovi z důvodu fyzických. Tento strach je mnohdy oprávněný a nelze zaměňovat se zbabělostí, nebo neochotou zakročit.

Místo a význam nutné obrany v právním řádu státu je nezpochybnitelné. Řada otázek však zůstává stále sporná a vyžaduje další objasnění.

2.4. Vývoj právní úpravy nutné obrany a krajní nouze od vzniku Československa

Instituty okolností vylučujících protiprávnost a zejména nutné obrany a krajní nouze prodělaly poměrně pestrý vývoj. Nejprve nahrazovaly nedostatek ochrany ze strany teprve vznikající státní moci. S rozvojem státní moci dochází pak k omezování svépomocných prostředků ochrany vlastních zájmů ve prospěch ochrany poskytované upevňující se státní mocí. Moderní legislativa věnuje stálou pozornost okolnostem vylučujícím protiprávnost, jsou vymezovány nové druhy okolností vylučujících protiprávnost a u těch stávajících zpřesňovány jejich podmínky. Ovšem i okolnosti vylučující protiprávnost byly přizpůsobovány danému vládnoucímu režimu, jak bude patrné dále.

V této části práce se chci věnovat vývoji právní úpravy nutné obrany a krajní nouze od vzniku Československa. Pokládám za důležité shrnout vývoj těchto institutů pro lepší pochopení současného stavu legislativní úpravy.

Při svém vzniku 28.10.1918 převzala Československá republika tzv. recepčním zákonem celý dosavadní právní řád, platný na svém území. Na území Čech v té době platil Trestní zákoník z r. 1852, č. 117/1852 ř.z. a na Slovensku uherský trestní zákon z r. 1878 ve znění novel, společně s řadou vedlejších trestních zákonů.

Zákon č. 117/1852 ř.z. obsahoval v § 2 písm. g) úpravu tzv. *důvodů vylučujících zlý úmysl*.

Proto nepřičítá se konání neb opominutí za zločin:

g) když skutek se stal z neodolatelného donucení nebo u výkonu spravedlivé nutné obrany.

Že však tu byla spravedlivá nutná obrana, za to má se míti jen tehdy, když lze z povahy osob, času, místa, ze způsobu útoku nebo z jiných okolností důvodně souditi, že pachatel užil toliko obrany potřebné, aby odvrátil od sebe neb od jiných protiprávní útok na život, na svobodu nebo na jmění; - nebo že toliko z poděšení, ze strachu nebo z leknutí vykročil z mezí takové obrany. - Vykročení takové může se však podle povahy okolností trestati podle ustanovení dílu druhého tohoto zákona trestního §§ 335 a 431) za čin trestný z nedbalosti.

Rakouský trestní zákon ze dne 27.5.1852 připouštěl obranu jen proti útoku na život, zdraví a majetek. Tato úprava v sobě slučovala demonstrativní výčet okolností, které mohou zakládat podmínky nutné obrany a zároveň dovoluje posoudit jednání jako nutnou obranu v případě, kdy se bránící osoba řídila ve svém úsudku i jinými relevantními skutečnostmi. Současně je zde založena i povinnost vyšetřovacích orgánů brát i úvahu i skutečnosti týkající se subjektivní stránky. Na vybočení z mezí nutné obrany se usuzovalo pouze při velkém nepoměru mezi útokem a obranou¹⁵

Krajní nouze byla definována jako skutek, který se stal z "neodolatelného donucení". Stručnost tohoto zákonného vymezení ponechávala široké pole působnosti právní praxi¹⁶ a teorii.

¹⁵ Fremr, R., Zelenka, P., K výkladu ustanovení § 13 o nutné obraně. Právní praxe, 5/1994 roč. 42, str. 343

¹⁶ K výkladu pojmu „neodolatelné donucení“ viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.2.1921, sp. zn. Kr I 601/20 - Neodolatelné donucení dle § 2 lit. g) tr. z. předpokládá takovou situaci, v níž pachatel jen spácháním zakázaného činu může zachrániti právní statek vydaný nebezpečí, jehož hodnota značně převyšuje statek obětovaný.

Trestní zákon č. 86/1950 Sb. (ze dne 19. července 1950) zavedl jednotný pojem trestného činu. Otázku nutné obrany vyřešil zákon samostatným ustanovením § 8

Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací útok na lidově demokratickou republiku, její socialistickou výstavbu, zájmy pracujícího lidu nebo na jednotlivce, není trestným činem, jestliže

a) útok přímo hrozil nebo trval a

b) obrana byla útoku přiměřená.

Okruh chráněných společenských zájmů byl sladěn se základním účelem trestního zákona. Ze znění uvedeného ustanovení je zřetelná preference skupinových zájmů, nad zájmy jednotlivce. Útok tedy musel trvat nebo hrozit a obrana musela být přiměřená útoku.

Ustanovení o krajní nouzi se nacházelo v § 9

(1) Jednání jinak trestné, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo jednotlivci, není trestným činem, jestliže

a) způsobená škoda je menší než ta, která hrozila a

b) nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak.

(2) Nejde o krajní nouzi podle odstavce 1, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.

Byla tedy stanovena podmínka subsidiarity, absolutní proporcionality a podmínka povinnosti snášet nebezpečí.

A dále např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm II 506/26 O "neodolatelné donucení (stav nouze)" ve smyslu §u 2 g) tr. zák. jde jen tenkrát, jednal-li pachatel pod dojmem přítomného bezprostředně hrozícího nebezpečí, jež bylo jedinou pohnutkou ke spáchání činu, a jemuž nebylo lze jinak uniknouti než spácháním zločinu, předpokládajíc, že pachatel nezavinil stav nouze trestným činem a že nemá právní povinnosti snášeti hrozící škodu. Podobně rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm I 793/23 a další.

Konkrétněji viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm II 158/49

K pojmu neodolatelného donucení (stavu nouze) ve smyslu § 2 písm. g) tr.z.

Pouhý příkaz k provedení trestného činu daný manželem manželce, příp. otcem trestně odpovědnému synovi, není neodolatelným donucením

II. I když jsou tu podmínky stavu nouze, nelze vyloučiti trestnost, je-li hodnota statku obětovaného nepoměrně vyšší než zachráněného.

Okolnostem vylučujícím protiprávnost věnoval pozornost i trestní zákon správní, zák. č. 88/1950 Sb. Ten spojil prvky obrany (poměr škod) s prvky krajní nouze (subsidiarity, nebezpečný útok) do jediného ustanovení, a to v § 8 označeným titulem „Nouze“.

(1) Přestupkem není čin, jímž někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící jemu nebo někomu jinému, jestliže nebyla způsobena podstatně větší škoda než ta, která hrozila, a nebezpečí nebylo možno odvrátit jinak.

(2) Nejde o nouzi podle odstavce 1, jestliže ten, komu nebezpečí hrozilo, byl povinen je snášet.

Tento zákon vázal obranu v oblasti přestupků podmínkou subsidiarity¹⁷. Zákon byl zrušen zák. č. 60/1961 Sb. o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku

V roce 1961 byl přijat nový trestní zákon č. 140/1961 Sb. Ten zachoval jednotný pojem trestného činu a v § 13 obsahoval ustanovení o nutné obraně

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací přímo hrozící nebo trvajících útok na zájem chráněný tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o nutnou obranu, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

v § 14 o krajní nouzi.

Čin jinak trestný, kterým někdo odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému tímto zákonem, není trestným činem. Nejde o krajní nouzi, jestliže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Ve srovnání s předchozím trestním zákonem z roku 1950 byly tyto instituty dále zpřesněny a do jisté míry se usnadnila jejich aplikace¹⁸

Tento trestní zákon do jisté míry změnil celkové pojetí nutné obrany. Podmínky jednání v nutné obraně byly rozšířeny, a to ve prospěch obránce. Nová formulace podmínek jednání v nutné obraně a také krajní nouzi měla umožnit, aby nedocházelo ke

¹⁷ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 22

¹⁸ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989 str. 18

stíhání osob, které aktivně vstoupily na ochranu společenských zájmů. Zprvu nešlo o nutnou obranu, jestliže byla tato zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku. Novela ustanovení o nutné obraně, provedená zák. č. 290/1993 Sb. poté dále rozšířila meze nutné obrany. Aby byly překročeny meze nutné obrany musela být obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Pojem nebezpečnosti útoku, který je značně abstraktní byl nahrazen pojmem způsobu útoku, který především jeho nebezpečnost charakterizuje¹⁹.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb., v otázce institutu krajní nouze poněkud zmírnil podmínku proporcionality - stanovil, že způsobený následek nesmí být *zřejmě* stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

Ještě je třeba se zmínit, že v roce 1969 by přijat zákon o přečinech, zák. č. 150/1969 Sb. Tento zákon sice výslovně neobsahoval zmínku o institutech nutné obrany a krajní nouze, nicméně dle § 13 odst. 1 se vesměs celá obecná část trestního zákona aplikovala i na kategorii přečinů, tedy i ustanovení o okolnostech vylučujících protiprávnost. Novelou trestního zákona z roku 1961 provedenou zákonem č. 175/1990 Sb. byl zákon o přečinech zrušen a tím i kategorie soudně trestného deliktu „přečin“.

Nový trestní zákoník, jenž byl vyhlášen pod č. 40/2009 Sb. nabyt účinnosti dnem 1. ledna 2010. Trestní zákoník znovu zavedl dvě kategorie soudně trestných deliktů, a to přečiny a zločiny. Institut krajní nouze je nyní upraven v § 28 TZ. Definice krajní nouze byla zpřesněna, když je třeba vyloučit její použití u osob, které jsou povinny nebezpečí snášet (např. z titulu svého zaměstnání - ošetřovatel v nemocnici, nebo postavení - voják ve válce). Tuto povinnost snášet nebezpečí ukládají určitým kategoriím osob zvláštní předpisy, a tyto osoby se jí nemohou vyhýbat poukazem na své vlastní ohrožení.

Institut nutné obrany je nyní upraven v § 29 TZ. Úprava nutné obrany se přebírá z předchozí právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých minulého století v praxi osvědčila. Definice nutné obrany dostatečně akcentuje situaci obránce, včetně překvapivosti či brutality útoku, strachu, zmatku či leknutí obránce, které se v

¹⁹ Kuchta, J.: Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999 str. 147

praxi posuzují v rámci reakce obránce na “způsob útoku”, při pozitivním řešení problematiky omylu (§ 18 TZ)²⁰.

2.5. Nutná obrana a krajní nouze v jiných právních předpisech, stručné srovnání právních úprav

Důsledky vyloučené protiprávnosti se projevují i v dalších oblastech práva. Instituty krajní nouze a nutné obrany jsou upraveny v přestupkovém zákoně č. 200/1990 Sb. v § 2 odst. 2. *Přestupkem není jednání, jímž někdo odvrací*

a) přiměřeným způsobem přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný zákonem nebo

b) nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému zákonem, jestliže tímto jednáním nebyl způsoben zřejmě stejně závažný následek než ten, který hrozil, a toto nebezpečí nebylo možno v dané situaci odvrátit jinak.

Co se týče krajní nouze, jsou její podmínky stanoveny téměř shodně s trestním zákoníkem. Rozdíl je v neexistenci podmínky povinnosti nebezpečí snášet, která je v trestním zákoníku explicitně vyjádřena, přestupkový zákon tuto podmínku však neupravuje. Zvláštní je stanovení podmínky proporcionality, kdy je oproti trestnímu zákoníku vynechán pojem „ještě závažnější následek“. Z jazykového výkladu by bylo možné vyvodit, že následek závažnější by mohl být způsoben, což by ovšem mohlo vést k velmi problematickým situacím. Systematickým a teleologickým výkladem lze dospět k tomu, že způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo závažnější, než ten, který hrozil.

Institut nutné obrany je v obou předpisech koncipován rozdílně. V přestupkovém zákoně je stanoven požadavek přiměřeného způsobu odvracení útoku, což lze chápat tak, že je zde dána absolutní proporcionalita způsobu odvracení útoku. Na dané téma existuje několik judikátů nejvyššího správního soudu, který dospěl k názoru, že o nutnou obranu podle zákona o přestupcích nejde jen tehdy, byla-li obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Nejvyšší správní soud argumentuje principy jednoty

²⁰ důvodová zpráva k trestnímu zákoníku č. 40/2009 Sb.

právního řádu, jeho vnitřní bezrozporností a imperativu stejného náhledu na srovnatelné právní instituty, byť upravené v rozdílných právních předpisech či dokonce odvětvích²¹.

Zkoumané instituty se nacházejí i v občanském zákoníku č. 40/1961 Sb. v § 418.

(1) Kdo způsobil škodu, když odvracel přímo hrozící nebezpečí, které sám nevyvolal, není za ni odpovědný, ledaže bylo možno toto nebezpečí za daných okolností odvrátit jinak anebo jestliže je způsobený následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil.

(2) Rovněž neodpovídá za škodu, kdo ji způsobil v nutné obraně proti hrozícímu nebo trvajícím útoku. O nutnou obranu nejde, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

Občanský zákoník o krajní nouzi explicitně nehovoří, z výše citovaného ustanovení však vyplývá, že se jedná o stejný institut, který je v trestním zákoníku nazván krajní nouzí. Krajní nouze v občanském zákoníku je opět upravena podobně s trestním zákoníkem. Rozdíly v těchto úpravách lze shrnout následovně. Krajní nouze se v občanském zákoníku vztahuje pouze na vznik škody, tudíž poruchu zájmu. Občanský zákoník výslovně stanoví odpovědnost za škodu způsobenou vyvoláním nebezpečí, i odpovědnost za škodu způsobenou jednajícím v krajní nouzi při odvracení takového hrozícího nebezpečí pro osobu, která nebezpečí sama vyvolala, ať již úmyslně nebo z nedbalosti.

Otázka nutné obrany je ještě problematičtější. Meze nutné obrany jsou v občanském zákoníku rozšířeny co se týče časového hlediska (není zde požadavek *přímo* hrozícího útoku). Jelikož zde chybí bezprostřednost útoku, stačí, aby z jednání útočníka bylo jasné, že zaútočí a obránce nemusí čekat až do okamžiku, kdy by měl reálně útok začít, obránce může tuto hrozbu odvrátit již dříve. Což zároveň znamená i za určitých okolností rozšíření mezí nutné obrany podle trestního práva v důsledku absence protiprávnosti z hlediska občanského zákona.

²¹ viz. rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR č. 1898/2009 Sb. NSS, čj. 1 As 35/2008-51, rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR č. 791/2006 Sb. NSS čj. 2 Afs 81/2004-54, rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR č. 1338/2007 Sb. NSS, čj. 8 As 17/2007-135

Na druhé straně občanský zákoník stanoví, že nejde o nutnou obranu, byla-li *zřejmě nepřiměřená* povaze a nebezpečnosti útoku. Nelze usuzovat, že by pojmy „*zřejmě nepřiměřená*“ a „*zcela zjevně nepřiměřená*“ obrana, byly totožné. Na diferenci těchto pojmů lze usuzovat i z toho, že novela § 13 zák.140/1961 Sb. z roku 1993 byla všeobecně chápána jako rozšíření mezi nutné obrany ve prospěch obránce.

Do třetice podle znění občanského zákoníku nesmí být nutná obrana *zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku*. Občanský zákoník je terminologicky shodný se zněním zák. 140/1961 Sb. před výše uvedenou novelizací.

Za určitých okolností by však nutná obrana mohla být chápána z hlediska občanského zákoníku také úžeji, než-li v trestním zákoníku, což by zase mohlo vést k vyloučení trestnosti daného jednání dle § 29 trestního zákoníku, tím by však nebyla vyloučena občanskoprávní odpovědnost. Následky odpovědnosti za škodu dle občanského zákona jsou však mnohdy přísnější, než-li následky z trestní odpovědnosti.

Považuji za důležité upozornit na rozdílnou terminologii a podmínky jednání v nutné obraně a krajní nouzi podle různých právních úprav. I při takto stručném rozboru je zřejmé, že současná právní úprava zkoumaných institutů je neuspokojivá, mnohdy velmi rozdílná. Ačkoliv lze argumentovat požadavkem jednoty a souladnosti právního řádu a rozporná ustanovení vykládat v souladu s §§ 28, 29 TZ, bylo by de lege ferenda velice potřebné sjednotit podmínky jednání v nutné obraně a krajní nouzi v občanském zákoně, trestním zákoníku i přestupkovém zákoně. Dle mého názoru existují dvě možnosti řešení. Buď může být jednání v nutné obraně a krajní nouzi totožně upraveno ve všech těchto předpisech nebo budou nutná obrana a krajní nouze definovány pouze v jednom z kodexů a ostatní zákony na ně budou odkazovat.

3. PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE

3.1. Obecný úvod a vymezení podmínek krajní nouze

Krajní nouze je stav, kdy lze chránit ohrožený zájem jen tím, že se obětuje jiný takový zájem. Platí zde klasická zásada: „*De duobus malis minus est semper eligendum*“ – ze dvou zel je vždy třeba zvolit to menší²².

V případě jednání v krajní nouzi musí být splněny následující podmínky:

- 1) odvracení nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem.
- 2) nebezpečí hrozí přímo, bezprostředně
- 3) nebezpečí nebylo možno za daných okolností odvrátit jinak. (tzv. požadavek subsidiarity)
- 4) způsobený následek nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (tzv. požadavek proporcionality následků)
- 5) ten, komu nebezpečí hrozilo, neměl povinnost je snášet

Někteří trestněprávní teoretici²³ rozlišují podmínky, při jejichž naplnění vzniká *stav krajní nouze*, a podmínky (meze) *jednání ve stavu krajní nouze*. Zatímco při nesplnění některé podmínky vytvářející stav krajní nouze nemůže krajní nouze vůbec vzniknout, při nedodržení podmínky proporcionality, která je jedinou podmínkou jednání ve stavu krajní nouze, dojde k překročení mezí krajní nouze. Dle mého názoru je toto rozlišování podmínek logické a správné. Nadále ale budu pracovat s výše

²² Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010 str. 262, Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva, Praha 1969 str. 25 n

²³ Např. Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989
Kuchta, J.: Nutná obrana a krajní nouze. Rigorózní práce, UJEP Brno 1977, str. 60-64.

uvedenými podmínkami krajní nouze společně. Je to z důvodu, že i trestní zákoník mezi těmito skupinami v § 28 a § 41 písm. g) TZ nijak nerozlišuje. O vybočení z mezí krajní nouze (tzv. *exces*) jde podle našeho trestního zákoníku tehdy, jestliže zde některé její podmínky byly, že tedy stav byl krajní nouzi blízký, ale nebyly tu dány podmínky krajní nouze zcela ve všech směrech²⁴. Pojmu "překročení mezí krajní nouze" se používá ve významu "nesplnění některé z podmínek krajní nouze" bez ohledu na to, zda se jedná o podmínku vytvářející stav krajní nouze, nebo o meze jednání v krajní nouzi.

V následujících podkapitolách se budu věnovat jednotlivým podmínkám krajní nouze.

3.1.1. Odvracení nebezpečí, které hrozí zájmu chráněnému trestním zákonem

Conditio sine qua non jednání v krajní nouzi je existence přímo hrozícího nebo trvajících nebezpečí.

Nebezpečí je stav hrozící poruchou některému zájmu chráněnému trestním zákoníkem. Pramenem nebezpečí mohou být přírodní síly (např. povodeň či blesk), člověk (např. řidič při dopravní nehodě), zvíře, věc (např. porucha strojního zařízení) i jiný způsob (např. epidemie nakažlivé choroby). Nebezpečí může spočívat i v útoku člověka. Tato posledně jmenovaná alternativa má svá určitá specifika. Nejprve je důležité říci, že proti útoku je v širším rozsahu přípustná nutná obrana. Podmínky vzniku situace nutné obrany a krajní nouze tedy splývají a ohrožená osoba se může rozhodnout buď pro jednání v nutné obraně (přepadený pracovník čerpací stanice se začne bránit útočnickovi a způsobí mu újmu na zdraví) nebo pro jednání v krajní nouzi (výše uvedený pracovník se útočnickovi, který na něj míří pistolí, která ani v nejmenším nevypadá jako atropa, a který mu důrazně hrozí usmrcením, nebrání, ale vydá mu svěřené peníze, které má v pokladně, při splnění všech podmínek krajní nouze včetně subsidiarity a proporcionality)

²⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009 str. 325

Za situace krajní nouze jedná i ten, který se sice brání útočnickovi, ale následek (účinek) je způsoben i nezúčastněné osobě. Zde ovšem za podmínky nepřekročení mezi krajní nouze²⁵.

Nebezpečí musí hrozit zájmu, který je chráněn trestním zákoníkem. Tyto zájmy jsou blíže rozvedeny v jednotlivých ustanoveních zvláštní části trestního zákoníku. Je možné sestavit hierarchii nejtypičtějších skupin zájmů chráněných trestním zákonem. V následující stupnici jsou jmenovány zájmy podle jejich důležitosti:

- 1) Zájem na ochraně života, zdraví, svobody, lidské důstojnosti
- 2) Zájem na ochraně ústavního zřízení a územní celistvosti České republiky
- 3) Zájem na ochraně majetku a ostatních vztahů fyzických a právnických osob²⁶.

Při kolizi zájmů bude pochopitelně záležet na okolnostech konkrétního případu.

Toto určení zájmů je třeba chápat druhově (kvalitativně), nikoli podle intenzity (kvantitativně), která podmiňuje odpovědnost podle trestního práva. Lze chránit například i majetek menší hodnoty, než který může být předmětem útoku podle trestního zákoníku, tj. i majetek nepatrné hodnoty před hrozící škodou²⁷.

Zdrojem nebezpečí mohou být rovněž jednání, která jsou správními delikty nebo se deliktům podobají svými znaky, ale určitý znak skutkové podstaty zde chybí. Může jít například o subjekt, požadované zavinění, následek. Krajní nouze je přípustná proti těmto jednáním, pokud to jejich povaha umožňuje.

Dosud zcela nevyřešena je otázka, zda může v krajní nouzi jednat ten, kdo sám nebezpečí zavinil, úmyslně či nedbalostně. Občanskoprávní úprava hovoří jasně (viz. kap. 2.5.). Trestní zákoník žádné takové ustanovení neobsahuje, z čehož někteří autoři vyvozují, že nebezpečí může být způsobeno i tou osobou, která je sama ohrožena (např.

²⁵ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 9/88 Sb. rozh. tr., sp. zn. 7 tz 9/87: Nebezpečí, které občan odvrací v krajní nouzi, může spočívat i v útoku člověka. V takovém případě jde o krajní nouzi, a nikoli o nutnou obranu tehdy, jestliže jednáním jinak trestným je způsobena škoda jinému než útočnickovi.

²⁶ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str. 133

²⁷ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010 str. 260

ohrožen je ten, kdo sám rozdráždil psa, který na něj poté zaútočil, nebo ten, kdo vlastní neopatrností způsobil požár své vlastní chaty), že tedy v těchto případech lze jednat v krajní nouzi²⁸.

Jiná je však situace, kdy jednající nebezpečí záměrně vyvolal, aby se vyhnul trestní odpovědnosti a trestu za jednání vlastní, tzv. vyprovokovaná krajní nouze (např. jednání osoby, která rozdráždí psa pobíhajícího za plotem na cizím sousedním pozemku jenom proto, aby ho mohla potom jako „útočícího“ usmrtit). V tomto případě je jednání v krajní nouzi vyloučeno²⁹

K výše uvedené otázce bych chtěla dodat, že nelze libovolně rozšiřovat podmínky trestní odpovědnosti v neprospěch pachatele. Jestliže však někdo úmyslně způsobil nebezpečí, aby při jeho odvracení mohl způsobit naplánovaný trestný čin, je otázka trestního postihu zcela relevantní. Způsobení nebezpečí by totiž v tomto případě mohlo být kvalifikováno jako příprava k trestnému činu a § 20 TZ posouzen jako speciální k § 28 TZ.

Omyl jednajícího o tom, že tu bylo nebezpečí se posuzuje podle obecných zásad. V teorii se označuje taková nouze jako zdánlivá či domnělá „putativní“. Problematice putativní krajní nouze se budu věnovat v kap. 6.1.

3.1.2. Nebezpečí přímo hrozící a trvajícím

Nebezpečí musí hrozit přímo, bezprostředně. Přímo hrozící nebezpečí vytváří bezprostřední ohrožení pro právem chráněné zájmy a nevyhnutelně musí začít v nejbližší době. Vývoj událostí rychle spěje k poruše. Podobný význam má pojem „bezprostřednost“. Nebezpečí je bezprostřední, když existuje vysoká pravděpodobnost porušení chráněného zájmu a má nastat v časovém, místním i funkčním ohledu v nejbližším okamžiku. Uvedený vývoj události může být tedy i přerušeno, ale i nadále

²⁸ Filipovský, J. - Tolar, J. - Dolenský, A.: O obecné části trestního zákona. Orbis, Praha 1951, str. 79; obdobně Novotný, O. a kol.: Trestní právo hmotné. Codex, Praha 1992, str. 131

²⁹ K tomu stejně: Solnař, V.: Základy trestní odpovědnosti. Academia, Praha 1972, str. 95., Schubert, L. a kol.: Trestní právo hmotné. Bratislava 1976, str. 22

jsou splněny téměř všechny podmínky potřebné k tomu, aby hrozící porucha nastala, byť náhodou, která může kdykoli a s velkou pravděpodobností nastat.

Z časového hlediska lze v krajní nouzi jednat ještě v době, kdy situace naplňující podmínky pro jednání v krajní nouzi již nastala a v době jednání v krajní nouzi stále trvá a pokračuje tedy ohrožení chráněných zájmů.

Jestliže nebezpečí již pominulo nebo bylo jinak ukončeno, nelze již v krajní nouzi jednat.

3.1.3. Požadavek subsidiarity

Podmínkou krajní nouze dále je, že nebezpečí za daných okolností nelze odvrátit jinak. Odvrácení nebezpečí se zpravidla dotýká zájmu osob, které na vzniku nebezpečí nemají žádné viny. Proto byl vymezen požadavek subsidiarity, podle kterého lze-li nebezpečí odvrátit bez ohrožení jejich zájmů, je třeba tomu dát přednost.

V úvahu přichází několik variant týkajících se možností, jak lze nebezpečí odvrátit. Existuje-li pouze jediný způsob, jak nebezpečí odvrátit, podmínka subsidiarity je splněna, stav krajní nouze může vzniknout. Lze-li mezi různými způsoby, jak nebezpečí odvrátit, najít způsob, který nezpůsobí vůbec žádný následek (typicky útěk), podmínka subsidiarity určuje zvolit tento neškodný způsob. Stav krajní nouze za těchto okolností vůbec nevznikne. Složitá ovšem může být situace, kdy existuje více způsobů, jak nebezpečí odvrátit, přičemž každý z nich s sebou nese způsobení určité škody. Zabývat se teorií, že v tomto případě krajní nouze nemůže nastat, protože vždy lze nebezpečí odvrátit jinak, z důvodu její absurdnosti rozebírat nebudu. Stačí podotknout, že v této situaci v krajní nouzi jednat lze, že situace, kdy se osobě nabízí pouze jediná cesta, jak se z nebezpečí dostat, jsou spíše výjimkou, a aby bylo možné v krajní nouzi jednat nemusí připadat v úvahu pouze jediné možné řešení. A dále je třeba brát v úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno nebezpečí odvrátit včas³⁰.

³⁰ Viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 26/1972 Sb. rozh. tr., sp. zn. 3 Tz 54/71 - Při posuzování krajní nouze není na rozdíl od nutné obrany rozhodující přiměřenost či nepřiměřenost způsobu odvrácení hrozícího nebezpečí. Rozhodující pro hodnocení vybočení z mezí krajní nouze je, bylo-li toto nebezpečí možno odvrátit jinak, nebo zda způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil. Při hodnocení, zda nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, je třeba brát v

Jindy je požadavek subsidiarity interpretován tak, že se žádá, aby osoba jednající v krajní nouzi zvolila ze všech v úvahu přicházejících řešení to, které přináší nejmenší škodu. Například dezorientovaná osoba na horách ve vánici, které hrozí, že umrzne, narazí na opuštěnou chatu, by měla použít co nejméně devastující přístup k otevření chaty, např. rozbití skleněné výplně místo zničení dveří. Tato interpretace klade ovšem vyšší požadavky na jednajícího a její správnost není zcela nesporná³¹.

Trestní zákoník váže subsidiaritu na odvracení nebezpečí „jinak“, tedy jiným způsobem, a nikoli na použitý způsob odvracení. Uvedený přístup si lze proto představit jen jako určitou korekci zcela nevhodného odvracení nebezpečí, kde by se však spíše měla projevit zásada proporcionality.

3.1.4. Požadavek proporcionality

Následek, způsobený odvracením nebezpečí, nesmí být zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil (tzv. proporcionalita). Podmínka proporcionality vůbec působí určité potíže a budí jisté pochybnosti. Zásady pro posuzování proporcionality mohou být jen přibližné a je možná značná různost názorů.

Požadavek proporcionality u krajní nouze je výrazem toho, obětovaný zájem nemůže být rovnocenný nebo závažnější než zájem chráněný. Proto nelze obětovat cizí život za život vlastní.

Hodnocení stavu krajní nouze tedy předpokládá srovnání zájmu chráněného a obětovaného. Pro ilustraci předkládám právní úpravu podmínky proporcionality v ostatních evropských zemích. Najdeme zde takové, které se s tou naší, pokud jde o proporcionalitu, shodují, ale i takové, které jsou mírnější (čl. 26 polského trestního zákona - obětovaná hodnota nesmí být na první pohled vyšší než zachráněná). Jsou však i takové úpravy, pro které proporcionalita hrozící a způsobené škody není důležitá a naopak sledují např. přiměřenost použitých prostředků k závažnosti hrozby (čl. 122-7

úvahu jen ty možnosti obviněného, kterými bylo možno odvrátit nebezpečí včas, tj. ještě před porušením zájmu chráněného trestním zákonem, kterému nebezpečí hrozilo.

³¹ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010, str. 261, Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009 str. 322

francouzského trestního zákoníku) či omluvitelnost činu vzhledem k povaze nebezpečí, škodě způsobené jinému a všeobecným okolnostem (kap. 24, § 4 švédského trestního zákona)³². Kompromisní variantu obsahuje trestní zákon SRN. Ten rozlišuje skupinu člověku nejbližších zájmů (život, zdraví), při jejichž ohrožení toleruje i způsobení stejného následku a dále skupinu ostatních zájmů, při jejichž ohrožení vyžaduje, aby způsobený následek nebyl zřejmě stejně závažný nebo závažnější.

Při hodnocení konkrétního případu je vždy třeba brát v potaz i psychický stav jednajícího. Tento požadavek vychází z dikce § 28 TZ, kde je stanoveno, že následek nesmí být „zřejmě stejné závažnosti“, takže při pochybnosti odůvodněné povahou případu je třeba krajní nouzi připustit, poněvadž jen zřejmě stejná nebo vyšší závažnost zájmu, který by měl být obětován, krajní nouzi vylučuje³³.

3.1.5. Povinnost nebezpečí snášet

Dle trestního zákoníku se v krajní nouzi nemůže nacházet osoba, která je povinna hrozící nebezpečí snášet. Za účinnosti trestního zákona č. 117/1852 ř.z. tuto povinnost dovozovala judikatura, v textu zákona tato povinnost uvedena nebyla³⁴. V letech 1950-1961 byl požadavek neexistence této povinnosti zakotven v § 9 odst. 2 trestního zákona jako negativní podmínka krajní nouze. Do trestního zákona č. 140/1961 Sb. tato podmínka převzata nebyla, autoři učebnic trestního práva i soudci

³² Kubová, O.: K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie, 10/1998, str. 49 n

³³ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str. 134

³⁴ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm II 506/26

O "neodolatelné donucení (stav nouze)" ve smyslu §u 2 g) tr. zák. jde jen tenkrát, jednal-li pachatel pod dojmem přítomného bezprostředně hrozícího nebezpečí, jež bylo jedinou pohnutkou ke spáchání činu, a jemuž nebylo lze jinak uniknouti než spácháním zločinu, předpokládajíc, že pachatel nezavinil stav nouze trestným činem a že nemá právní povinnosti snášeti hrozící škodu.

Dále např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm I 283/27

O neodolatelném donucení (stavu nouze) podle § 2 g) tr. zák. lze mluvit jen tenkrát, jednal-li pachatel pod dojmem přítomného, bezprostředně hrozícího nebezpečí, jež bylo jedinou pohnutkou ke spáchání činu a jemuž nebylo lze jinak uniknouti, než spácháním zločinu, předpokládajíc, že pachatel nezavinil stav nouze trestným činem, že nemá právní povinnosti snášeti hrozící škodu, a že hodnota statku obětovaného není nepoměrně vyšší než hodnota statku zachráněného.

trestních soudů ji však uznávali nadále. Nyní je tedy tato povinnost opět explicitně vyjádřena. *Nejde o krajní nouzi, jestliže byl ten, komu nebezpečí hrozilo, povinen je snášet.* Jako příklad lze uvést nebezpečí hrozící lékařům nebo ošetřovatelům v nemocnici, policistovi ve službě, hasiči ve službě, plavčíkovi při záchraně tonoucího.

Tuto povinnost snášet nebezpečí ukládají určitým kategoriím osob *zvláštní předpisy*. Není možné namítat jednání v krajní nouzi pro případy, kdy se určitá osoba nacházela v situaci, kdy měla zákonnou povinnost konkrétní nebezpečí snést s odkazem na své vlastní ohrožení, tedy že by se plněním povinnosti vystavila nebezpečí svého poškození či vzniku jiné újmy.

3.2. Překročení mezí krajní nouze

K překročení mezí krajní nouze může dojít v případě, kdy jednání směřovalo k odstranění nebezpečí, ale nebyly tu všechny podmínky krajní nouze. Nedostatek podmínek krajní nouze může spočívat jednak před zásahem v tom, že nebezpečí nehrozí přímo a bezprostředně a dále ve větší závažnosti způsobeného následku než je přípustné, v tom, že nebezpečí se dalo odvrátit jinak a konečně pak v důsledku existence povinnosti nebezpečí snášet.

3.2.1. Charakteristika překročení mezí krajní nouze

Stanovení podmínek pro jednání v krajní nouzi je důležité ze dvou hledisek. Na jedné straně zaručuje občanům, kteří tyto podmínky dodrží, že nebudou voláni k trestní ani jiné odpovědnosti. Na druhé straně musí být podmínky a meze určeny, aby nedošlo ke zneužívání institutu krajní nouze a s odkazem na toto ustanovení nebyly páčány trestné činy. Nebudou-li podmínky dodrženy, neztrácí takové jednání protiprávnost a právní odpovědnost může nastat.

Jak již bylo uvedeno trestní zákoník nijak nespecifikuje pojem „překročení mezí krajní nouze“. V § 41 písm.g) TZ uvádí, že obecnou polehčující okolností je to, že někdo spáchal trestný čin odvraceje nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní

nouze. Takové překročení podmínek je tedy možné posuzovat pouze na základě podrobného zkoumání vyžadovaných podmínek pro jednání v krajní nouzi. Je nutné zkoumat každý konkrétní případ a poté posoudit, zda v daném případě došlo k porušení právních předpisů.

Obecně lze říci, že hovořit o vybočení z mezí krajní nouze lze v případech, kdy z časového hlediska nebyly splněny podmínky krajní nouze (sem lze zahrnout případy odvracení nebezpečí ještě přímo nehrozičího nebo nebezpečí již minulého), nebo byl porušen požadavek subsidiarity, proporcionality, nebo zde byla povinnost nebezpečí snášet. Z důvodu takového vybočení z podmínek krajní nouze může vzniknout delikt, který naplňuje skutkovou podstatu trestného činu, jehož znaky byly naplněny (o právních důsledcích takového vybočení viz. kap. 5). Může to být trestný čin úmyslný nebo trestný čin z nedbalosti. Překročení mezí krajní nouze může ovšem být také zcela nezaviněné a tedy beztrestné.

Ovšem na to, co lze považovat za překročení mezí krajní nouze nepadá v naší teorii a praxi naprostá shoda. V nauce trestního práva se rozlišuje:

- Exces intenzivní – vybočení z mezí požadavku proporcionality, kdy způsobený následek jednání byl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než který hrozil.
- Exces extenzivní – vybočení z časových mezí, kdy jednání bylo provedeno v době, kdy nebezpečí přímo nehrozilo, tedy předtím než přímo hrozilo, anebo bylo provedeno v době, kdy již pominulo. Někteří teoretici uznávají exces extenzivní jen jako předčasný, kdy nebezpečí hrozilo, ale nehrozilo bezprostředně. Jiní vyslovují názor, že za exces extenzivní lze považovat i opožděné odvracení nebezpečí
- Vybočení z požadavku subsidiarity - kdy nebezpečí bylo možno odvrátit jinak, a to bez následků nebo alespoň s méně závažnými následky
- Byla tu povinnost nebezpečí snášet
- Naprostá shoda panuje v názoru, že mezi případy překročení mezí krajní nouze se neřadí tzv. putativní krajní nouze. V tomto případě totiž není

splněna ta nejzákladnější podmínka jednání v krajní nouzi, což je reálná existence nebezpečí.

Příčinou rozdílů v názorech je to, že se v naší literatuře vesměs neodlišují podmínky charakterizující stav krajní nouze a meze jednání v samotné krajní nouzi. Obě tyto kategorie mají rozdílný význam. Nejsou-li totiž splněny podmínky vytvářející vůbec stav krajní nouze, potom vůbec nevzniká právo v krajní nouzi jednat. O překročení podmínek krajní nouze by tak bylo možné hovořit pouze v souvislosti s excesem intenzivním, tedy nesplněním požadavku proporcionality. Jak již však bylo uvedeno výše v kap. 3.1. i trestní zákoník mezi těmito pojmy nerozlišuje a řeší je společně. Že tedy v případě překročení podmínek krajní nouze tu byl stav krajní nouzi blízký, ale nebyly tu dány podmínky krajní nouze zcela ve všech směrech (zde se tak jedná jak o samotné podmínky vytvářející stav krajní nouze, tak o podmínky jednání v krajní nouzi). Při charakteristice jednotlivých případů překročení krajní nouze v následujících podkapitolách se tedy budu držet této právní úpravy. V jednotlivých podkapitolách se pokusím vymezit jednotlivé podmínky při překročení krajní nouze.

3.2.2 Exces extenzivní – vybočení z časových mezí krajní nouze

Nebezpečí, které je základní podmínkou krajní nouze, musí bezprostředně hrozit zájmu chráněnému trestním zákoníkem³⁵. Jednání v krajní nouzi je přípustné ještě v případě trvajících nebezpečí. Přímo hrozící nebo trvajících nebezpečí je tedy základní podmínkou samotné možnosti v krajní nouzi jednat, resp. při jeho neexistenci toto právo neexistuje, nebo již zaniklo. O případ krajní nouze by se tedy nejednalo, pokud by

³⁵ viz. Rozsudek krajského soudu v Plzni sp.zn. 6 To 606/2001, č. 163/2002 Sb.O.t.

Obviněný řídil motorové vozidlo, přestože mu byl uložen zákaz řízení motorových vozidel. Obviněný se hájil tím, že řídil z důvodu bratrovi srdeční slabosti, který nemohl řídit a bratři se potřebovali z naléhavých důvodů dostat včas do zaměstnání. V tomto případě nebyla splněna podmínka potřebnosti odvrátit přímo hrozící nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem, neboť potřeba dostat se včas do zaměstnání neodpovídá stavu krajní nouze podle trestního zákona. Obhajobu obžalovaného by bylo možné akceptovat, kdyby šlo o lékaře a z důvodu jeho nepřítomnosti na pracovišti by byl ohrožen život a zdraví občanů. Obžalovaný však byl soukromým podnikatelem ve stavebnictví. Jediné nebezpečí, které hrozilo vyplývalo ze vztahů soukromoprávních. Jednání, kterým se odvrací nebezpečí hrozící zájmům chráněným jiným než trestním zákonem, ochrana podle § 14 tr. zák. (dnes § 28 TZ) poskytnuta není. Navíc obviněný měl i jiné možnosti, jak se do zaměstnání dostat, a tudíž nebyla splněna ani podmínka subsidiarity.

nebezpečí již pominulo, příp. kdy již došlo k poruše a nehrozí její další prohloubení nebo by hrozilo teprve v budoucnu³⁶, ale nikoli v bezprostřední budoucnosti³⁷.

Hranice mezi „hrozícím“ a „přímo hrozícím“ nebezpečím nemůže být stanovena zcela jednotně pro všechny případy. Z tohoto důvodu je nutné odpovědné posouzení pro každý konkrétní případ a vždy s přihlédnutím k psychickému stavu osoby, která nebezpečí odvracela. Soud, který hodnotí podmínky krajní nouze by měl vzít v potaz i

³⁶ K dané problematice lze uvést vcelku diskutabilní usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 987/2007Sb. rozh.tr., sp. zn. 6 Tdo 66/2007

V případě, kdy obviněný umístil pod podlahu dřevěné kůlny (dostatečně nezabezpečené např. řádně uzamykatelnými dveřmi), která se nacházela na jeho pozemku, nástražný výbušný systém způsobily přivodit újmu na zdraví, nelze jeho jednání považovat za jednání v nutné obraně podle ustanovení § 13 tr. zák. či krajní nouzi podle § 14 tr. zák., vzhledem k tomu, že v době instalace tohoto zařízení nebyly splněny podmínky aplikace výše uvedených ustanovení, ze strany poškozeného se nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval, ani nebylo odvraceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem Více o nástražných výbušných systémech viz. kap. 6.3.

Dále viz. usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 1595/2004 Sb. rozh. tr., sp.zn. 7 Tdo 356/2004, ze dne 14.4.2004: Podnikání riskantních obchodních operací a tím způsobená škoda není jednáním v krajní nouzi podle § 14 tr. zák. Nebezpečí musí hrozit přímo zájmu chráněnému trestním zákonem. Problémy obviněného vyvolané neúspěchy v podnikání tento pojem nenaplňují. Nebezpečí insolventnosti obviněného, které mu reálně hrozilo, měl možnost odvracet zákonnými metodami, takže pokus řešit tuto situaci prostřednictvím spáchání trestných činů podvodu na úkor jeho obchodních partnerů není možno kvalifikovat jako jednání v krajní nouzi ve smyslu § 14 tr. zák.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 1904/2003 Sb. rozh.tr., sp.zn.6 Tdo 475/2003

Neplnění zákonné vyživovací povinnosti osobou vedenou jako uchazeč o zaměstnání na Úřadu práce není odvracením přímo hrozícího nebezpečí zájmu chráněnému trestním zákonem ve smyslu § 14 tr.zák.

A dále např. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 8 Tdo 76/2004

³⁷ Viz. usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 8 Tdo 76/2004

Dále usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 7 Tdo 1235/2005, ze dne 06.10.2005

Obhajoba obviněného, že úvěrové podvody páchal proto, že jednal v krajní nouzi způsobené výhrůžkami jiných osob na jeho adresu a na adresu jeho rodiny, přičemž mělo jít i o výhrůžky fyzickou likvidací. Z odůvodnění soudu: že obviněný se vydírání podrobil, páchal trestnou činnost a pokračoval v ní, neznamená, že jednal v krajní nouzi. Podmínkou krajní nouze je, že se odvrací nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Nebezpečí hrozí přímo, jestliže z něho ihned, okamžitě a bezprostředně vyplývá reálná možnost vzniku újmy na chráněném zájmu. Mezi tímto porušením chráněného zájmu, resp. jeho hrozbou, na straně jedné a činem osoby, která jedná v krajní nouzi, na straně druhé musí být i úzká časová souvislost v tom smyslu, že pokud by nenastoupilo jednání v krajní nouzi, nastalo by bez jakéhokoli významnějšího časového odstupu porušení chráněného zájmu. To znamená, že nejde o krajní nouzi, jestliže nebezpečí hrozí teprve v budoucnosti. Ze skutkových zjištění soudů – a ostatně ani z námitek samotného obviněného – nevyplývá, že by obviněný spáchal kteroukoli část posuzované trestné činnosti za okolností, kdy by nějaké nebezpečí vyplývající z namítaných výhrůžek hrozilo skutečně bezprostředně v tom smyslu, že když obviněný neprovede trestný čin, budou hrozby okamžitě uskutečny. Obecně formulované výhrůžky, jimiž případně bylo obviněnému vyhrožováno do budoucna, nemohou být považovány za nebezpečí hrozící "přímo" ve smyslu podmínek krajní nouze stanovených v § 14 tr. zák.

mínění osoby, odvracející nebezpečí, a její hodnocení případu na místě. V tomto případě by měl zjistit, z jakých důvodů se osoba domnívala, že nebezpečí již přímo a bezprostředně hrozí.

3.2.3 Porušení podmínky subsidiarity

Jak již bylo uvedeno v kap.3.1.3 je podmínka subsidiarity vymezena pro ochranu zájmů osob, kterým by jednáním v krajní nouzi mohla být způsobena škoda či jiná újma. Lze-li tedy nebezpečí odvrátit bez ohrožení jejich zájmů, je třeba tomu dát přednost. Je však třeba brát v úvahu praktické možnosti obviněného k odvrácení takového nebezpečí³⁸.

Existuje-li tedy mezi možnostmi jak odvrátit nebezpečí jedna reálná a jistá, která nebezpečí odvrátí bez způsobení škody, musí být využita a k jednání v krajní nouzi nelze přistoupit. Solnař v této souvislosti konstatuje: „Možno-li se nebezpečí vyhnout útekem, není tu stav krajní nouze...“³⁹ Pokud takové řešení neexistuje, jednající nemusí vybrat ten způsob, který způsobí nejmenší škodu, vyžaduje se však splnění podmínky, že způsobený následek musí být méně závažný než ten, který hrozil. Požadavek způsobení co nejmenší škody je sice ve shodě se základním rysem krajní nouze – chránit důležitější zájem obětováním zájmu méně závažného. V našem zákoníku však výslovně vyjádřen není a kladl by patrně přílišné požadavky na jednajícího, který se rozhoduje k jednání zpravidla ve stavu tísně a rozrušení⁴⁰.

Toto řešení je logické, neboť osoba nacházející se například v bezprostředním ohrožení života nemá čas ještě uvažovat, zda nezvolit mírnější způsob, jak zachránit svůj život. Navíc v přímém ohrožení života bude volit řešení nejrychlejší a nejspolehlivější, byť v konkrétním případě způsobí škodu větší, než minimální možnou (při záchraně svého života osoba, které hrozí, že umrzne, nebude zkoumat, který postup

³⁸ rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 26/1972 Sb.rozh.tr., sp. zn. 3 Tz 54/71

³⁹ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 96

⁴⁰ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str. 132

otevření cizí chaty způsobí nejmenší škodu). O stejný případ se jedná, i když nejde o ohrožení konkrétního života, ale o jiný zájem chráněný trestním zákonem např. o určitý zájem společnosti či státu (např. Při povodních hrozí protržení mostu z důvodu silného nánosu různých předmětů mezi nimiž je i osobní automobil. Aby byl most zachráněn, musí být tento nános odstraněn. Nejrychlejší způsob je vrstvu předmětů odstřelit. V tomto případě nemůže osobní automobil vytažen z vody, protože během časové prodlevy související s vytažením automobilu, by most nemusel sílu hmoty vydržet.).

Podmínka subsidiarity není vázána na použitý způsob odvracení. Při zcela nevhodném odvracení nebezpečí je pak namístě použít zásadu proporcionality. Subsidiarita by měla být chápána jako odvracení nebezpečí „jinak“, tedy jiným způsobem⁴¹.

3.2.4. Porušení povinnosti nebezpečí snášet

V krajní nouzi nemůže jednat ten, jemuž hrozí nebezpečí, které je povinen snášet. Výše uvedenou větu však nelze chápat absolutně. Tuto podmínku je třeba vykládat vždy s ohledem na konkrétní situaci a podmínky, za kterých se uplatňuje.

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 17/1991 Sb. rorh.tr., sp. zn. 7 Tz 17/89

Důvodem neuložení trestu zákazu činnosti u trestného činu opilství podle § 201 tr. zák. může být skutečnost, že obviněný jednal za okolností blížících se podmínkám krajní nouze ve smyslu § 14 tr. zák. Obviněný byl uznán vinným trestným činem opilství podle § 201 tr. zák., kterého se podle rozsudku dopustil tím, že řídil po předchozím požití alkoholických nápojů automobil, přičemž jeho krev v této době obsahovala nejméně 1,54 g/kg alkoholu.

Obviněný namítal, že jednal v krajní nouzi ve smyslu § 14 tr. zák., neboť vozidlo řídil proto, aby odvrátil nebezpečí, které hrozilo jeho dceři. Dcera obviněného byla postižena bolestmi spojenými s křečemi a obviněný v domněnku, že jde o ohrožení jejího života, se rozhodl odvézt ji do nemocnice. Zákonné podmínky jednání v krajní nouzi podle § 14 tr. zák., při jejichž existenci chybí protiprávnost i nebezpečnost činu pro společnost, v posuzované věci nebyly splněny. Použití ustanovení § 14 tr. zák. mimo jiné předpokládá, že nebezpečí, které hrozí zájmům chráněným trestním zákonem, nelze za daných okolností odvrátit jinak. V případě obviněného však bylo prokázáno, že pomoc dceři bylo možno zajistit telefonickým přivoláním lékařské pomoci, zejména když jeden ze sousedů obviněného, kterého obviněný bezvýsledně žádal o odvoz dcery do nemocnice, měl telefon a byl ochoten jej použít v případě, že by ho obviněný o přivolání lékařské pomoci požádal. Podmínky krajní nouze podle § 14 tr. zák. tedy nebyly splněny.

Jestliže však jiná možnost, jak zajistit lékařskou pomoc, neexistuje, je možné v krajní nouzi jednat:

K tomu viz. rozsudek Nejvyššího soudu ČR č. 19/1968 Sb.rozh.tr., sp. zn. 1 Tz 2/68

Jede-li řidič motorového vozidla v podnapilém stavu vozidlem jenom proto, aby po dopravní nehodě zajistil lékařskou pomoc pro zraněného účastníka nehody, přichází v úvahu posuzování tohoto jednání z hlediska ustanovení § 14 tr. zák. (nyní § 28 TZ) o krajní nouzi.

Obecně lze hovořit o obecné podmínce, která prolamuje tuto povinnost, a tou je fatální ohrožení života osoby, která by jinak měla povinnost nebezpečí snést. Z tohoto důvodu např. nelze po policistovi vykonávajícím pořádkovou činnost oprávněně požadovat, aby sám učinil zákrok, proti rozvášněnému agresivnímu davu neonacistů demolujícímu obecně prospěšné zařízení, podobně nelze po lékaři žádat, aby bez potřebných ochranných prostředků zasahoval na místě epidemie vysoce nakažlivé, životu nebezpečné choroby. Na druhé straně je potřeba po těchto osobách vyžadovat rychlé řešení situace přivoláním zásahové jednotky s potřebným vybavením, nebo urychleným opatřením vybavení, výstroje, ochranných pomůcek a pomoc pokud možno včas a spolehlivě poskytnouty.

Každopádně v ostatních situacích se tyto osoby své povinnosti zřící nemohou. To vyplývá z titulu jejich povolání a konkrétní podmínky určují zvláštní předpisy. Tyto osoby mají povinnost nebezpečí aktivně čelit (např. policista nebezpečí zranění při zákroku proti agresorovi, hasič nebezpečí zranění při hašení požáru nebo při pomoci u autonehody, kde hrozí, že automobil může vybuchnout atd.). Jejich jednání by tedy mohlo být považováno za trestné, i když jsou splněny všechny ostatní podmínky § 28 TZ a jiná osoba, neomezená z titulu svého zaměstnání, by mohla v krajní nouzi jednat. Je vždy věcí skutkového dokazování, jaké konkrétní nebezpečí je ještě daná osoba povinna strpět a jaká rizika jsou již takového rázu, že této povinnosti zbavují. Toto určení je pak věcí orgánů činných v trestním řízení, konkrétně státního zástupce v přípravném řízení, nebo soudu v ostatních stádiích trestního řízení.

Co se týče této podmínky konstituující stav krajní nouze, relevantní je ta skutečnost, že povinnost snášet nebezpečí má ten, komu hrozí, není rozhodující, zda je povinen nebezpečí snášet ten, kde je odvrací. Nešlo by tedy o krajní nouzi nejen tam, kde by toto nebezpečí odvracel sám ten, kdo byl povinen ho snášet, ale ani tam, kde by takové nebezpečí ve spolupráci s ním měla odvracet osoba od něj rozdílná, např. dobrovolník spolupracující se záchranáři při povodni. Z toho vyplývá, že pomoc v krajní nouzi v tomto případě není přípustná⁴².

⁴² Šámal, P. a kol...: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009 str. 324

3.2.5. Exces intenzivní - porušení požadavku proporcionality

Požadavek proporcionality byl stanoven proto, že nelze připustit, aby při ochraně určitého zájmu byl porušen zájem zřejmě stejně významný nebo dokonce ještě významnější. Stejně jako u požadavku subsidiarity je to důsledek toho, že v krajní nouzi je nejčastěji zasahováno do zájmů třetích osob, které na vzniku nebezpečí nemají většinou žádné viny.

Jak již bylo uvedeno, pouze při excessu intenzivním je možné *de facto* hovořit o překročení mezí krajní nouze. Osoba odvracející nebezpečí již totiž jedná při splnění podmínek konstituujících stav krajní nouze, avšak svým jednáním překračuje hranice závažnosti spáchaného následku. Mezemi jednání v krajní nouzi je požadavek „nikoliv zřejmé“ disproporce následků. Určitá disproporce je v zásadě umožněna, avšak nesmí být zřejmá, očividná. Zásada proporcionality je tedy určitým korektivem jednání v krajní nouzi, které musí splňovat určité zákonné podmínky. Na rozdíl od nutné obrany není při posuzování krajní nouze rozhodující přiměřenost způsobu odvracení hrozícího nebezpečí. Rozhodující pro hodnocení vybočení z mezí krajní nouze je, zda bylo možno toto nebezpečí odvrátit jinak nebo zda způsobený následek je zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější než ten, který hrozil⁴³

Vždy je nutné posuzovat v každém konkrétním případě, kdy jde o následek zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější a při hodnocení rovněž přihlížet ke všem jeho konkrétním okolnostem a souvislostem. Proto zákon používá pojem „zřejmě stejně závažný“, aby v praxi nedocházelo k příliš úzkému výkladu podmínek krajní nouze.

Při hodnocení závažnosti následku se tedy srovnává chráněný a obětovaný zájem, přičemž je třeba vycházet jak ze závažnosti dotčených zájmů, tak z intenzity jejich porušení. Tato dvě hlediska jsou vzájemně provázána a ani jedno nelze opomíjet. Proto např. nepatrné ublížení na zdraví, kterým se odvrací nebezpečí značné škody na majetku, může být následkem méně závažným než ten, který hrozil, a to přesto, že jinak zdraví člověka má větší hodnotu než zájem na ochraně majetku. K záchraně skupinových zájmů mohou být obětovány jiné méně významné skupinové zájmy nebo i

⁴³ viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR č. 26/1972 Sb. rozh. tr., sp.zn. 3 Tz 54/71

poněkud významnější zájmy individuální, naopak k ochraně zájmů jednotlivce mohou být porušeny méně závažné zájmy skupinové. Nelze však připustit záchranu jednoho zájmu obětováním rovnocenného zájmu jiného (při záchraně svého života nelze obětovat život někoho jiného⁴⁴.

Konečně je třeba uvážit i stupeň pravděpodobnosti hrozícího a způsobeného následku. Srovnávání ohrožených a obětovaných zájmů však stále vzbuzuje mnoho otázek. Není možné stanovit jednotnou zásadu pro posuzování následků, a proto zde existuje značná různost názorů. Některá srovnání následků nemusí činit velké potíže, zde jde například o srovnávání materiálních škod. Jiné hodnoty se však poměřují daleko obtížněji a některé jsou zcela neměřitelné, jako například život a zdraví.

Proporcionalitu krajní nouze lze hodnotit z různých hledisek. Při hodnocení lze vycházet jen ze skutečné situace na místě případu (objektivní hledisko), či brát zřetel na psychický stav jednajícího (hledisko subjektivní), nebo lze obě hlediska spojit, vyžadovat splnění obou, nebo kteréhokoliv z výše uvedených. Podrobnějšímu rozboru hledisek posuzování proporcionality krajní nouze se budu věnovat v následující podkapitole, v následujícím textu nastíním jen obecná východiska, ze kterých hodnocení vychází.

Každá společnost vytváří určitou hierarchii hodnot, které jsou v dané době uznávány. V současnosti lze sestavit následující stupnici chráněných zájmů dle jejich důležitosti od zájmů nejdůležitějších k méně závažným: život – zdraví – svoboda a důstojnost – ústavní zřízení a územní celistvost státu – majetek a ostatní zájmy fyzických a právnických osob. Tyto hodnoty mohou být v čase proměnné a jejich umístění na stupnici se tím pádem může měnit. Jako příklad zde lze uvést hierarchii

⁴⁴ Usnesenie Najvyššieho súdu SSR č. 20/1982 Sb.r.tr., sp. zn. 3 To 72/80

V daném případě se jednalo o případ, kdy mladistvá ve strachu o život svých sourozenců byla vlastním otcem donucena uskrtnit svoji babičku. Otec hrozil, že své potomky zabije s nožem v ruce, byl agresivní a pod vlivem alkoholických nápojů.

Stav krajnej núdze môže byť vyvolaný vyhrážkami a nátlakom zo strany tretej osoby na vôľu obvineného, z ktorých vyplýva nebezpečenstvo priamo hroziace záujmom chráneným trestným zákonom a ktoré obmedzujú slobodu rozhodovania obvineného.

Jednou z podmienok krajnej núdze je, aby spôsobený následok nebol zrejme rovnako závažný alebo ešte závažnejší ako ten, ktorý hrozil. Uvedenú podmienku nespĺňa konanie páchatel'a, ktorý zachraňuje vlastný život tým, že usmrť iného. Túto podmienku však môže spĺňať konanie, ktorým obvinený obetovaním jedného ľudského života zachráni život viacerých ľudí.

hodnot prezentovanou Solnařem⁴⁵: společenské a státní zřízení republiky, zájem na ochraně státního tajemství – zájem na ochraně života, zdraví, svobody a lidské důstojnosti – ochrana majetku.

Typ chráněného zájmu je výchozím pojmem pro objektivní hledisko, kde se zájem posuzuje dle jeho významu. Někteří autoři⁴⁶ navrhuji jako pomůcky ke stanovení závažnosti srovnávaných zájmů užít ustanovení trestního zákoníku upravujícího trestní sazbu za spáchání určitého trestného činu porušujícího daný objekt. Dále je třeba brát v potaz rozdíl mezi poruchou a ohrožením, přičemž poruchu třeba pokládat *ceteris paribus* za závažnější než ohrožení.

Subjektivní hledisko srovnávání chráněného a obětovaného zájmu respektuje individuální hodnocení konkrétního zájmu v dané jedinečné situaci. Při hodnocení případu je nutné vycházet ze situace, jak se jevila v době činu (arg. „zřejmě“). Pojem „zřejmě“ je kategorií subjektivní. Zdůraznění tohoto hlediska bylo stanoveno novelou trestního zákona č. 140/1961 Sb., z roku 1993, kdy byl tento požadavek začleněn do samotného textu ustanovení § 14 v a této podobě byl rovněž zakotven v § 28 TZ. Při hodnocení se musí vzít ohled na všechny relevantní objektivní okolnosti případu i na schopnosti, možnosti a zkušenosti jednajících osoby a na její psychický stav.

Závěrem bych chtěla zdůraznit, že zásady posuzování proporcionality krajní nouze jsou otázkou velmi složitou, každý případ je jedinečný a vyžaduje zkoumání podmínek *in concreto*. Podmínky krajní nouze totiž mohou tedy být splněny i tehdy, jestliže se předpoklad založený na hodnocení situace ze subjektivního hlediska, tedy že následek bude méně závažný než jaký hrozil, nakonec nesplní⁴⁷.

⁴⁵ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 97

⁴⁶ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str.133

⁴⁷ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003 str. 133

3.2.6. Hledisko posuzování proporcionality krajní nouze

Z jakého hlediska posuzovat proporcionalitu krajní nouze (a přiměřenost nutné obrany) je otázkou neustále řešenou v naší právní teorii. Záměrem této kapitoly je uvést stručný nástin každé alternativy posuzování a případné problémy s její aplikací. V zásadě lze vzít v úvahu pět možností posuzování: objektivní hledisko, subjektivní hledisko, úsudek průměrného občana, spojení objektivního a subjektivního kritéria, možnost jednat v krajní nouzi při naplnění kteréhokoliv z výše uvedených hledisek.

3.2.6.1. Hledisko čistě objektivní

První možností je posuzovat proporcionalitu krajní nouze z *hlediska objektivního*. Objektivní hodnocení znamená nutnost přesného objektivního zjištění daného případu např. intenzity nebezpečí a škody z něj hrozící a způsob odvracení nebezpečí a způsobené škody. Při objektivním kritériu hodnocení se nebere zřetel na subjektivní stav osoby jednající v krajní nouzi. Jediným kritériem je tedy srovnání ohroženého a obětovaného zájmu. Čistě objektivní hledisko usnadňuje práci soudu, neboť se nemusí hodnotit pocity obránce, na druhé straně svádí soud k hodnocení z hlediska *ex post*, nikoliv *ex ante*. Námitky proti tomuto čistě objektivnímu hodnocení lze vyvodit více. Především zjistit skutečně objektivně, jaká byla skutečná situace na místě, jaký následek skutečně hrozil, nebude vždy snadné. Mnohem snadněji lze zjistit způsobenou škodu a způsobený následek než to, co hrozilo, a třeba zcela nebo vůbec se nestalo. Názory osob pohybujících se na místě se mohou lišit. Zjišťování objektivního stavu bude nutně vycházet ze subjektivních názorů.

Je zřejmé, že osoba nemá možnost v případě neočekávaného nebezpečí dlouze a všestranně vyhodnotit toto nebezpečí ze všech hledisek. Je v psychickém tlaku a časové tísní. Proporcionalita krajní nouze je proto veskrze subjektivní povahy. Tato námitka se jeví jako nejvíce opodstatněná a svědčící proti tomuto pojetí. Navíc čistě objektivní posuzování proporcionality krajní nouze se nemůže uplatnit v případě tzv. putativní krajní nouze. Nebyl-li totiž omyl jednající osoby zaviněn, potom se všeobecně akceptuje, že jednání v krajní nouzi je možné. I zde však způsobený následek, který nesmí být zřejmě stejně závažný nebo závažnější, než který hrozil. Navíc slovní spojení

„zřejmě stejně závažný“ značí nutnost subjektivního hlediska hodnocení z pohledu zasahující osoby. Z výše uvedených a zcela relevantních námitek je zřejmé, že čistě objektivní hodnocení není spravedlivé a dnes lze označit za překonané.

3.2.6.2. Hledisko čistě subjektivní

Druhou možností je posuzovat proporcionalitu krajní nouze z pohledu obránce, jak situaci vnímal v době nebezpečí. Tato koncepce bere ohled na to, že jednáající osoba se nalézá ve zvláštním psychickém stavu, vyvolaném nebezpečím.

Toto hledisko zdůrazňuje Solnař: *„I zde stejná závažnost následku vylučuje krajní nouzi, jen je-li stejná závažnost pachateli zřejmá, ani zde nestačí, má-li v tomto směru pochybnosti.“* Na nutnost akcentovat subjektivní momenty na straně jednáající osoby upozorňovali i Polášek a Kolár⁴⁸.

Argumenty, které jsou používány proti tomuto subjektivnímu hodnocení lze shrnout následovně: úskalí tohoto hodnocení spočívá v tom, že je-li způsobený následek zřejmě stejně závažný nebo závažnější, pak zde nastává excés z mezí krajní nouze, bez ohledu na subjektivní prvek; vycházet z čistě subjektivního hlediska by znamenalo omlouvat omyly jednáající osoby, zakládající se například na její trestuhodné nepozornosti; při hodnocení stavu krajní nouze by se muselo vycházet z představ, které měla jednáající osoba a tyto představy mohou být uměle přizpůsobovány tak, aby dle těchto představ byly podmínky krajní nouze splněny.

Jak se s těmito výhradami vypořádat?

K první námitce, tedy že excés nastává vždy je-li následek zřejmě stejně závažný nebo závažnější lze dodat, že při respektování subjektivního prvku hodnocení, podmínky krajní nouze mohou být splněny i tehdy, jestliže se tento předpoklad, založený na hodnocení situace, dodatečně nesplní. Jak již bylo uvedeno výše pojem „zřejmě“ je kategorií subjektivní a proto je nutné tento aspekt zohlednit.

Dále je možné tvrdit, že pod vlivem určitých duševních stavů může dojít k nepřesnému a neadekvátnímu vnímání a posuzování objektivních skutečností. Poznání

⁴⁸ Polášek Z, Kolár J.: Některé problémy vyloučení krajní nouze, Právník 1975, str. 792-794).

nebezpečí může být, a zpravidla také je, nepřesné. Chyby a omyly, vyvolané takovými duševními stavy jako je strach, úlek, stres apod., se mohou objevit i u jinak zcela zdravých lidí ve kterémkoliv stadiu poznávacího procesu. Proto proporcionalitu krajní nouze je nutno posuzovat podle úsudku jednající osoby odůvodněného psychickým stavem vyvolaným nebezpečím. Byl-li tento úsudek nesprávný, půjde o exces pouze tehdy, nebyla-li tato nesprávnost úsudku způsobena psychickým stavem jednajícího vyvolaným tímto nebezpečím, pokud lze v této nesprávnosti spatřovat alespoň nevědomou nedbalost ze strany jednající osoby.

Nesprávné vnímání a hodnocení závažnosti hrozícího následku může způsobeno i jinými vlivy. Může jít třeba o nepozornost na straně jednající osoby, její subjektivní neschopnost přesně nebo vůbec vnímat a hodnotit (např. zrakově postižený, osoby trpící duševní poruchou aj.), nebo může jít o objektivní nemožnost správně fakta poznat a utvořit si správný úsudek o nebezpečí. Takový omyl může zakládat pouze odpovědnost za nevědomou nedbalost, lze-li jí ovšem v daném případě dovést. Totéž platí i pro případy tzv. putativní krajní nouze a jejího excesu. Lze-li v omylu bránící se osoby spatřovat její nedbalost, nemusí být její omyl omlouván a odpovědnost za exces zde zásadně může nastoupit. Jestliže však v jejím omylu nedbalost spatřovat nelze, potom je na místě takový její omyl omluvit⁴⁹.

Další výhradou k čistě subjektivnímu hledisku je nutnost vycházet při dokazování z představ osoby odvracející nebezpečí a z toho plynoucí možnost přizpůsobování situace tomu, že podmínky krajní nouze byly v její představě splněny. Pokud by ovšem rozhodující pro posouzení byly pouze uváděné „představy“, těžko by bylo dokazovat, že takové představy neměla. Záleželo by pouze na jejím tvrzení. Nemůže být rozhodující, že osoba uvádí, že si představovala, že její jednání je dovolené a podle zákona, když ve skutečnosti tomu tak nebylo.

K výše uvedeným výhradám lze především uvést, že úsudek nemůže být libovolný, ale je tu třeba, aby byl něčím odůvodněn, podložen. Nemůže jít o představy uměle a dodatečně vykonstruované, aby odpovídaly jejímu jednání, zejména účinkům a následkům jejího jednání. Osoba vytváří konstrukci, o které sama ví, že neodpovídá

⁴⁹ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989 str. 35-50

jejímu skutečnému úsudku, a proto tato konstrukce není úsudkem. Z tohoto důvodu možnost úmyslného konstruování představ a úsudků podle vlastních jednání a jejich následků nelze považovat za argument proti koncepci subjektivního hodnocení.

Lze shrnout, že své podstatě je tento teoretický přístup správný. Vadou je, že ve své čisté podobě nevyklučuje možnost úmyslného přizpůsobování představ bránící se osoby podle situace a neumožňuje postihnout mylnost takových přestav.

3.2.6.3. Spojení subjektivního a objektivního hlediska

Třetí skupina autorů se snaží spojit *subjektivní a objektivní kritérium*. Podmínka krajní nouze je splněna, je-li požadavek proporcionality dodržen objektivně i subjektivně. Tato teorie tak zdůrazňuje nedostatky obou výše zmíněných koncepcí. Není-li totiž následek objektivně proporcionální, pak je bez ohledu na subjektivní prvek podmínka krajní nouze překročena a naopak. Znovu tak předem jednající osobu znevýhodňujeme, neboť od ní žádáme takové posouzení nebezpečí, tedy takovou úvahu, o níž vesměs víme, že jí nebude konkrétní osoba v konkrétní situaci schopna. Doplněním subjektivního kritéria ke kritériu objektivnímu zmíněný problém nebyl odstraněn, neboť požadavek objektivního posouzení zde zůstává.

3.2.6.4. Představy průměrného občana

Tato teorie zaměřuje pozornost na posuzování proporcionality krajní nouze z pozice představ průměrného občana. Vychází se z toho, že určitým stupněm generalizace lze najít vlastnosti a znaky, které jsou lidské osobnosti společné a těmito vlastnosti a znaky poté poměřovat konkrétní jednání osoby při odvracení nebezpečí. Osobnost každého člověka je však zcela individuální, neopakovatelná, s charakteristickými rysy, vlastnostmi a schopnostmi a určení, kdo to je průměrný člověk nelze obecně vymezit. Při odvracení nebezpečí nejedná průměrný občan s průměrnými pozorovacími a rozumovými schopnostmi, ale zcela konkrétní člověk s konkrétními vlastnostmi. Není možné určit co je průměrný úsudek průměrného občana. Tento aspekt je argumentem, proč se tato teorie v současnosti všeobecně bere za překonanou.

3.2.6.5. Možnost jednat v krajní nouzi při naplnění kteréhokoli hlediska

Na rozdíl od hodnocení v kap. 3.2.6.3. při použití tohoto hlediska jsou podmínky krajní nouze splněny při dodržení buď subjektivního nebo objektivního hlediska. Nevyžaduje se splnění obou současně. Tato varianta opět neřeší problémy, vyvstanuvší v předcházejících teoriích a současně každé kompromisní řešení je ve svých důsledcích komplikovanější, než řešení jednoznačné.

3.2.6.6. Závěrečné zhodnocení

Ve výše uvedeném textu jsem představila teorie zabývající se hledisky posuzování proporcionality krajní nouze. Žádná z těchto teorií nedává zcela jistou a vyčerpávající odpověď na otázku, z jakého hlediska požadavek proporcionality krajní nouze posuzovat. Každopádně k některému hledisku je třeba se přiklonit. Jako nejsprávnější se mi jeví posuzování proporcionality krajní nouze podle subjektivního hlediska s tou podmínkou, že úsudek o nebezpečí musí být odůvodněn. Je nesporné, že je třeba vycházet z požadavku zásady materiální pravdy, tj. skutečného stavu věci, tedy zda skutečně existovalo nebezpečí a zda způsobený následek nebyl zřejmě stejně závažný nebo ještě závažnější, než ten, který hrozil. Nelze tedy zaujmout čistě subjektivistický přístup, vždy je třeba celou situaci hodnotit komplexně jednak s ohledem na psychický stav, osobní vlastnosti a schopnosti zasahující osoby a rovněž s ohledem na vnější okolnosti případu a v celém jeho vývoji v konkrétním čase a místě. Tytéž přístupy lze *mutatis mutandis* vztáhnout i na pomoc v krajní nouzi.

Výrazným pozitivem subjektivního hodnocení je fakt, že úsudek konkrétní osoby nemusí sice plně odpovídat objektivní situaci, avšak je-li tento rozpor odůvodněn výše uvedenými faktory a nelze v něm spatřovat ani nedbalostní omyl, je v tomto případě možné jednání hodnotit jako jednání v krajní nouzi.

4. PŘEKROČENÍ MEZÍ NUTNÉ OBRANY

4.1. Obecný úvod a vymezení podmínek nutné obrany

Nutná obrana jako trestněprávní institut patří mezi základní právní možnosti lidí přímo se bránit proti útoku člověka a přitom útočnickovi způsobit újmu, která není zcela zjevně nepřiměřená. Nutnou obranu musíme chápat jako společensky užitečný institut. Obránce při odvracení útoku pachatele v podstatě nahrazuje stát a jeho orgány, které nejsou v daném místě a v daném čase schopny poskytnout napadenému přiměřenou ochranu. Jednání nutné obraně je právem občana a je na něm, zda se rozhodne pro obranu nebo pro jiné východisko⁵⁰.

Podmínky pro jednání v nutné obraně jsou stanoveny v trestních zákonech prakticky všech právních států. Stát tak garantuje právo na nutnou obranu a tím vylučuje jakékoli sankcionování za takové jednání. Čím precizněji jsou tyto podmínky určeny, tím větší právní jistotu poskytuje institut nutné obrany občanům a zároveň roste jeho význam pro společnost. V právním státě jsou jasně preferovány zájmy obránce, avšak protiprávní útok nezbavuje ani útočníka všech jeho práv. Z tohoto důvodu musí být stanoveny podmínky a meze, v nichž musí obránce jednat, aby jeho jednání bylo žádoucí a právem chráněné. *Je žádoucí nastavit jasné hranice nutné obrany zvláště proto, že je musí člověk aplikovat sám, mnohdy za situace, kdy není čas na dlouhé úvahy*⁵¹. Pokud by nebyly přesně vymezeny podmínky, za kterých je možné v nutné obraně jednat, docházelo by k beztrestnému zneužívání tohoto institutu.

V případě jednání v nutné obraně musí být splněny následující objektivní podmínky:

- přímo hrozící nebo trvající útok

⁵⁰ Rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 25/1976 Sb. rozh. tr., sp. zn. 1 To 18/75

⁵¹ Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva, Praha 1969 str. 22

- útok směřuje proti zájmu chráněnému trestním zákonem
- nejde o nutnou obranu, jestliže byla obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku

Podmínkou ustanovení o nutné obraně, není skutečnost, že útok nebylo možno odvrátit jinak. U nutné obrany není podmínkou její subsidiarita. Obranu proti útoku přímo hrozícímu nebo trvajícím nelze tudíž považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný⁵².

Termín „podmínky nutné obrany“ je v naší teorii i praxi hojně využíván, přesto nikde není jasně vymezen. Na tuto skutečnost upozorňují i Císařová a Čížková, když vyzývají ke sjednocení všech pojmů, které jsou v souvislosti s nutnou obranou používány⁵³.

Podmínky stanovené pro jednání v nutné obraně je možné rozdělit na dvě skupiny. První skupinu tvoří podmínky vzniku situace nutné obrany, druhou pak podmínky určující jednání obránce, resp. přiměřenost nutné obrany. Do první skupiny lze zařadit existenci reálného přímo hrozícího útoku proti zájmu chráněnému trestním zákonem. Druhá skupina je pak tvořena jednou podmínkou a to, že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.

V následujících kapitolách se nejprve zaměřím na specifikaci podmínek nutné obrany a jejich hlavních pojmů a poté rozeberu pojem překročení podmínek a mezi nutné obrany s důkladnějším rozbořením jednotlivých typů překročení podmínek a mezi nutné obrany. Závěrem tohoto obecného úvodu bych ještě chtěla zmínit, že institut nutné obrany je na rozdíl od institutu krajní nouze podrobně zkoumán teorií a i v praxi se objevuje daleko častěji. Množství literatury a judikatury na toto téma je značné a dokládající skutečnost, že nutná obrana patří mezi nejdůležitější instituty trestního práva.

⁵² viz. rozhodnutí krajského soudu Ostrava č. 19/1958 Sb.r.tr., sp.zn. 4 To 181/57 -obranu nelze považovat za nepřiměřenou jenom proto, že napadený nezvolil mírnější možnou obranu než obranu, jež nevybočila ještě z mezí přiměřenosti. Avšak obrana intenzivnější, než byla skutečně nutná, není již přiměřená.

⁵³ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986 str. 37

4.1.1. Čin jinak trestný

Při jednání v nutné obraně páchá obránce čin, který by za jiných okolností mohl být hodnocen jako trestný čin. Z podstaty institutu nutné obrany však vyplývá, že jednání v nutné obraně nejen, že není nedovolené, protiprávní, naopak je společensky prospěšné. Proto čin provedený v nutné obraně není trestným činem a nemůže být postižen trestem⁵⁴.

Nutná obrana však nevylučuje nejen trestnost, ale protiprávnost vůbec a tudíž vylučuje nejen odpovědnost trestní, ale i správní či disciplinární. Jednání za splnění podmínek nutné obrany proto vylučuje právní odpovědnost vůbec.

Vyvstává otázka zda-li existují útoky, proti kterým nutná obrana přípustná není. Například v minulosti byla popírána možnost jednat v nutné obraně proti cti člověka. U některých typů trestných činů, zde lze uvést zejména trestné činy proti majetku, zase aplikační praxe téměř automaticky vyvozovala překročení mezí nutné obrany jestliže obránce útočnickovi způsobil zranění. Dle mého názoru však takové omezování podmínek nutné obrany nemá oporu v zákoně. Vylučovat nutnou obranu předem není patrně správné.

Lze spíše hovořit o tom, že u některých trestných činů je obrana z povahy věci nepraktická s ohledem na samotnou povahu útoku (např. trestný čin zanedbání povinné výživy podle §196 TZ či neoprávněné podnikání § 251 TZ).

4.1.2. Pojem útok

Skutečná existence útoku je *de facto* i *de iure* nejzákladnějším předpokladem, který podmiňuje jakoukoliv možnost v nutné obraně jednat.

Útok je protiprávní jednání člověka. Za útok je možno považovat pouze případy jednání, která vytvářejí nově vzniklá ohrožení chráněných zájmů nebo představují

⁵⁴ viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 7/70 Sb.rozh. tr., sp. zn. 7 Tz 67/69 - Jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.

zvýšení již existujících ohrožení či rizik. *Útokem může být jen takové jednání, které vyvolává hrozbu změny skutkových vztahů v dispoziční sféře ohroženého tak, že hrozí skutečným omezením této dispoziční sféry, nikoliv jen omezením sféry právní*⁵⁵.

Útok nelze zaměňovat s napadením. Napadení se projevuje v otevřených a často násilných aktivních jednáních. Útok naproti tomu zahrnuje i jednání nenásilného charakteru, jako např. některé trestné činy proti majetku. Útok je tedy pojmem širším a napadení v sobě zahrnuje.

Z pojmu útoku vyplývá, že musí jít o čin protiprávní⁵⁶. Jednotliví autoři však polemizují nad skutečností, zda protiprávnost chápat jako kategorii objektivní či subjektivní (o této otázce konkrétněji viz kap. 6.2. o obraně proti osobám nepřičetným, dětem a osobám jednajícím ve skutkovém omylu). V této kapitole se budu kategoriemi protiprávnosti zabývat pouze v otázce, zda je k útoku třeba zavinění.

Kdybychom přijali tezi, že se na útok vždy musí vztahovat zavinění jako na skutkovou podstatu trestného činu, potom by nutná obrana byla přípustná jen proti trestným činům, případně proti přestupkům a správním deliktům, pro které se vyžaduje zavinění, ale ne proti správním deliktům, pro které se zavinění nevyžaduje. Při definování útoku jako protiprávní kategorie však musíme vycházet ze smyslu nutné obrany, kterým je rozumná obrana zájmů chráněných trestním zákoníkem, ne vyvozování sankcí vůči útočníkovi. Vychází se tedy spíše z objektivního pojetí protiprávnosti, tedy *z neoprávněného ohrožení cizích zájmů, bez přihlídnutí k subjektivní situaci útočníka a k jeho zavinění*⁵⁷. Proto útokem je protiprávní lidské jednání bez ohledu na zavinění. Pro toto stanovisko hovoří i fakt, že trestní zákoník požadavek zavinění k útoku výslovně nestanoví.

Útokem je tedy vždy jednání protiprávní, ale nikoli nutně zakládající trestný čin. Může jít o čin, kterému chybí některý znak trestného činu – quazidelikt (např. nedostatek věku nebo přičetnost pachatele, nedostatek zavinění nebo jeho požadované

⁵⁵ Kuchta, J.: Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999 str. 82

⁵⁶ Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 9/1890 Sb. rozh.tr., sp. zn. 4 Tz 40/78, lze jednoznačně dovodit, že nutná obrana je nepřipustná, pokud útok není protiprávní. *Proti konaniu v nutnej obrane nie je nutná obrana prípustná*. Útokem může být pouze jednání, které je protiprávní z hlediska objektivního práva.

⁵⁷ Kuchta, J.: Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999 str. 91

formy, nedostatek požadované výše škody aj.) Může jít také o činy, jejichž trestnost zanikla, činy, které nemohou být stíhány z důvodů procesních, ale i činy, které vůbec znaky trestných činů nemají, např. slabší útoky proti fyzické integritě člověka, které nemají za následek ublížení na zdraví. V souvislosti s otázkou protiprávnosti je třeba ještě uvést, že z důvodu chybějící protiprávnosti nelze považovat za útok jednání dovolená, jednání v nutné obraně nebo krajní nouzi, popřípadě jednání, kterými někdo vykonával své právo či povinnost. Proti takovým jednáním se tudíž nelze bránit nutnou obranou.

Odborná literatura se vyjadřuje i k problematice drobných faktických útoků, a to takto: „Útokem proto nejsou činy jen nepatrné závažnosti, mající povahu pouhých nepřistojností, nezbedností.⁵⁸“ Půjde o případy drobných postrčení, lehčích kopanců, odcizení balíčku žvýkaček apod. Co však je měřítkem, podle něhož by se dalo odlišit, co je ještě bagatelní záležitost a co již může být útokem ve smyslu § 29 TZ o nutné obraně? Dle mého mínění lze souhlasit s názorem, že takováto invektiva je rovněž možné posuzovat jako útoky ve smyslu ustanovení o nutné obraně a lze proti nim v nutné obraně jednat. Jejich intenzita je však natolik slabá, že i intenzita obrany musí být extrémně slabá, jinak by byla zcela zjevně nepřiměřená. Tím pádem se tato problematika vymyká pozornosti trestního práva, neboť v těchto případech většinou jednání obránce nedosahuje takové intenzity, aby se jednalo o čin jinak trestný. Pozornosti trestního práva by však ani v tomto případě neunikla obrana zcela zjevně nepřiměřená.

Protiprávní jednání, které je útokem ve smyslu ustanovení o nutné obraně, může být uskutečněno komisivně, formou aktivního konání, tak i omisivně, opomenutím. Konání a opomenutí jako dvě formy jednání jsou si postaveny naroveň. V případě útoku opomenutím však musí jít buď o trvání protiprávního stavu způsobeného předcházejícím protiprávním aktivním konáním útočníka, nebo o opomenutí právní povinnosti (např. odejít z domu obránce potom, pokud byl obráncem k tomu vyzván, jestliže se původně útočník dostal do domu legálně). Opomenutí je tak útokem, jen

⁵⁸ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010, str. 267

pokud kvalifikovaná nečinnost má za následek změnu skutečných vztahů v dispoziční sféře ohroženého.

Závěrem této podkapitoly bych se chtěla ještě zmínit o vyprovokovaném útoku. Na dané téma v současnosti převládá následující názor: „*Vyprovokovaný útok nevylučuje nutnou obranu toho, kdo útok vyprovokoval. Byl-li však útok takto vyvolán jen proto, aby provokatér pod záminkou obrany mohl útočnickovi ublížit, nejde o nutnou obranu*⁵⁹“. Při důkladnějším rozboru však tato otázka není zcela jednoznačná. Jak se bude řešit situace, kdy provokace nemá charakter protiprávního jednání? Dle mého názoru proti takové provokaci není nutná obrana provokovaného přípustná a pokud provokovaný na provokatéra zaútočí, tak provokatér má mít právo nutné obrany proti provokovanému. Provokovaný se má totiž provokaci, která není protiprávní, i když je morálně odsouzeníhodná, bránit rovněž jen prostředky, které provokatéra nepoškozují.

Jiná je ovšem situace, kdy provokace je protiprávním útokem ve smyslu ustanovení o nutné obraně. Proti němu je samozřejmě přípustná nutná obrana, a proto provokatér nemůže následně jednat v nutné obraně bez ohledu na pohnutku jeho provokace.

4.1.3. Útočník

Útočníkem může být pouze fyzická osoba, která svým konáním nebo opomenutím naplnila všechny znaky požadované obligatorně od útoku.

Útokem není nebezpečné chování zvířete, ledaže by šlo o zvíře poštvané člověkem. V dané situaci by však stále šlo o útok člověka a zvíře by bylo nutné považovat za „živý nástroj“ v jeho rukou. Poštvané zvíře se *de iure* považuje za věc a v tomto případě za „živou zbraň“ Obrana by tak mohla směřovat jak proti zvířeti, tak i proti útočnickovi, který zvíře poštvál.

Jako útočník nepřichází v úvahu ani právnická osoba, poněvadž sama nemůže jednat ve smyslu trestního práva. Každopádně bez diskuzí lze v nutné obraně jednat

⁵⁹ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 25

proti fyzickým osobám, které tvoří její orgány nebo jsou jejími zaměstnanci a při zastupování právnické osoby se dopustí protiprávního útoku.

Aby bylo možné hovořit o útoku a útočnickovi, musí být jednání fyzické osoby vždy projevem její vůle. Z tohoto důvodu nemohou být útokem např. pouhé tělesné reflexy, pohyby ve stavu bezvědomí, epileptickém záchvatu aj. Taková lidská chování lze považovat pouze za zdroj nebezpečí a lze proti nim jednat v krajní nouzi.

Za útočníka je třeba považovat i obránce, který po odvrácení útoku přejde sám do útoku s úmyslem vyrovnat se s útočником, od něhož již žádné nebezpečí nehrozí⁶⁰. Na druhé straně se ale obránce nemusí omezit na tzv. pasivní obranu, může se aktivně bránit, takže na první pohled může taková obrana připomínat protiútok a vzájemné napadení. *Nepřekročí-li obránce meze nutné obrany, nestává se z něho útočník*⁶¹. Pro postavení útočníka je rozhodující kritérium časové, tj. to, kdo dříve začal a je poté za vzniklou situaci a její následky odpovědný.

Jestliže dvě nebo více osob navzájem útočí na svou tělesnou integritu, nejde o nutnou obranu, a všichni útočníci budou trestáni (konkrétně viz. kap. 6.5. Nutná obrana, vzájemné napadení a rvačka). Jiná situace však nastává, je-li jedna osoba napadena více útočníky a brání se v mezích obrany⁶². Je-li útočníků více, může obrana směřovat proti kterémukoliv z nich, nikoliv jen proti hlavnímu útočnickovi. Nelze ovšem připustit nutnou obranu proti osobám, které se na útoku proti obránci vůbec nepodílejí, útoku se neúčastní a pouze přihlížejí.

⁶⁰ usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 230/2009 ze dne 17.03.2009

Bezrestnosti podle § 13 tr. zák. (dnes § 29 TZ) se nemůže dovolávat ten, kdo se při obraně proti útoku neomezí na odvrácení útoku, ale podnikne další útočné činy, neodůvodněné již nutností obrany (stejně rozh. Nejvyššího soudu ČR č. 26/1967 Sb. rozh. tr.).

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 18/1979 Sb. Ns, sp. zn. 11 To 1/1978

Jde o překročení mezi nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočником, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně ve smyslu § 13 tr. zák.

⁶¹ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986 str. 32

⁶² rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 75/1956 Sb. rozh. tr., sp. zn. 2 Tz 109/56 - Ak iba jedna osoba napadnutá viac útočnikami ako spolupáchateľmi sa takému spoločnému útoku bráni, nejde o bitku v zmysle § 223 tr. zák.

4.1.4. Útok na zájem chráněný trestním zákonem

Útokem pro účely nutné obrany může být jen jednání, které ohrožuje zájmy chráněné trestním zákonem. Okruh zájmů chráněných trestním zákoníkem je dostatečně široký na to, aby pojal většinu případů, ne-li všechny, na které je i z morálního hlediska vhodné použít nutnou obranu. Může jít o zájmy jednotlivce, společnosti, státu, právnických osob a jiných organizací. Ochranu poskytovanou trestním zákoníkem je nutné chápat kvalitativně, a proto je možné nutnou obranu použít při ochraně zájmu jako takového (např. nemusí se zkoumat, zda hrozící škoda dosahuje výše alespoň nikoli nepatrné).

Pojem „útok na zájem chráněný trestním zákonem“ je pak třeba vykládat tak, že zájmy nejsou trestním zákoníkem chráněny vždy, nýbrž že mohou nastat situace, kdy tyto zájmy chráněny být nemohou. Zájmy nechráněné trestním zákoníkem není možné ani beztrestně bránit nutnou obranou ve smyslu § 29 trestního zákoníku.

Existují případy, kdy objektivně vzniká nebezpečí pro trestním zákonem chráněné zájmy, právní řád však určité ohrožení pro tyto případy připouští. Zde je možno uvést případy dovoleného rizika ve výrobě, ve sportu, či výzkumu, kdy je povoleno lidské konání, které v určité míře tyto zájmy ohrožuje. Určité, jinak chráněné zájmy, tak pozbývají ochrany a jejich porušení tedy není protiprávní.

Lze hájit jak vlastní zájmy, tak i zájmy někoho jiného. K nutné obraně je oprávněn kdokoli, každý je oprávněn odvrátit útok, i když sám útokem dotčen není.

4.1.5. Přímo hrozící nebo trvajícím útok

Útok musí bezprostředně hrozit nebo trvat. Podle okolností případu musí být jasné, že útok musí bez prodlení a určitě následovat za hrozbou⁶³. Proti abstraktně

⁶³ k přímo hrozícímu útoku viz rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 2759/1927, sp. zn. Zm I 667/26. Podle § 2 g) tr. zák. vyvíjí jen spravedlivá nutná obrana, t.j. taková, která jest nutnou k odvrácení bezprávného, přítomného útoku na určité právní statky (života, svobody a jmění). Vyhledává se

nebezpečnému jednání není nutná obrana přípustná. Obrana je možná v následujícím časovém intervalu: počátkem možnosti jednat v nutné obraně je bezprostřední hrozba útoku, dále může být útok přímo realizován a nutná obrana je dovolena i za situace, kdy útok ještě pokračuje a trvá.

Z výše uvedeného odstavce tedy vyplývá, že nutná obrana v ostatních případech možná není. Z časového hlediska jde o situaci, kdy útok nehrozí vůbec, nebo sice hrozí, ale nehrozí bezprostředně anebo na druhé straně byl již útok ukončen nebo přerušen. Rozborem těchto situací a jejich hodnocením se budu zabývat v kapitole věnované excesu extenzivnímu viz. 4.2.2.

Pokud útok tvoří skutkovou podstatu trestného činu, může útok bezprostředně hrozit již ve stadiu přípravy (§20 TZ), nebo dokonce při projevu úmyslu spáchat trestný čin (např. u osoby známé svou agresivitou). Zpravidla však bude počátek nutné obrany spadat v jedno s okamžikem, kdy útok přejde do stadia pokusu.

Koncový moment nutné obrany je tam, kde končí trvání útoku. Je to v okamžiku, kdy pomíjí nebezpečí pro napadené zájmy nebo tyto zájmy jsou již definitivně porušeny a nehrozí nebezpečí dalších škod. Ukončení útoku není totožné s dokonáním trestného činu (tj. s naplněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu). Je tedy možné použít nutné obrany i vůči pachateli krádeže, který odnáší ukradené věci, neboť útok na majetkové zájmy trvá, i když trestný čin krádeže byl již dokonán a útočník odchází.

4.1.6. Obrana a obránce, přiměřenost nutné obrany

Nikdo není povinen ustupovat před neoprávněným, přímo hrozícím nebo trvajícím útokem na zájem chráněný trestním zákoníkem bez ohledu na to, čím zájem je napaden. Jednáním v nutné obraně je řešen konfliktů zájmů, z nichž pouze jeden může být preferován nebo zachráněn.. Na jedné straně je to zájem, který byl napaden útokem, na druhé straně je to zdraví, případně i život útočníka, může to být i jeho majetek nebo nějaký jiný zájem, který by za jiných okolností požíval ochrany. Obranný zákrok ovšem

především, by obrana směřovala proti útokem, který již počal, nebo bezprostředně nastává či hrozí a který není ještě ukončen; nestačí sama o sobě pohrůžka zlým nakládáním.

nesmí být namířen proti zájmům třetích osob, které se na útoku nepodílejí. Zásahy do práv třetích osob je třeba posuzovat z hlediska krajní nouze, přičemž protiprávnost je v tomto případě vyloučena za splnění všech jejích podmínek.

Obránce musí jednat s úmyslem odvrátit útok. Existují však situace, kdy někdo činem jinak trestným, nechtěně odvrátil útok, o jehož existenci však nevěděl. Tyto případy jsou posuzovány podle zásad o omylu. V tomto případě se jedná o omyl skutkový negativní o podmínkách beztrestnosti a tento omyl je třeba hodnotit stejně jako pozitivní omyl o podmínkách trestnosti. Celá problematika spočívá v tom, že se nelze spokojit s pouhou objektivní existencí podmínek nutné obrany. Vědomost toho, že v daném případě existují podmínky pro jednání v nutné obraně je rozhodující při kvalifikaci daného jednání. Pojednání o skutkovém omylu negativním o okolnostech vylučujících protiprávnost viz kap. 6.1.

Jestliže obránce ví o existenci podmínek nutné obrany, pak z hlediska jeho trestnosti je irelevantní jakými motivy byl veden k tomu, že právo jednat v nutné obraně uplatnil. Tyto motivy samy o sobě nemohou vyvolat trestnost obranného jednání.

Jestliže však osoba mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje protiprávnost, nejedná úmyslně. Tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti (k tomu viz kap. č. 6.1. o putativní nutné obraně).

Nutná obrana je reakcí na protiprávní útok. Nutnou obranou je jakékoliv jednání, které je vhodné k tomu, aby zabránilo nebo zeslabilo omezení chráněných zájmů, které hrozí z útoku. Jak již uvádí Císařová: „*V nutné obraně je chráněno právo proti bezpráví*⁶⁴.“ Útočník však tím, že zaútočí, neztrácí všechna svá práva, ale pouze ta, která je třeba obětovat k odvrácení útoku. Z tohoto důvodu musí být stanoveny hranice, kam až lze obranou zajít. Jestliže je všeobecně uznáváno, že útok nemusí být ani zaviněn, potom musí být i jasně stanoveno a omezeno, co lze obranou způsobit. Tato hranice je v současnosti stanovena takto: *obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku.*

Přiměřenost nutné obrany lze charakterizovat jako poměr mezi jednáním, které je útokem resp. způsobem útoku a mezi jednáním, které je zaměřeno k obraně resp.

⁶⁴ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 23

způsobem obrany. Přiměřenost je nutné posuzovat především podle intenzity útoku a následné obrany. Základním předpokladem účinné obrany je, že její intenzita musí být vyšší, než intenzita útoku, a jednak aby riziko vyplývající z obou akcí bylo přesunuto z obránce na útočníka.

Jestliže budeme sledovat vývoj institutu nutné obrany z hlediska požadavku její přiměřenosti, je jasné, že hranice přiměřenosti se během času stále více posouvají ve prospěch obránce.

Za účinnosti trestního zákona z roku 1950 byla vyžadována přiměřenost nutné obrany. Přiměřenost znamenala určitý vztah dvou prvků, útoku a obrany, který zahrnoval nejen vztah mezi intenzitou útoku a obrany, ale současně i vztah mezi škodami z útoku hrozícími a skutečně vzniklými⁶⁵, dále bylo třeba nutnou obranu posuzovat i podle všech okolností případu a z hlediska zájmů společnosti.

Trestní zákon z roku 1961 toto ustanovení o přiměřenosti modifikoval, tím že zvolil negativní vymezení – zákaz zřejmě nepřiměřené obrany. Nešlo o nutnou obranu, byla-li zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku, tzn. nesměl být hrubý nepoměr mezi škodou z útoku hrozící a škodou v obraně způsobenou. Obrana nesměla být zřejmě silnější než bylo potřebné k odvrácení útoku, v nápadném nepoměru nesměly být prostředky obrany a útoku, přičemž bylo nutné přihlížet i ke způsobu vývoje celé situace. Těžiště posuzování spočívalo v poměru intenzity obrany a útoku a v poměru možných a způsobených škod⁶⁶. K nepřiměřenosti nutné obrany stačila, dle názorů tehdejší praxe, nepřiměřenost v jednom z těchto směrů.

Novela trestního zákona provedená zák. č. 290/1993 Sb., poté rozšířila meze nutné obrany. Aby nadále byly překročeny meze nutné obrany musí být obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku, kdy po pojem „způsob útoku“ *lze zahrnout celou nebezpečnost útoku, vlastnosti útočníka, i další okolnosti charakterizující intenzitu útoku*⁶⁷. Novela současně zjednodušila kriteria pro posuzování podmínek nutné obrany. Rozšířením mezí nutné obrany byl zúžen výčet okolností, které musí brát obránce v úvahu při rozhodování o způsobu obrany.

⁶⁵ Jebavý, M.: Vybočení z mezí nutné obrany, Socialistická zákonost 1/1975 str. 35

⁶⁶ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986 str. 40

⁶⁷ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994 str. 24

Nový trestní zákoník převzal dikci ustanovení o nutné obraně z předešlého zákona beze změny.

Požadavek přiměřenosti je třeba přesně lišit od proporcionality. Proporcionalita je znakem krajní nouze a znamená poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem. Přiměřenost naproti tomu je poměrem mezi jednáním zaměřeným k obraně a způsobem útoku. To ovšem neznamená, že poměr mezi ohroženým a obětovaným zájmem nyní nehraje vůbec žádnou roli, poněvadž zde *musí existovat jistý korektiv v případě mimořádného nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů*⁶⁸.

Hranice přiměřenosti nutné obrany nesmí být i v současnosti překročeny ve dvou směrech: Obrana nesmí být zcela zjevně (výrazně hrubě) intenzivnější, než jaká stačila ke spolehlivému odvrácení útoku a nesmí zde být zcela zjevný (výrazně hrubý) nepoměr mezi zájmem chráněným v nutné obraně a zájmem obětovaným (např. zastřelení mladého delikventa za krádež žvýkaček). Pouze v případě mimořádného excesu se zde tedy uplatní zákaz hrubé disproporce mezi zájmy⁶⁹.

Na závěr této kapitoly jako určité shrnutí bych chtěla uvést dnes již proslulou a stále citovanou stať prof. Solnaře: *„Přiměřenost proto není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem, možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v konkrétním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnějšího. Možno poranit i usmrtit na ochranu majetku*⁷⁰“.

4.2. Překročení mezi nutné obrany

Následující kapitoly tvoří jednu z nejdůležitějších částí mé diplomové práce. Problematika excesu z mezí nutné obrany je velmi rozsáhlá a v mnohém přesahující rozsah mé práce. Přesto se v následujícím textu pokusím vymezit jednotlivá nedodržení

⁶⁸ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994 str. 19n.

⁶⁹ Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010, str. 271

⁷⁰ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 105

podmínek nutné obrany, zejména těch situací, které jsou považovány za překročení mezi nutné obrany, ale i těch okolností, které někteří autoři pojmají zcela mimo dosah institutu nutné obrany.

4.2.1.Charakteristika překročení mezi nutné obrany

Institut nutné obrany umožňuje v širokém rozsahu občanům vstoupit na ochranu napadených a ohrožených zájmů svých vlastních, zájmů ostatních spoluobčanů, ale i celé společnosti. Zveřejňované případy související s problematikou nutné obrany vždy vyvolávají zájem veřejnosti a formují tak právní vědomí i laické představy občanů, co je možné v nutné obraně podniknout. Z toho hlediska je více než důležitá správná kvalifikace činů spáchaných ať v mezích nutné obrany, tak mimo ně. V této souvislosti chci podotknout, že judikatura by v tomto směru měla být více jednotná⁷¹.

Již z dikce ustanovení o nutné obraně vyplývá, že zákonodárce připouští neúměrnost hrozícího a způsobeného následku. Jestliže však obranné jednání překročí stanovenou hranici, nejde již o nutnou obranu, nýbrž o překročení jejích mezí. V tomto okamžiku se z jednání v souladu s právem stává jednání protiprávní a z toho také vyplývá trestní odpovědnost pachatele. Na úvod této problematiky lze obecně říci, že v současnosti jsou podmínky nutné obrany nastaveny v dostatečné šíři a je jen na orgánech činných v trestním řízení, aby tyto rozšířené meze respektovaly. Riziko, které vzniká z útoku a obrany by měl vždy nést útočník.

Stejně jako v kap. 3.2. o překročení mezi krajní nouze považují za důležité rozlišovat mezi podmínkami konstituujícími stav nutné obrany a podmínkami pro samotné jednání v nutné obraně. Aby jednání mohlo být posuzováno jako jednání v nutné obraně musí být splněny podmínky obě, tzn. musí existovat stav nutné obrany a obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Pokud ovšem nejsou splněny podmínky vytvářející vůbec stav nutné obrany, potom zde vůbec nevzniká právo v nutné obraně jednat. Za překročení mezi nutné obrany by tedy mělo být považováno pouze nedodržení požadavku přiměřenosti.

⁷¹ např. judikáty týkající se automatických obranných zařízení (viz. kap. 6.3.)

Náš trestní zákoník však takto nehovoří. Pojem překročení nutné obrany poněkud rozšiřuje, když stanoví, že o překročení nutné obrany jde tehdy, jestliže zde některé její podmínky byly, že tedy stav byl nutné obraně blízký, aniž tu byly podmínky nutné obrany dány ve všech směrech. Mezi výše uvedenými dvěma druhy podmínek nutné obrany tudíž nerozlišuje.

Z tohoto pohledu lze rozlišovat:

- Exces intenzivní – kdy jde o exces co do míry obranného zákroku, neboť obrana nebyla zcela zjevně přiměřená způsobu útoku.
- Exces extenzivní – kdy jde o exces co do doby zákroku, neboť obrana nebyla provedena v době, kdy útok přímo hrozil nebo trval, přičemž tu může jít o provedení obrany v době, kdy útok skončil, anebo byla obrana předčasná.

Nejvíce diskuzí vyvolává obrana opožděná. Komentář k trestnímu zákoníku uvádí: *Jednání obránce po skončení útoku pod nutnou obranu nelze zahrnout*⁷². Vokoun popírá jednání v nutné obraně při obraně předčasné i opožděné: „*Položíme-li si otázku, zda lze v nutné obraně jednat, jestliže útok ještě bezprostředně nehrozí nebo útok již pominul, pak třeba jednoznačně odpovědět záporně*“⁷³. Naproti tomu Císařová, Čížková považují za vybočení z mezí nutné obrany situaci, *kdy obrana nebyla s útokem současná – může to být pokračování obrany v době, kdy útok skončil, nebo obrana předčasná*⁷⁴. V neposlední řadě lze ještě uvést názor Jelínka: *Při tzv. předčasné obraně o nutnou obranu vůbec nejde, neboť nejsou splněny podmínky charakterizující stav nutné obrany*⁷⁵.

⁷² Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str.338

⁷³ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989 str. 63

⁷⁴ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str.39

⁷⁵ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od 1.1.2010, Leges, s.r.o., 2009, str. 255

Všeobecně přijímán je názor, že pro jednání v nutné obraně není stanoven požadavek subsidiarity jako u institutu krajní nouze⁷⁶. *Nikdo totiž není povinen ustupovat před neoprávněným útokem na zájem chráněný trestním zákonem*⁷⁷.

Mezi případy překročení mezí nutné obrany nikdo neřadí tzv. putativní nutnou obranu. Zde není splněna podmínka, která umožňuje v nutné obraně vůbec jednat, což je reálná existence útoku (putativní nutná obrana viz. kap. 6.1.)

Z důvodu, že tu nejsou zcela splněny podmínky nutné obrany, je třeba čin posuzovat podle obecných zásad. Vybočení z mezí nutné obrany je obvykle posuzováno jako spáchání příslušného trestného činu, jehož skutková podstata byla naplněna pro nedostatek podmínek nutné obrany. Může to být trestný čin úmyslný, kdy např. pachatel po skončení útoku přejde do protiútku a způsobí útočnickovi zranění, nebo trestný čin z nedbalosti, použije-li např. obránce, obranu zcela neadekvátní a přehnanou, i když si tuto skutečnost neuvědomoval, ale vzhledem k okolnostem a svým osobním poměrům to vědět měl a mohl.

Překročení subjektivních mezí nutné obrany může ovšem být také zcela nezaviněné a tedy beztrestné.

Z hlediska míry zavinění může mít význam dělení vybočení z mezí nutné obrany na exces jarý (stenický) a exces chabý (astenický). Stenický exces spočívá ve vybočení ze zlosti, z pomstychtivosti a podobných pohnutek, zatímco exces astenický z leknutí, ze strachu, ze zmatku apod. Také takové vybočení je trestné podle obecných zásad, ale mohlo by být i beztrestné a oprávněné. V některých zahraničních právních úpravách bývá v případě excesu astenického vylučována trestní odpovědnost⁷⁸.

⁷⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 20/2008 Sb.r.tr., sp.zn. 5 Tdo 162/2007- Intenzivní exces z mezí nutné obrany spatřovat jen v tom, že napadená osoba se útoku nevyhnula útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolila mírnější možnou obranu, pokud použitou obranu ještě nelze považovat za zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku

⁷⁷ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str. 152

⁷⁸ např. Německo, Rakousko

V následujících podkapitolách se pokusím zanalyzovat jednotlivé druhy excesů z mezí nutné obrany s důkladnějším rozbořením excesu intenzivního. V rámci jednotlivých excesů se zaměřím i na klíčové pojmy nutné obrany.

4.2.2. Exces extenzivní – vykročení z časových mezí nutné obrany

Mezi základní podmínky umožňující jednat v nutné obraně je existence přímo hrozícího nebo trvajícího útoku. V případě excesu extenzivního tudíž tato podmínka splněna není. Ve své podstatě se jedná o stejný případ, jako je tzn. putativní nutná obrana, kdy pro změnu útok reálně neexistuje. V tomto případě je však všeobecně přijímáno, že se o překročení nutné obrany nejedná. Extenzivní exces je však z praktického hlediska řazen do pojmu „překročení podmínek nutné obrany“, a proto se jím v následujícím textu budu zabývat.

Nutná obrana je tedy zásadně možná v časovém intervalu na jehož počátku je situace, kdy se z hrozícího útoku stane útok přímo hrozící a na druhé straně je to okamžik, kdy již obrana nemůže odvrátit škodlivý následek.

Hranice mezi „hrozícím“ a „přímo hrozícím“ útokem však nemůže být stanovena zcela jednotně pro všechny případy. Z tohoto důvodu je při posuzování na vykročení z mezí nutné obrany nutné přistupovat ke každému případu *in concreto*, komplexně ve všech souvislostech jeho okolností a přísně individuálně.

Samotné *projevení úmyslu* spáchat trestný čin (hrozba ve smyslu „stejně tě jednou zabiju“) většinou není bezprostředním útokem. Na druhou stranu výhrůžka vyřčená osobou známou svoji agresivitou a násilností na druhou stranu přímo hrozícím útokem být může. Nutná obrana by dále byla přípustná v případě, pokud je taková hrozba prostředkem donucení napadeného a dosažení protiprávního cíle (např. u loupeže a vydírání). Zda útok bezprostředně hrozí, závisí také na možnostech obrany. Rozhodně není třeba s obranou čekat, až útok začne, až útočník zasadí první ránu. Nutná obrana však není přípustná proti útoku teprve připravovanému, který ještě nehrozí bezprostředně.

Bezprostředně hrozícím útokem je však téměř vždy pokus trestného činu⁷⁹. Pokud jednání přejde do stadia pokusu trestného činu, je možné se bránit v nutné obraně.

V případě tzv. předčasné obrany tedy neexistuje přímo hrozící útok, ale jde o situace blížící se podmínkám nutné obrany, tedy útok existoval, ale nebyl v dané době ještě tak rozvinutý, aby odůvodňoval jednání v nutné obraně. Tyto případy nejsou v praxi příliš časté, na rozdíl od problematiky po ukončení útoku.

Útok končí ne dokonáním (tj. s naplněním všech znaků skutkové podstaty trestného činu), ale až dokončením trestného činu, kdy např. u loupeže bude možno se bránit i po užití násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci, i v době, kdy pachatel uloupenou věc odnáší, ale zatím nemůže s věcí skutečně nakládat bez ingerence napadeného. Jestliže však prchá pachatel bez lupu, jde o útok ukončený, neboť v tuto chvíli již další porušení nebo ohrožení chráněných zájmů nehrozí.

Útok je ukončen, nehrozí-li již další nebezpečí chráněným zájmům. V praxi se může jednat o případy, kdy útok byl úspěšně odvrácen a útočník rezignoval, nebo útok byl úspěšný a útočník dosáhl cíle a již neohrožuje další trestní právem chráněné zájmy a také pokud útočník dobrovolně upustil od svého jednání. Naproti tomu o ukončení útoku se nejedná, pokud byl chráněný zájem již částečně porušen a hrozí nebezpečí, že porušení následku bude pokračovat nebo bude více intenzivní a dále v případě, pokud nastala jen krátká přestávka v útoku a je tu reálná hrozba dalšího útoku v dohledné době⁸⁰. Ukončení útoku musí být jasně prokázáno. V souladu se zásadou *in dubio pro reo*, jestliže existuje pochybnost zda útok skončil, není skončení tohoto útoku prokázané.

4.2.3. Exces intenzivní – obrana zcela zjevně nepřiměřená

⁷⁹ pouze otázka nezpůsobilého pokusu je diskutabilní. Zde se pak musí rozlišovat jak zjevně nezpůsobilý pokus byl.

⁸⁰ útočník přerušil útok, aby si odpočinul, obstaral si zbraň, aby si vybral vhodnější moment a místo útoku, atd.

Obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Základním měřítkem pro posouzení přiměřenosti obrany je okolnost, zda existuje určitý přípustný poměr mezi způsobem útoku a jednáním uskutečněným k jeho odvrácení. Přitom se však nelze obejít bez posouzení následků hrozících z útoku a způsobených v obraně. Lze tak mluvit o oslabeném požadavku proporcionality, neboť aby obrana byla zcela zjevně nepřiměřená, musí jít o zcela výrazný nepoměr škody z útoku hrozící a škody v obraně způsobené. Při posuzování zda došlo k překročení mezí nutné obrany je hledisko vztahu intenzity útoku a obrany primární.

V následujícím textu se pokusím o podrobnější rozbor intenzivního excesu z mezí nutné obrany. Pro přehlednost budu jednotlivé pojmy řadit do podkapitol.

4.2.3.1. Pojem „způsob útoku“

Pojem „způsob útoku“ (dále též zkoumaný pojem) byl do ustanovení o nutné obraně vnesen novelou trestního zákona provedenou zák. č. 290/1993 Sb. (viz. kap. 2.4. o vývoji institutů okolností vylučujících protiprávnost). Od účinnosti této novely je tedy stanoveno, že aby nebyly překročeny meze nutné obrany, nesmí být obrana zcela zjevně nepřiměřená *způsobu útoku*, avšak tento pojem není v zákoně definován. Pojem „způsob útoku“ byl po dlouhou dobu předmětem vášnivých diskuzí na téma, zda jeho zavedením byly rozšířeny, či naopak zúženy podmínky nutné obrany⁸¹. Každopádně co je obsahem pojmu „způsob útoku“ není ostatně vyřešeno dodnes.

Slovy "způsob útoku" má být podle důvodové zprávy vystižena celá nebezpečnost útoku. Obecně lze konstatovat, že pojem „způsob útoku“ zahrnuje nejen způsob provedení útoku, ale i osobu útočníka, jeho úmysly, které se při útoku projevovaly a také další podmínky, které doprovázely situaci útoku jako např. použití zbraně, či hrozbu použití zbraně, hrozící součinnost jiných osob s osobou útočníka atd. Někteří autoři sem zahrnují i poměr hrozící a způsobené škody, protože je třeba zvážit i

⁸¹ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994 str. 19n, Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 2/1994, str. 80n, Lněnička, J.: Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“ Bulletin advokacie 4/1994 str. 13n

to, co za dané situace bezprostředně hrozí. Pojem „způsob útoku“ je nutné interpretovat extenzivně. V následujícím textu se pokusím jednotlivé složky útoku rozebrat podrobněji.

Pojem *způsob útoku* je podstatně širší než způsob provedení útoku. Dle Šámala je pojem „způsob provedení útoku“ *příliš úzký a který by nevyjadřoval všechny okolnosti, které musí poškozený a následně i soud odpovědně a komplexně hodnotit*⁸².

Jednou ze součástí zkoumaného pojmu je intenzita útoku. Intenzita útoku je dána tím, zda je útok individuální či skupinový, zda útočník útočí se zbraní či beze zbraně, jaký je poměr sil mezi útočníkem a obráncem, že k útoku dochází v noci, na osamělém místě, jaká je možnost rychlého zásahu policie či veřejnosti apod.

V rámci způsobu útoku je třeba posuzovat i *použité prostředky k obraně*. Pod tento pojem je třeba subsumovat celý způsob obrany, a nejen předměty použité k obraně. Prostředkem obrany je i pomoc třetích osob⁸³. Intenzita obrany, a tudíž i její přiměřenost, není závislá na použitém prostředku, ale na způsobu jeho použití. Obrana může být šetrnější při použití účinné zbraně, neboť někdy jasná převaha obránce může útočníka odvrátit od útoku. Z prostředků použitých útočníkem může obránce usuzovat na intenzitu útoku. Obránce většinou používá prostředku, který je právě po ruce. Skutečnost, že obránce použije zbraně proti útočnickovi, který není ozbrojen, neznamená, že jde o nepřiměřenou obranu⁸⁴

Sporným bodem zkoumaného pojmu je otázka, zda v rámci pojmu „způsob útoku“ lze srovnávat ohrožené a porušené zájmy. Podle jasně vyjádřeného názoru Dolenského proporcionalita ohrožené a obětované hodnoty účinností zák. č. 290/1993 Sb. odpadla⁸⁵. Komentář k trestnímu zákoníku také hovoří jasně. *Pod pojem způsob*

⁸² Šámal, P.; K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 2/1994, str. 80

⁸³ Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 35

⁸⁴ viz rozhodnutí městského soudu Praha č. 47/1995, sp. zn. 7 To 202/94 - samotná skutečnost, že obránce použije proti neozbrojenému útočnickovi zbraně, neznamená, že jde o obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku.

⁸⁵ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994 str. 24

útoku lze zahrnout jen poměr intenzity útoku a obrany, nikoli už poměr hrozící a vzniklé škody neboli poměr ohroženého a obětovaného právního statku (tzv. proporcionalita)⁸⁶.

Druhá skupina autorů tvrdí, že je třeba do pojmu způsob útoku zahrnovat i poměr hrozící a vzniklé škody. K charakteristice způsobu útoku patří i chráněné hodnoty, proti nimž útok směřuje a jejich ohrožení útokem. Pro posouzení přiměřenosti obrany je nepochybně významné, zda útok směřuje proti životu napadeného či proti jeho majetku či proti obojímu⁸⁷.

Podle dalších do zkoumaného institutu náleží i to, co z dané situace bezprostředně hrozí (např. co může nastat poté, kdy fyzicky silnější útočník není napoprvé ve svém útoku úspěšný), včetně hrozící škody⁸⁸.

Já osobně se ztotožňuji s názorem, že pod pojem způsob útoku je primárně třeba řadit poměr intenzity útoku a obrany. Poměr mezi ohroženým a obětovaným právním statkem je třeba brát v úvahu pouze při výrazném nepoměru ohrožených a obětovaných zájmů. Je vždy nutné vycházet ze zásady, že obrana musí být zásadně tak intenzivní, aby útok jistě a bez rizika pro napadeného odvrátila, tj. musí být silnější než útok. Každopádně určitý korektiv pro výraznou disproporci hrozícího a způsobeného následku existovat musí. Do pojmu způsob útoku je třeba zahrnovat i tu okolnost, co v konkrétním případě dále z útoku bezprostředně hrozí (např. že se k útočníkovi přidá několik jeho podnapilých kamarádů).

4.2.3.2. Poměr intenzity útoku a obrany – tzv. přiměřenost

Pro institut nutné obrany je „přiměřenost“ jedním z klíčových pojmů. Přiměřenost nutné obrany nelze v žádném případě zaměňovat s pojmem proporcionalita,

⁸⁶ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 335

⁸⁷ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od 1.1.2010, Leges, s.r.o., 2009, str. 253, Teschler, E.: K některým otázkám nutné obrany, Trestní právo 10/1997, str. 11

⁸⁸ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str. 123

ačkoliv jsou tyto výrazy někdy chybně používány *promiscue*. Proporcionalita je poměr mezi napadeným a obětovaným zájmem a je v první řadě znakem krajní nouze. Přiměřenost je naopak poměr mezi jednáním zaměřeným k obraně a způsobem útoku. Přiměřenost není obvykle vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem, což znamená, že škoda způsobená obráncem může být větší než škoda hrozící z útoku.

Výrazně hrubý nepoměr mezi škodou hrozící z útoku a škodou způsobenou v obraně však může vést k závěru, že obrana byla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Požadavek proporcionality je stále součástí institutu nutné obrany, byť ve velmi oslabené míře. I nadále tudíž existují dvě hlediska pro posuzování přiměřenosti nutné obrany, a to jednak hledisko přiměřenosti intenzity útoku a obrany a jednak hledisko škody hrozící z útoku a škody způsobené v obraně. Dominantním je však hledisko první, proporcionalita je hlediskem doplňkovým, vztahujícím se k vyloženým excesům mezi škodou z útoku hrozící a škodou způsobenou (např. usmrcení pachatele drobné krádeže aj.). Někteří autoři hledisko proporcionality z institutu nutné obrany zcela vyřazují, o tom podrobněji dále v kapitole o poměru hrozící a způsobené škody. V této kapitole se nadále budu zabývat přiměřeností nutné obrany v užším smyslu, tedy poměru intenzity útoku a obrany.

Obránce se nemusí omezovat jen na to, co je přiměřené způsobu útoku. Zákon umožňuje, aby obrana byla intenzivnější než pouze přiměřená. Císařová sestavila stupnici přiměřenosti nutné obrany: zřejmě přiměřená obrana - přiměřená (ale ne zřejmě) obrana - nepřiměřená (ale ne zřejmě) obrana - zřejmě nepřiměřená obrana⁸⁹. V současnosti lze na stupnici navázat ještě pátým stupněm a to: zcela zjevně nepřiměřená obrana⁹⁰. Až obrana zcela zjevně nepřiměřená tvoří horní krajní mez nutné obrany. Dolní hranicí je obrana, jež k odvrácení útoku právě ještě stačila. Ještě slabší obrana by měla za následek tu skutečnost, že obrana není schopná odrazit útok.

⁸⁹ Císařová, D., Mittlöhner, M.: K problematice okolností vylučujících protiprávnost, Československá kriminalistika 9 /1983, roč. 16, str. 223-231

⁹⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 20/2008 Sb.r.tr., sp.zn. 5 Tdo 162/2007
Nutná obrana je vyloučena z důvodu tzv. intenzivního excesu tehdy, když čin obránce zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá všem rozhodným okolnostem, charakterizujícím způsob útoku. Podle ustanovení § 13 tr. zák. (nyní § 29 TZ) nesmí být nutná obrana ve vztahu ke způsobu útoku zcela zjevně nepřiměřená, tudíž může být nepřiměřená nebo zjevně nepřiměřená.

Zkoumání dolní hranice není z hlediska přiměřenosti důležité, neboť zde nehrozí to, že by hranice přiměřenosti byly překročeny. Pro posuzování přiměřenosti nutné obrany je významná horní hranice přiměřenosti. Ta je následně podrobena zkoumání orgány činnými v trestním řízení, a touto hranicí se dále budu zabývat.

Trestní zákoník nestanoví měřítko pro určení mezí nutné obrany. Obrana musí být silnější než útok, jinak by ztrácela smysl. Jak silná tedy může obrana být? Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 14/1999 Sb. rozh. tr., sp. zn. 1 Tzn 25/97 musí být obrana taková, aby vedla ke spolehlivému odvrácení útoku. Obecně je možné uvést, že jestliže je obránce „pánem situace“, obrana by neměla být zásadně silnější, než by bylo potřebné k odvrácení škod. Daný předpoklad však nemůže platit tam, kde jsou síly a prostředky zhruba vyrovnány anebo, kde obránce je ve zjevné nevýhodě fyzické nebo početní vůči útočníkovi či útočníkům. Proto nelze vytýkat, nepoužil-li obránce slabšího, ale nejistého prostředku obrany. Úspěšná obrana někdy vyžaduje postupovat hned na začátku velmi energicky, ukázat rozhodnost. Obrana může být nepřiměřená, tedy i výrazně silnější než útok, nikoliv však do té míry přehnaná, aby tento nepoměr byl vůči způsobu útoku „zcela zjevný“. Lze tudíž dovodit, že obránce může použít k odvrácení útoku i citelně důraznějšího prostředku, než kterým je veden útok, a že může způsobit i podstatně závažnější následek, než jaký hrozil z útoku. Zde se hranice přiměřenosti logicky musí posouvat ve prospěch obránce, a proto je nutné situaci jednání v nutné obraně vždy posuzovat komplexně se všemi okolnostmi případu⁹¹. O zcela zjevně

⁹¹ viz. rozsudek Nejvyššího soudu ČR č. 48/2007 Sb.r.tr., sp. zn. 3 Tdo 840/2006- I

Jestliže byl útok vůči napadenému veden ze strany útočnicka opakovaným házením kamenů sice z větší vzdálenosti, avšak takovou intenzitou a tak velkými kameny, že mu hrozilo způsobení i závažného zranění, přičemž tento útok stále trvale, nejde o vybočení z mezí nutné obrany podle § 13 tr. zák., pokud napadený jako jediného účinného prostředku k odvrácení takového útoku použil střelné zbraně tak, že vystřelil ve směru na útočnicka, kterého zasáhl a způsobil mu smrtelné zranění, zvláště když tomu předcházelo několik neúčinných výstražných výstřelů.

Dále viz. rozsudek Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 7 Tdo 272/2006

Je třeba považovat za jednání v nutné obraně podle § 13 tr. zák. takové počínání, kdy obviněný (napadený) použije střelnou zbraň proti poškozenému (útočníkovi), který za použití vulgárního a výhružně znějícího slovního výroku proti obviněnému tohoto atakoval rychlým pohybem, nereagující na zvolání obviněného, že má zbraň ani na varovný výstřel do země, naopak jeho další pohyb proti obviněnému byl doveden až do bezprostředního osobního kontaktu s faktickým zahájením fyzického útoku v podobě snahy udeřit obviněného do hlavy, přičemž během tohoto pohybu proti obviněnému hledal cosi v kapsách své bundy, což obviněný vyhodnotil tak, že útočník může mít při sobě předmět použitelný k zesílení útoku a je irrelevantní, že jej při sobě neměl. Použití střelné zbraně k odvrácení útoku, který byl vedený holýma rukama je za daného stavu v souladu se zásadou, že obránce může použít i citelně důraznějšího prostředku, než jakým byl veden útok. Nelze přisuzovat k tíži obviněnému skutečnost, že pracoval jako hlídač a situaci měl zvládnout bez použití zbraně.

nepřiměřené obraně lze tak uvažovat především za situace, kdy obránce použije proti útočníkovi takové prostředky a tím způsobem, že to zcela jasně, očividně a nepochybně neodpovídá okolnostem charakterizujícím způsob útoku⁹². Při posuzování přiměřenosti obrany musí být dále zjištěno i to, jaké fyzické konstitute byli útočník a obránce, jaký byl mezi nimi věkový rozdíl, zda jde o útočníka, který je znám svou agresivitou, apod.⁹³

Pro použití nutné obrany není podstatná tzv. subsidiarita, tj. nevyžaduje se, aby se obránce snažil vyhnout hrozícímu nebo již probíhajícímu útoku nebo aby použil nejdříve mírnější způsoby obrany a jejich intenzitu případně stupňoval až podle způsobu útoku. Intenzivní exces z mezí nutné obrany tedy nelze spatřovat jen v tom, že napadený se útoku nevyhnul útekem, i když byl útek možný, anebo že nezvolil mírnější možnou obranu, pokud použitá obrana ještě nevybočila z mezí přiměřenosti⁹⁴. Podmínky nutné obrany jsou splněny i v případě, že napadený zamýšlí použít proti útoku jiný, mírnější způsob obrany, než který omylem skutečně použil, pokud ani skutečně použitá obrana nebyla zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku⁹⁵

O obranu zcela zjevně nepřiměřenou způsobu útoku, půjde z tohoto hlediska tehdy, nebyla-li podle poznatků a úsudku bránícího se k odvrácení útoku potřebná a kromě toho též byla-li zcela zjevně neúměrná jeho intenzitě a významu⁹⁶. Jak již bylo uvedeno výše intenzita útoku je spoluurčována i významem ohroženého zájmu. Tím se dostáváme k další kapitole, která bude věnována poměru škody hrozící z útoku a škody obranou způsobené.

4.2.3.3. Poměr škody z útoku hrozící a škody v obranně způsobené – tzv. proporcionalita

⁹² viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 41/1980 Sb. rozh. tr., sp. zn. 5 Tz 143/79

⁹³ viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 49/1970 Sb. rozh. tr., sp. zn. 3 Tz 13/70

⁹⁴ viz. rozhodnutí krajského soudu Ostrava č. 19/1958 Sb. Ns, sp. zn. 4 To 181/57, dále viz. usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 20/2008 Sb.r.tr., sp.zn. 5 Tdo 162/2007

⁹⁵ viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 12/1983 Sb. rozh. tr., sp. zn. 6 Tz 30/82

⁹⁶ viz. Stanovisko Ústavního soudu ČR sp. zn. IV ÚS 433/02

Intenzita obrany, má-li být způsobilá odvrátit útok, může být zásadně silnější, než intenzita útoku. Obrana však nesmí být zcela zjevně, přehnaně silnější, než je třeba k odvrácení útoku.

Vedle intenzity existuje ještě druhé samostatné hledisko pro přiměřenost, a to poměr z útoku hrozící a obranou způsobené škody.

Doktrína i praxe se v současné době shodují v tom, že nepoměr mezi chráněným a obětovaným zájmem přiměřenost obrany zpravidla nevylučuje. Většina autorů pak následovně dodává, že daná teze platí, nešlo-li ovšem o zcela hrubou disproporci mezi chráněnými zájmy. Jiná skupina autorů pak požadavek proporcionality chráněných a obětovaných zájmů zcela z institutu nutné obrany vylučuje a případné excesy v tomto směru řeší jiným způsobem.

Teschler⁹⁷ naopak upozorňuje na opačný problém. Tím je převládající postup orgánů činných v trestním řízení, které často do institutu nutné obrany vnáší prvek nesprávně chápané proporcionality, kdy společenský zájem vyšší kategorie bývá v absolutní podobě rozhodujícím měřítkem pro posouzení konkrétního případu.

Pro stanovení alespoň určitého požadavku proporcionality je důvodem ta skutečnost, že existují případy, kdy zásada naprosté přednosti práva je z různých důvodů neudržitelná. Zejména pokud jde o život a zdraví nelze připustit absolutizování této zásady. Právo nemůže mít absolutní přednost před vším ostatním, zejména lidským životem, a proto někdy ustupuje. Z tohoto důvodu také není povolené jednostranné preferování obrany „za každou cenu“. Proto nejsou za zachování meze nutné obrany usmrtil-li např. obránce útočníka odvraceje útok na majetek malé hodnoty.

Při posuzování proporcionality srovnáváme zpravidla život a zdraví útočníka s ohroženými zájmy na straně obránce. Jak již bylo uvedeno výše, škoda způsobená útočníkovi může být větší, než jaká hrozila. Kde se však nachází hraniční moment, který určuje velikost rozdílu mezi škodou hrozící a způsobenou? Trestní zákoník žádnou směrnicí nedává. Je to otázka pro právní praxi a zejména soudy, které musí každý případ hodnotit v celé jeho komplexnosti a danou otázkou se rovněž zabývat. Vždy je nutné vycházet z toho, že poměr škody a intenzity spolu souvisí. Obecně lze konstatovat, že útok vedený větší intenzitou zpravidla též hrozí větší škodou a naopak. Není to však nutný důsledek. Z daného vyplývá, že v některých případech nelze jednat v nutné obraně, a to zejména tehdy, jde-li o útok velké intenzity, z něhož hrozí malá

⁹⁷ Teschler, E.: K některým otázkám nutné obrany, Trestní právo 10/1997

škoda. Při posuzování otázky přiměřenosti jednání v nutné obraně nelze ovšem vystačit jen se srovnáním následků, ale je nutno brát v úvahu celou řadu dalších faktorů charakterizujících konkrétní případ a na základě nichž lze hodnotit počínání obránce vzhledem ke způsobu útoku, kterým bylo jednání v obraně vyvoláno. Se zvláštním zřetelem je třeba posuzovat i subjektivní stav osoby, která odvracela útok.

V nutné obraně je možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě důležitějšího. Většinou nečiní obtíže srovnávat napadené a obětované zájmy téhož druhu. Zpravidla nebude překračovat meze nutné obrany osoba, které hrozilo ublížení na zdraví, a která způsobila útočnickovi těžkou újmu na zdraví. Ani usmrcení takového útočnicka nemůže být vyloučeno⁹⁸. Těžší ovšem je srovnávat hodnoty, které nelze převést na společného jmenovatele.

V tomto směru nejvíce diskutovanou je otázka, zda lze úmyslně usmrtit útočnicka při ochraně majetku. Solnař připouští možnost poranění útočnicka při ochraně majetku⁹⁹. Co se však týče usmrcení útočnicka, literatura vesměs úmyslné usmrcení útočnicka výjimečně připouští při ochraně „velkých majetkových hodnot“. Může jít buď o nenahraditelnou majetkovou hodnotu (např. významná architektonická kulturní památka) nebo o takové majetkové hodnoty, jejichž poškození nebo zničení bude mít fatální vliv na život lidí (např. sklad léků a potravin v době živelní pohromy). V souvislosti s ublížením na zdraví při ochraně majetku je třeba zmínit nález Ústavního soudu ČR č. 116/2002 Sb.r.ÚS., sp. zn. II. ÚS 317/01 - *Není možné apriorně usoudit na vybočení z mezí nutné obrany pouze z toho, že stěžovatel, jenž odvracel útok na majetek a na nedotknutelnost obydlí, svým jednáním ublížil jinému na zdraví. Nutná obrana je dle soudní judikatury přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoli zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku a nedotknutelnosti obydlí. O to více musí být poskytnuta ochrana majetku, pokud k útoku na něj dochází v místě, jež je chráněno z titulu jiného práva jako nedotknutelné (obydlí). Soud, který upřednostnil při*

⁹⁸ Viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 25/1976 Sb. rh. tr., sp. zn. 1 To 18/75: Na vybočení z mezí nutnej obrany v zmysle § 13 Tr. zák. (nyní § 29 TZ) nemožno usudzovať len z toho, že napadnutý útočnicka zranil a prípadne ho aj usmrtil, pričom sám neutrpel nijaké zranenie, ak tým odvracal útok priamo hroziaci alebo trvajúci a takáto obrana nebola zrejme neprimeraná povaha a nebezpečnosti útoku.

⁹⁹ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 105

posouzení podmínek nutné obrany ochranu práva poškozeného na zdraví před právem stěžovatele na ochranu majetku a nedotknutelnosti obydlí, měl proto přesvědčivě vysvětlit, proč nepovažoval obranu stěžovatele (bránění v demontáži, vystrčení poškozeného ze dveří) za výkon nutné obrany.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že případy, kdy budou srovnávány následky různých druhů by neměly být z institutu nutné obrany vyloučeny¹⁰⁰.

V nutné obraně lze tedy způsobit následek, který není zcela zjevně nepřiměřený způsobu útoku. Maximální hranicí je tedy škoda zcela zjevně nepřiměřená. I tato hranice však může být překonána. Řešení uvedené problematiky úzce souvisí s požadavkem na zavinění. Pokud není možné přičíst obránci zavinění ohledně celé způsobené škody, bude nutné zjistit, jaká část škody je obránci přičitatelná a teprve takto zjištěnou škodu lze porovnávat se škodou z útoku hrozící.

Nadále však zůstává otázkou, jakým způsobem stanovovat hrozící škodu, která, díky obrannému jednání, třeba vůbec nenastala. Stejně tak nelze přesně určit škodu, která vznikne z určitého typu obrany. Vždy může dojít i ke zcela náhodnému výsledku. Z toho vychází Dolenský, podle nějž novelou trestního zákona provedenou zák. č. 290/1993 Sb., která zavedla pojem *způsob útoku*, odpadla proporcionalita ohrožené a obětované hodnoty. Znění trestního zákona před zmíněnou novelou umožňovalo proti útočníkovi obranu, která nebyla zřejmě nepřiměřená povaze a nebezpečnosti útoku.

¹⁰⁰ ohledně ochrany domovní svobody dále viz. rozhodnutí krajského soudu České Budějovice č. 47/1997 Sb. rozh. tr., sp. zn. 4 To 360/1996

Podmínky nutné obrany ve smyslu ustanovení § 13 tr. zák. mohou být splněny i v případě, kdy oprávněný uživatel domu nutí jiného jednáním, které by jinak bylo trestným činem, např. pohrůžkou násilí, aby odešel z místa, které požívá ochrany domovní svobody a na němž neoprávněně setrvává.

A také rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 9/1890 Sb. rozh. tr., sp. zn. 4 Tz 40/78

Nutná obrana je přípustná aj proti útoku, který smeruje proti domovej slobode spôsobom uvedeným v § 238 ods. 1 Tr. zák. V takomto prípade trvá útok dovtedy kým sa nepodarí útočníka, ktorý vnikol do domu alebo do bytu iného s úmyslom vykonať tam násilie z domu alebo z bytu vyhnat'.

Usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 8 Tdo 838/2006

Podmínky nutné obrany podle § 13 tr. zák. mohou být splněny i za situace, kdy osoba, již je bráněno neoprávněně v odchodu a tedy v užívání osobní svobody, užije násilí k překonání jí činěného odporu. Existence podmínek § 13 tr. zák. je tak založena na tom, že odvrací útok na zájem chráněný trestním zákonem (zájem společnosti na ochraně osobní svobody, jinak též ústavně zaručené).

K možnosti nutné obrany při útoku na majetek dále Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 11 Tz 5/83

Nutná obrana je přípustná proti útoku přímo ohrožujícímu jakýkoliv zájem chráněný trestním zákonem, tedy i zájem na ochraně majetku.

Výklad pojmu "povaha a nebezpečnost útoku" vycházel z toho, že každý útok má určitou povahu a nebezpečnost, přičemž povaha útoku nespočívá jen v jeho intenzitě a nebezpečnost útoku jen v hrozící škodě. Nebezpečnost útoku byla v tomto pojetí celková způsobilost útoku způsobit škodu (poruchu) na zájmech chráněných trestním zákonem. Pojem "*způsob útoku*" výrazně zužuje kritéria pro posuzování nepřiměřenosti nutné obrany.

Dolenský argumentuje tím, že pokud by bylo třeba srovnávat ohrožené a obětované zájmy, setřel by se zcela rozdíl mezi významem dřívější a novelizované dikce ustanovení § 13 Tr. zák. (dnes § 29 TZ). Vzniká problém jak hodnotit situace, kdy skutečně dojde ke škodě, která je ve zcela zjevném nepoměru ke škodě, která hrozila. Dolenský k odůvodnění nepřijatelnosti takové obrany však nepoužívá proporcionalitu, ale vychází z toho, že taková obrana zcela zjevně neodpovídá způsobu útoku¹⁰¹. Staví tak pod sankci extrémní nasazení obranných prostředků proti málo intenzivnímu útoku, pokud takovou obranou vzniknou závažné škody a pokrývá i případy, kdy takové škody vzniknou z obrany, která je v přípustném poměru ke způsobu útoku.

Dle mého názoru je třeba stále vycházet z obou hledisek pro určování přiměřenosti nutné obrany, ale vždy je třeba mít na paměti, že požadavek proporcionality je hlediskem subsidiárním. Tedy, že základním měřítkem pro posouzení přiměřenosti obrany není porovnávání významu napadeného a obětovaného zájmu, nýbrž okolnost, zda existuje určitý přípustný poměr mezi způsobem útoku a jednáním uskutečněným k jeho odvrácení. Je nutno brát v úvahu celou řadu dalších faktorů charakterizujících konkrétní případ. Na základě těchto zjištění lze pak hodnotit způsob útoku a následnou obrannou reakci ohrožené osoby.

4.2.3.4. Posuzování přiměřenosti

Ve dvou předcházejících kapitolách jsem se zabývala definicí přiměřenosti nutné obrany jako takové. Obsahem této kapitoly pak bude zamyšlení z jakého hlediska přiměřenost nutné obrany posouvat. I tato otázka vzbuzuje neustále debaty vyvozující

¹⁰¹ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994 str. 24-25

rozdílné závěry. Obecná východiska pro posuzování přiměřenosti nutné obrany jsem rozebrala již v kapitole 3.2.6. o posuzování proporcionality krajní nouze. Tato kapitola bude zaměřena na vývoj názorů doktríny i praxe a rozbořem současné situace.

Jak již bylo několikrát uvedeno, zákon toleruje obranu výrazně intenzivnější než je nezbytně nutná, nesmí však překročit určitou mez. Kde ovšem tato mez leží? Je určena objektivními okolnostmi případu, subjektivním vnímáním obránce či určitou syntézou těchto hledisek? Zajímavé je sledovat vývoj názorů judikatury na toto téma. Je však vždy nutné přihlížet i k tehdejší právní úpravě institutu nutné obrany (o vývoji právní úpravy institutu nutné obrany viz kap. 2.4.).

Jestliže se posuneme po časové ose do období První republiky, nalezneme na téma hodnocení přiměřenosti několik zásadních judikátů. Na počátku 20. let minulého století soudy vycházely ze subjektivního hodnocení přiměřenosti. Zřetelné je to na následujících rozhodnutích:

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 155/1933, sp. zn. Kr I 155/2, ze dne 10.03.1920

Beztrestnost dle § 2 lit g) tr. z. (zák. č. 117/1982 ř.z.) vztahuje se i na případy, ve kterých sice objektivně nebylo podmínek spravedlivé nutné obrany, ale pachatel z bázně, uleknutí nebo z přestrašenosti předpokládal, že podmínky ty zde jsou.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 969/1922., sp. zn. Kr II 538/21

Překročení mezi nutné obrany jest beztrestno i tehdy, měl-li pachatel z bázně, uleknutí nebo přestrašenosti omylem za to, že jsou splněny objektivní podmínky nutné obrany¹⁰².

Ve 30. letech 20. století je pak patrný posun k objektivnímu posouvání přiměřenosti. Jako příklad lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 4594/1933, sp. zn. Zm IV 546/32

¹⁰² dále lze uvést například Rozhodnutí nejvyššího soudu ČR Vážný 1068/1923 Sb. rozh. tr., sp. zn. Kr I 44/22, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 2762/1927 rozh. tr., sp. zn. Zm I 165/27, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 2822/1927 rozh. tr., sp. zn. Zm I 79/27

K nutné obraně se vyžaduje, by to, co obžalovaný podnikl proti neoprávněnému útoku, bylo objektivně potřebné k jeho odvrácení a aby mělo zřetel k životu a k osobní neporušenosti útočníka, nestačí jen subjektivní přesvědčení obžalovaného, že pokládal svoji obranu za potřebnou¹⁰³.

Tendence k objektivnímu pojetí hodnocení přiměřenosti jsou zřejmé i v 50. letech minulého století. Zde je navíc zřetelný i postoj inklinující ke skupinovým společenským zájmům a odklon od zájmů individuálních:

Rozhodnutí krajského soudu Praha č. 12/1954 Sb.rozh.tr., sp. zn. 10 Tk 352/52

Pro posouzení přiměřenosti obrany nutno uvážit všechny okolnosti případu, t. j. celou situaci, v níž se odehrával útok i obrana. Přiměřenost obrany nutno kromě toho posoudit i s hlediska zájmů společnosti. Obrana musí být potřebná k odvrácení útoku a způsobená újma nesmí být ve značném nepoměru k odvrácenému nebezpečí, i když podmínkou přiměřenosti obrany není naprostá úměrnost mezi zájmem napadeným a zájmem obranou poškozeným (proporcionalita).

Rozhodnutí krajského soudu Ostrava č. 19/1958 Sb.r.tr., sp.zn. 4 To 181/57

Přiměřenost obrany nutno posuzovat s hlediska konkrétní situace, v níž se vůči útočnickovi napadený ocitl.

V 80. letech minulého století lze zase zaznamenat snahu o určité zohlednění subjektivního hlediska s tím, že stále dominantním je hledisko objektivní.

Je možné například uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 41/1980 Sb. rozh. tr., sp. zn. 5 Tz 143/79

Z hľadiska škody sa primeranosť obrany posudzuje porovnaním škody, ktorá bola spôsobená útočníkovi, a škody, ktorá hrozil a záujmu chránenému Trestným zákonom. Aká škoda hrozila a či škoda spôsobená útočníkovi nebola zrejme neprimeraná škode hroziacej z útoku sa posudzuje podľa objektivných okolností prípadu i podľa predstáv brániaceho sa odôvodnených týmito objektivnými okolnosťami. Od brániaceho sa nemožno žiadať, aby vyčkával a spoliehal sa na náhodu, že škoda, ktorá

¹⁰³ a další: Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 3675/1929 Sb. rozh. tr., sp. zn. Zm I 574/29,

objektivně i podle jeho představy z útoku hrozí nenastane, a aby nepoužil primerané a dostupné prostředky obrany, aby hroziaci útok znemožnil a útočnicka zneškodnil.

Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 1 To 4/83

Přiměřenost nutné obrany je třeba hodnotit též se zřetelem k subjektivnímu stavu osoby, která odvracela útok, tj. podle toho, jak se čin útočnicka jevil tomu, kdo jej odvracel.

V období po listopadu 1989 je zřetelný příklon soudů k posuzování přiměřenosti dle toho, jak se situace jevila obránci.

Zde lze uvést rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 36/1991 Sb. rozh. tr., sp. zn. 11 To 27/90

Při hodnocení skutečností týkajících se trvání i nebezpečnosti útoku poškozeného vůči obviněné a jejím dětem z hlediska podmínek nutné obrany je třeba přihlížet i k psychickému stavu obviněné a k jejímu subjektivním náhledu na trvání a nebezpečnost útoku¹⁰⁴.

I v současnosti má každý přístup své odpůrce a přívržence. Objektivní hledisko přiměřenosti ve své čisté podobě a rovněž hledisko průměrného občana je však všeobecně považováno za překonané. Nejčastěji se vyskytují názory stavící buď na objektivním nebo na subjektivním hledisku posuzování přiměřenosti nutné obrany, ovšem vždy s přihlédnutím k hledisku druhému.

V zahraničí je nejčastěji preferována teorie objektivní, modifikovaná subjektivními prvky. Naše doktrína se spíše kloní ke koncepci subjektivní. Podmínky nutné obrany se tedy posuzují podle toho, jak se jevíly bránci se osobě se zřetelem k jejímu subjektivnímu stavu. Představy obránce musí být alespoň v zásadních rysech odůvodněny objektivními okolnostmi případu.

Vokoun¹⁰⁵ rovněž zastává názor, že přiměřenost nutné obrany je třeba posuzovat z hlediska subjektivního, dle úsudku bránci se osoby. Zdůrazňuje však, že hlediskem posuzování přiměřenosti nemůže být jakýkoliv úsudek jednajícího. V tomto směru

¹⁰⁴ a dále: Rozhodnutí vrchního soudu Praha č. 16/1994 Sb. rozh. tr., sp. zn. 1 To 55/93, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 14/1999 Sb. rozh. tr., sp. zn. 1 Tzn 25/97, Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 5 Tdo 1447/2007

¹⁰⁵ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989 str. 43-50

zmiňuje především úsudek uměle vykonstruovaný, který si osoba dodatečně vytvořila pro obhájení svého činu. Zde se vlastně o úsudek nejedná, neboť tato osoba si je vědoma toho, že jde o umělou konstrukci, ne o poznatek o situaci činu. Nemůže jít ani o takový úsudek, který sice ve vědomí jednající osoby reálně existoval, avšak poznání útoku bylo nepřesné v důsledku ledabylého přístupu k vnímání nebo hodnocení rozhodných skutečností. Z toho vyplývá, že úsudek zasahující osoby musí být odůvodněn. A to jednak jejím psychickým stavem, osobními vlastnostmi, schopnostmi, tak i vnějšími okolnostmi případu. Stejně argumentuje i Šámal¹⁰⁶, který požaduje, aby soud posuzoval podmínky nutné obrany s určitou velkorysostí

Vždy je tak nutno celou situaci posuzovat a hodnotit komplexně a v celém jejím vývoji v konkrétním čase a na konkrétním místě¹⁰⁷.

Jako velké pozitivum subjektivní koncepce pak Vokoun uvádí, že nutná obrana nemusí být zcela zjevně nepřiměřená i v případě, ačkoli tomu tak objektivně je. Je to v situaci, kdy úsudek konkrétní osoby neodpovídá sice plně objektivní situaci, avšak tento rozpor je odůvodněn okolnostmi útoku, resp. psychickým stavem napadené osoby a nelze v něm spatřovat nedbalostní omyl¹⁰⁸. Toto subjektivní pojetí dává soudu směrnicí, aby posuzoval podmínky nutné obrany s určitou velkorysostí a se zřetelem k představám osoby, která se bránila.

Kuchta k uvedené problematice uvádí: „Lze usuzovat, že dřívější formulace „zřejmě“ spíše nasvědčovala subjektivnímu hledisku, tedy hodnocení podle představ obránce, současná dikce „zcela zjevně“ spíše nasvědčuje posunu k hodnocení objektivnímu¹⁰⁹“. Zcela zjevné je to, co je jasné a naprosto očividné.

Pro objektivní hodnocení hovoří i fakt, že je vždy nutné vycházet z požadavku zásady materiální pravdy, tj. skutečného stavu věci. Tedy zda skutečně existoval útok a

¹⁰⁶ Šámal, P.: K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 2/1994, str. 80

¹⁰⁷ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 336

¹⁰⁸ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989 str. 36n

¹⁰⁹ Kuchta, J.: Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999, str. 155

zda obrana mu nebyla zcela zjevně nepřiměřená. Ovšem i Kuchta přísnost objektivního hlediska mírní požadavkem posuzovat přiměřenost nutné obrany s ohledem na psychický stav obránce vyvolaný útokem, zohlednit i nesprávné vnímání a hodnocení podmínek nutné obrany a rovněž vzít v úvahu objektivní nemožnost poznat správně fakta.

Ke stejnému závěru dochází i Jelínek¹¹⁰, který dále dodává: „*Nelze mít proto na obránce přepjaté požadavky*“.

Jako určité shrnutí lze tedy konstatovat, že v současnosti v naší teorii převládá názor, že přiměřenost nutné obrany je třeba posuzovat ze subjektivního hlediska s přihlédnutím k vnějším okolnostem případu a rovněž k subjektivnímu stavu napadeného. Platí tak závěr, že základem pro obě výše zkoumaná hlediska je objektivní zjištění skutkového stavu na základě požadavku zásady materiální pravdy, tedy zda objektivně byly skutečně dány všechny podmínky nutné obrany. Soud pak může přihlídnout k hledisku subjektivnímu a i v případě objektivního překročení mezí nutné obrany konstatovat, že v daném překročení nelze spatřovat ani nedbalostní zavinění, a tudíž označit jednání obviněné osoby za beztrestné. Je tedy na zvážení soudu k jakému hledisku nakonec přihlédne, v tomto ohledu má možnost volby.

¹¹⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od. 1.1.2010, Leges, s.r.o., 2009, str. 254

5. PRÁVNÍ DŮSLEDKY PŘEKROČENÍ MEZÍ KRAJNÍ NOUZE A NUTNÉ OBRANY

Následující kapitola bude věnována právním důsledkům překročení nutné obrany a krajní nouze (dále také zkoumané instituty). Záměrně v této souvislosti slučuji překročení nutné obrany a krajní nouze, jelikož právní důsledky excesů zkoumaných institutů se v zásadě neliší a dopadají na ně stejná ustanovení trestního zákoníku.

V předchozích kapitolách jsem se již několikrát zmínila o skutečnosti, že situace překročení mezi nutné obrany nebo krajní nouze se hodnotí podle obecných zásad trestního práva. V mnohých kauzách se však případná sankce může jevit jako nepřiměřeně přísná. Proto zákonodárce tuto skupinu případů zohledňuje, a to ve srovnání s jinými případy trestné činnosti ve prospěch osoby, která meze překročila. Konkrétně jakým způsobem lze privilegiovat jednání při excesu nutné obrany nebo krajní nouze bude obsahem této kapitoly.

Nejprve je však třeba vyřešit otázku posuzování zavinění při excesu z mezi nutné obrany nebo krajní nouze. Problematika subjektivní stránky překročení zkoumaných institutů bude obsahem první části této kapitoly. V části druhé se pokusím o rozbor stávající právní úpravy, která může dopadat na případy vybočení z mezi nutné obrany či krajní nouze. V části třetí se chci věnovat právní úpravě *de lege ferenda*, včetně ustanovení trestního zákoníku o vyloučení trestnosti překročení mezi nutné obrany z důvodu silného rozrušení, strachu, úleku či zmatku, které v konečném znění trestního zákoníku bylo zcela vypuštěno. Základním problémem této kapitoly je tedy otázka, zda současná právní úprava dostatečně reflektuje tu skutečnost, že trestný čin byl spáchán při překročení mezi nutné obrany nebo krajní nouze.

5.1. Subjektivní stránka překročení mezi nutné obrany nebo krajní nouze a její vliv na trestní odpovědnost

Jelikož překročením mezi nutné obrany či krajní nouze nastupuje trestní odpovědnost pachatele podle obecných zásad, je nutné vždy vyřešit i otázku subjektivní stránky trestného činu. Překročit meze zkoumaných institutů lze úmyslně nebo z nedbalosti. Složitou otázkou však je, zavinění čeho je rozhodující pro posuzování vybočení z mezí nutné obrany nebo krajní nouze. Tato problematika je klíčová pro správnou subsumpci případu pod příslušnou skutkovou podstatu trestného činu. Některé trestné činy jsou totiž shodné téměř ve všech znacích a liší se pouze druhem zavinění. Ještě výraznější je to v těch případech, kdy trestný je pouze úmysl a nikoliv též nedbalost.

Problematičnost celé situace je dána tím, že každé překročení mezi zkoumaných institutů může zahrnovat zavinění ke dvěma rozdílným skutečnostem. Jednak je to zavinění ke způsobenému následku a jednak zavinění vlastního překročení mezi nutné obrany nebo mezi krajní nouze. Jelikož zavinění k následku může být jiného druhu než zavinění k vlastnímu excesu, je nutné stanovit jasná kritéria pro hodnocení subjektivní stránky. Řešení otázky je důležité i z důvodu možné absence zavinění v prvním nebo ve druhém případě.

Z podstaty věci přicházejí v úvahu tři možné způsoby řešení. Například může převažovat hodnocení zavinění k samotnému překročení mezi zkoumaných institutů, nebo na druhou stranu může být prioritním zavinění ke způsobenému následku. Do třetice je možné uvažovat o určité syntéze obou výše zmíněných alternativ. V následujícím textu nastíním teoretická východiska a případná negativa uvedených variant.

5.1.1. Zavinění ke způsobenému následku

První řešení staví na východisku, že rozhodující je zavinění ke způsobenému následku, přičemž zavinění k excesu je nerozhodné. Byl-li následek způsoben z nedbalosti, půjde o trestný čin z nedbalosti. O úmyslný trestný čin se jedná u následku způsobeného úmyslně. Jestliže však není brán zřetel na zavinění k překročení mezi nutné obrany či krajní nouze, bude lhostejno, zda meze zkoumaných institutů byly překročeny úmyslně nebo z nedbalosti. Toto stanovisko je tedy neudržitelné, neboť

úmyslný exces z mezí nutné obrany nebo krajní nouze (např. úmyslné vybočení z mezí nutné obrany ze msty, nenávisti) musí být zohledněn při hodnocení případu. Stejně tak exces nedbalostní (např. způsobený silným rozrušením či strachem) je třeba v komplexním hodnocení celého případu brát v potaz¹¹¹. Nehledě na to, že exces může být způsoben i úplným nedostatkem zavinění.

5.1.2. Zavinění k překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze

Druhý možný způsob řešení pak staví na teorii, že rozhodující je forma zavinění k negativním znakům trestného činu, tj. ke znakům nutné obrany či krajní nouze. Forma zavinění k pozitivním znakům skutkové podstaty je nerozhodná¹¹². V tomto případě pak úmyslný trestný čin bude spáchán při úmyslném překročení mezí nutné obrany či krajní nouze, budou-li meze překročeny z nedbalosti, půjde o trestný čin nedbalostní. Forma zavinění k následku je tudíž nerozhodná, tzn. je zcela irelevantní, zda následek byl způsoben úmyslně nebo z nedbalosti. Což však ihned vyvolává několik námitek. Předně tato teorie selhává v případě, kdy obránce při svém excesu úmyslně směřuje k určitému následku, ale z nedbalosti způsobí následek těžší. Napadená osoba úmyslně překročí meze nutné obrany a chce způsobit následek zcela zjevně nepřiměřený. Z různých důvodů z nedbalosti způsobí následek těžší, než zamýšlela (namísto zranění způsobí z nedbalosti smrt). Podle názoru, že rozhodující je zavinění k excesu a druh zavinění k následku již nerozhoduje, by tato osoba měla být odsouzena za vraždu. Takové řešení je neuspokojivé a právně vadné. Neumožňuje totiž rozlišovat situace, kdy je zavinění k excesu a ke způsobenému následku rozdílné. Ještě markantnější je to v situaci, kdy při shodném úmyslném zavinění excesu bude základní následek jednou

¹¹¹ Viz. rozhodnutí vrchního soudu Praha č. 16/1994 Sb.rozh. tr., sp. zn. 1 To 55/93

Podmínkou trestnosti jednání, které je překročením mezí nutné obrany (§ 13 tr. zák.), např. proto, že útok, proti kterému je obrana zaměřená, již netrvá, je také zavinění vztahující se na tuto skutečnost. V takových případech je třeba také důsledně zjišťovat, zda šlo o úmyslné nebo nedbalostní překročení mezí nutné obrany a přihlížet přitom i k rozrušení obránce vyvolanému útokem.

¹¹² Jebavý, M.: Vybočení z mezí nutné obrany, Socialistická zákonnost 1/1975, str. 39

způsoben úmyslně a jednou z nedbalosti. V obou případech by nastala trestní odpovědnost za úmyslný trestný čin, což odporuje zásadě odpovědnosti za zavinění.

Zavinění se musí vztahovat v podstatě na všechny skutečnosti, které jsou znakem skutkové podstaty trestného činu, v každém případě ke způsobenému následku. Trestní zákoník požadavek zavinění k následku zvlášť zmiňuje v §§ 15 a 16. Z daného vyplývá mylnost teorie, která nezohledňuje formu zavinění ke spáchanému následku.

Z výše uvedeného textu tudíž plyne skutečnost, že správná cesta pro posuzování subjektivní stránky při excesu z mezí zkoumaných institutů se nalézá v řešení třetím, a tudíž zohledněním obou výše uvedených hledisek.

5.1.3. Kombinace zavinění k následku a zavinění k excesu z mezí nutné obrany a krajní nouze

Konečně lze uvést třetí možné stanovisko, podle kterého při určení subjektivní stránky činu obsahujícího exces třeba vzít v úvahu jak zavinění vlastního překročení mezí nutné obrany nebo mezí krajní nouze, tak i zavinění způsobeného následku a dalších znaků skutkové podstaty. Stejně hovoří i Nejvyšší soud ČR, který uvádí: *V případě excesu z mezí nutné obrany je podmínkou trestní odpovědnosti obránce nejen zaviněné překročení nutné obrany, ale jeho zavinění se musí vztahovat též ke znakům příslušné skutkové podstaty, kterou tím naplnil, přičemž nemusí jít o stejnou formu zavinění*¹¹³.

Existuje tudíž možnost, že formy zavinění budou stejné, mohou se však i lišit¹¹⁴. Jestliže zavinění excesu i zavinění následku budou stejné formy, pak osoba bude odpovědná v závislosti na formě zavinění za dolůzň nebo kulpózní trestný čin. Zde

¹¹³ usnesení Nejvyššího soudu ČR č. 20/2008 Sb. rozh. tr., sp. zn. 5 Tdo 162/2007

¹¹⁴ dále viz. usnesení Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 7 Tdo 461/2004

Není podmínkou nutné obrany ve smyslu § 13 tr. zák., aby se ze strany obránce jednalo o náhlé či nepřipravené jednání, které je jen okamžitou reakcí na situaci vyvolanou útokem. Nutná obrana má obvykle znaky úmyslného trestného činu, přičemž úmysl jednající osoby je dán i ve vztahu ke způsobenému následku. Forma zavinění je pro posouzení jednání jako nutné obrany irelevantní.

nevyvstává žádný problém. Zavinění excesu a zavinění vlastního následku však mohou být i různé formy. Půjde zejména o případy, kdy meze nutné obrany nebo krajní nouze budou překročeny z nedbalosti, ale vlastní následek bude úmyslný. Obecné principy ale vyžadují, aby se u dolůzních trestných činů úmysl vztahoval na všechny znaky skutkové podstaty, tedy i na znaky nutné obrany či krajní nouze. Jinak je možné hovořit pouze o deliktu kulpózním, jsou-li zbývající znaky skutkové podstaty nedbalostí zahrnuty.

O úmyslný trestný čin tak půjde jen v těch případech, kdy meze nutné obrany byly překročeny úmyslně a rovněž základní následek byl zaviněn úmyslně¹¹⁵. Zde je třeba upozornit na pojem základní následek, neboť je možné si představit situaci, kdy způsobený těžší následek bude v rámci kvalifikované skutkové podstaty přičítán i při zavinění nedbalostním.

Obecně lze konstatovat, že v ostatních případech, kdy ovšem zavinění k excesu i následku existuje, půjde delikty nedbalostní. Jako čin nedbalostní budeme kvalifikovat jednání obsahující exces z mezí nutné obrany nebo krajní nouze v případě, kdy meze zkoumaných institutů byly překročeny z nedbalosti nebo pokud byl základní následek zaviněn z nedbalosti. Existují názory, že nedbalostní exces z mezí nutné obrany nebo krajní nouze by měl zůstat nutnou obranou či krajní nouzí, a proto být beztrestný. K tomu více v kapitole 5.3. o právní úpravě *de lege ferenda*.

Mohou ovšem vzniknout i případy, kdy existence zavinění nebude z předmětných okolností žádným způsobem vyplývat. Mohou existovat situace, kdy buď exces nebo následek nebudou zaviněny vůbec. Potom ovšem nelze vůbec hovořit o trestní odpovědnosti. Tak tomu bude v následujících případech. Jednak, byly-li meze nutné obrany nebo krajní nouze sice objektivně překročeny, avšak k tomuto překročení nedošlo zaviněně, byť by vlastní následek byl zaviněn. A jednak, když meze nutné obrany nebo meze krajní nouze byly sice zaviněně překročeny, avšak k následku zavinění zcela chybí.

Závěrem této kapitoly bych chtěla uvést, že v současnosti panuje v judikatuře shoda v tom, že subjektivní stránku excesu z mezí nutné obrany či krajní nouze je třeba

¹¹⁵ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989, str. 70

posuzovat ve své komplexnosti a hodnotit jak zavinění k excesu z mezí zkoumaných institutů, tak i zavinění ke spáchanému následku.

5.2. Právní důsledky překročení podmínek nutné obrany a krajní nouze

Po vyřešení otázky subjektivní stránky excesu z mezí nutné obrany či krajní nouze se dostávám k otázce, která tvoří nejdůležitější část této kapitoly, a to k právním důsledkům překročení podmínek zkoumaných institutů.

Lze si těžko představit situaci, že osoba, jež spáchala trestný čin tím, že překročila meze nutné obrany či krajní nouze bude potrestána identicky jako osoba, která danou skutkovou podstatu trestného činu naplnila zcela úmyslně a po předchozím rozmyslu. Trestní právo pamatuje i na tyto případy a umožňuje soudu zohlednit tu skutečnost, že trestný čin byl spáchán za podmínek blízkých situaci nutné obrany či krajní nouze. V závislosti na konkrétním případě pak záleží pouze na soudu, zda nabídnutých možností v daném konkrétním případě využije.

V obecné rovině, bez ohledu na stávající právní úpravu, přicházejí v úvahu následující možnosti, jak zohlednit jednání při excesu nutné obrany nebo krajní nouze:

Jednak lze využít ustanovení, která mohou snižovat či jinak modifikovat trest či trestní sazbu. Jde zejména o institut polehčujících okolností, jejichž použití umožňuje snížit trest v rámci trestní sazby, dále lze snížit trestní sazbu za použití ustanovení o mimořádném snížení trestů odnětí svobody nebo dokonce upustit od potrestání. Snížit trestní sazbu lze fakultativně nebo obligatorně, vždy závisí na právní úpravě.

Také lze uvažovat o vyloučení trestní odpovědnosti vůbec, byl-li exces vyvolán rozrušením, strachem, úlekem, bezprostředním ohrožením nebo jinými momenty. Odpovědnost může vylučovat takto jakýkoliv exces, nebo pouze exces nedbalostní

V neposlední řadě je možná konstrukce privilegovaných skutkových podstat, postihujících způsobení trestněprávně relevantního následku při excesu.

Jaké možnosti privilegování případů překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze nabízí současná česká právní úprava bude obsahem následujících kapitol.

5.2.1. Polehčující okolnosti

Nejprve se chci věnovat právní úpravě polehčujících okolností. Polehčující okolnosti patří vůbec k nejobecnější možnosti určitého zohlednění pachatele excesu z mezí nutné obrany nebo krajní nouze. Pachatel překročil meze zkoumaných institutů a svým jednáním naplnil skutkovou podstatu určitého trestného činu. Pro způsob stanovení druhu a výměry trestu jako směrnice slouží ustanovení § 39 TZ, který v odst. 2 stanoví, že povaha a závažnost trestného činu jsou určovány zejména významem chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsobem provedení činu a jeho následky, okolnostmi, za kterých byl čin spáchán, osobou pachatele, mírou jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměrem nebo cílem, přičemž v odst. 3 je pak dále určeno, že soud při stanovení druhu trestu a jeho výměry přihlédne, mimo jiné, k polehčujícím okolnostem.

Polehčující okolnosti jsou v trestním zákoníku vyjmenovány pouze demonstrativně v § 41 TZ. Výčet trestných činů není pro použití polehčujících okolností nijak omezen, v tomto smyslu jsou okolnostmi obecnými. Z logiky věci působí ve prospěch pachatele a podle svého významu a závažnosti vedou ke zmírnění druhu nebo výměry ukládaného trestu. Zde je důležité podotknout, že vliv na výměru trestu mají pouze v rámci zákonem stanovené trestní sazby. Obecně polehčující nemůže být okolnost, která je zákonným znakem trestného činu (§39 odst.4).

Pro případy překročení mezí zkoumaných institutů jsou významné tyto zákonem upravené polehčující okolnosti:

- Na prvním místě je třeba uvést polehčující okolnost uvedenou v § 41 písm. g) TZ, který stanoví, že soud jako k polehčující okolnosti přihlédne zejména k tomu, že pachatel spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany nebo krajní nouze, anebo překročil meze přípustného rizika nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost. Zákon tím privileguje vybočení z podmínek jednotlivých okolností vylučujících

protiprávnost činu. Není rozhodné, z jakého důvodu byly meze překročeny. Trestní zákoník nerozlišuje mezi druhy překročení nutné obrany či krajní nouze. Tato polehčující okolnost se však netýká tzv. putativní obrany a domnělého nebezpečí, protože pak by nešlo o čin spáchaný při odvracení útoku nebo nebezpečí a tyto zdroje pachatelova ohrožení by chyběly. To by ovšem nevylučovalo použití jiných polehčujících okolností např. podle § 41 písm. b) nebo d)¹¹⁶. Jednání pachatele, které je jinak polehčující okolností podle § 41 písm. g), může být vzhledem ke konkrétním okolnostem případu takového významu, že odůvodní mimořádné snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici jeho trestní sazby podle § 58 odst. 6 (viz. dále kap. 5.2.2)

- V úvahu přichází i polehčující okolnost podle § 41 písm. b) TZ, svědčící pachateli, který čin spáchal v silném rozrušení. Má jít o takový stav pachatelova duševního rozpoložení, který nepříznivě ovlivňuje rozumovou nebo volní složku jednání pachatele a snižuje míru jeho zavinění, ale nedosahuje intenzity zmenšené přičetnosti. Silným rozrušením je silné citové hnutí pachatele (strach, zlost, úlek apod.), jehož povaha nemá vliv na přiznání této polehčující okolnosti. Tato okolnost však nemůže být přiznána, jestliže si pachatel způsobil stav silného rozrušení požitím alkoholu nebo jiné návykové látky. Jak již bylo uvedeno výše tato polehčující okolnost může být soudem přiznána být jak u okolností vylučujících protiprávnost, tak i u putativní nutné obrany či putativní krajní nouze
- V souvislosti s domnělou nutnou obranou či domnělou krajní nouzí jsem zmínila ještě polehčující okolnost podle § 41 písm. d), dle které lze přihlédnout k tomu, že pachatel spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku. Tato okolnost omezuje svobodu rozhodování pachatele v důsledku vlivu třetích osob na jeho jednání. Tato polehčující okolnost však nedopadá na případy tzv. nepřímého pachatelství ani přímého fyzického donucení, které vylučuje jednání vůbec. Nedopadá ani na stav krajní nouze způsobený nátlakem, který by v souladu s dikcí krajní nouze vylučoval trestní odpovědnost. Půjde tak o psychický nátlak,

¹¹⁶ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 466

pohrůžku pozdějším a nekonkretizovaným násilím a rovněž případy putativní nutné obrany či krajní nouze.

Výše uvedené polehčující okolnosti lze užít i souběžně vedle sebe. Polehčující okolnosti v konkrétních případech mohou odůvodnit upuštění od potrestání (§ 46 TZ), podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 48 TZ) nebo mimořádné snížení trestu odnětí svobody (§ 58 TZ). K okolnosti odůvodňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody však nelze přihlídnout ještě jako k okolnosti polehčující (§ 39 odst. 4 TZ).

Pro úplnost je třeba uvést i tu skutečnost, že soud k polehčujícím okolnostem zásadně musí přihlídnout, avšak jen tehdy, pokud pro svůj význam mají vliv na hodnocení povahy a závažnosti činu. Záleží tedy stále na úvaze soudu, zda jim takový význam pro hodnocení povahy a závažnosti činu přisoudí či nikoliv. Nehledě na to, že i po případném přiznání některé polehčující okolnosti musí být trest uložen v rámci dané trestní sazby, což může v některých případech vzbuzovat dojem nepřiměřené přísnosti trestního práva.

Naštěstí existují i jiné alternativy, jak privilegovat pachatele při překročení zkoumaných institutů. Jedním z nich je i mimořádné snížení trestu odnětí svobody.

5.2.2. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody

Několikrát jsem se již zmínila o skutečnosti, že excesy z mezí nutné obrany nebo krajní nouze je třeba posuzovat podle obecných zásad a rovněž o situacích, kdy takové překročení může být beztrestné, neboť není naplněna subjektivní stránka trestného činu. Nicméně tam, kde daný čin podmínku minimálního zavinění splňovat bude, trestní odpovědnost nastává a osoba, která překročila meze zkoumaných institutů bude trestně stíhána a následně může být i potrestána. Avšak situaci, ve které se tato osoba nacházela je třeba zohlednit. Jednou z možností, kterou zákonodárce nabízí je i mimořádné snížení trestu odnětí svobody. Mimořádné snížení trestu odnětí svobody je v současnosti upraveno v §58 TZ. Umožňuje zmírnění trestu odnětí svobody, který je v mnoha případech je trestem obligatorním, pokud nemá alternativu v podobě mírnějšího druhu

trestu. Uvedené ustanovení trestního zákoníku tak umožňuje řešit situace, kdy trest odnětí svobody uložený v rámci zákonné trestní sazby by neodpovídal okolnostem konkrétního případu a osobě pachatele. Jde o případy, kdy trest i na dolní hranici trestní sazby by byl nepřiměřeně přísný a odporující ustanovení § 39 TZ. Soud tedy v rámci zásady individualizace trestu může v odůvodněných případech trest odnětí svobody snížit i pod dolní hranici trestní sazby.

Ustanovení § 58 se týká pouze trestu odnětí svobody, jehož dolní hranice je stanovena, u jiných druhů trestu není možné použít podobný postup ani analogicky a nelze jím zkrátit ani zkušební dobu. Na druhou stranu je irelevantní zda jde o nepodmíněný trest odnětí svobody nebo jde o podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, případně i s dohledem.

Při překročení mezí zkoumaných institutů je mimořádné snížení trestu odnětí svobody možné použít v několika směrech a situacích.

Lze uvažovat o použití ustanovení § 58 odst. 1, kdy soud vzhledem k okolnostem případu nebo vzhledem k poměrům pachatele má za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody trestním zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání. V tomto případě může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tímto zákonem stanovené. V tomto případě je pak soud vázán omezeními uvedenými v § 58 odst. 3.

Trest může být snížen i za použití § 58 odst. 5, kdy soud může snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby též tehdy, jestliže odsuzuje pachatele za přípravu k trestnému činu nebo za pokus trestného činu nebo za pomoc k trestnému činu a má vzhledem k povaze a závažnosti přípravy nebo pokusu nebo pomoci za to, že by použití trestní sazby odnětí svobody tímto zákonem stanovené bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a že lze dosáhnout nápravy pachatele i trestem kratšího trvání. Omezením stanoveným v odstavci 3 přitom není vázán. Čin překračující meze nutné obrany či krajní nouze totiž může mít i formu pokusu nebo účastenství (např. pokus vraždy, kdy pachatel neusmrtil, nicméně měl vůli usmrtit, přičemž ovšem úmysl směřoval především k odražení útoku, nikoliv k usmrcení útočníka)¹¹⁷. Fáze přípravy

¹¹⁷ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str. 127

trestného činu u okolností vylučujících protiprávnost ovšem je těžko myslitelná z důvodu požadavku současnosti útoku (jiného nebezpečí) a obrany (odvracení nebezpečí)

Pro překročení mezí zkoumaných institutů je v současnosti nejvíce relevantní ustanovení § 58 odst. 6 TZ. Dle tohoto ustanovení může soud snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby tehdy, jestliže pachatel jednal v právním omylu, ale mohl se tohoto omylu vyvarovat (§ 19 odst. 2), spáchal trestný čin odvraceje útok nebo jiné nebezpečí, aniž byly zcela splněny podmínky krajní nouze (§ 28) nebo nutné obrany (§ 29), anebo překročil meze přípustného rizika (§ 31) nebo meze jiné okolnosti vylučující protiprávnost. V těchto případech pak soud není vázán limity stanovenými v 58 odst. 3. Jde o nově zavedenou okolnost umožňující mimořádné snížení trestu odnětí svobody v situacích, které vyžadují určitý ohled vůči pachateli trestného činu a trest odnětí svobody uložený na samé dolní hranici takové sazby by byl nepřiměřeně přísný. Ustanovení § 58 odst. 6 dopadá na případy, které jsou jinak polehčujícími okolnostmi podle § 41 písm. g) a h). Na rozdíl od uvedených polehčujících okolností se pro mimořádné snížení trestu odnětí svobody vyžaduje takové zhodnocení konkrétního jednání pachatele a celé situace případu, tak, aby byl odůvodněn mírnější trestní postih, než jaký dovoluje zákonem stanovená nesnížená trestní sazba.

Mimořádné snížení trestu odnětí svobody podle § 58 odst. 6 se však netýká tzv. putativní nutné obrany a putativní krajní nouze, protože pak by nešlo o čin spáchaný při odvracení útoku nebo nebezpečí, které, v tomto případě, neexistovaly.

Dle mého názoru zákonodárce v novém trestním zákoníku v § 58 odst. 6 reflektoval výtky trestní teorie na nemožnost přílišného privilegování pachatelů, jež překročili meze nutné obrany a krajní nouze a existenci tohoto ustanovení nelze hodnotit jinak než pozitivně. Toto ustanovení dává soudu možnost široké míry uvážení a zohlednění osob, jež hranice nutné obrany či krajní nouze překročily. Nehledě na to, že existují i další možnosti, jak osobu, která svým jednáním způsobila exces z mezí zkoumaných institutů, privilegovat.

5.2.3. Upuštění od potrestání

Další možností, jak zareagovat na trestný čin spáchaný překročením mezi nutné obrany či krajní nouze, je institut upuštění od potrestání, jakožto hmotněprávní alternativa k potrestání. Trestní zákoník upravuje tento institut v § 46. Aplikace tohoto ustanovení prošla v nedávné minulosti pozitivním vývojem. Jestliže ještě na začátku 90. let 20. stol. k danému ustanovení v souvislosti s překročením nutné obrany či krajní nouze neexistovala judikatura a různí autoři tuto alternativu zmiňovali pouze hypoteticky, dnes lze konstatovat, že soudy tuto možnost začaly brát v potaz. Institut upuštění od potrestání tak představuje další reálnou možnost, jak rozhodnout případy, kdy k zaviněnému překročení mezi zkoumaných institutů došlo.

Upuštění od potrestání spočívá v tom, že soud v odsuzujícím rozsudku vysloví výrok o vině, avšak trest neuloží. Tento stav je v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe, kdy však musí být zřejmé, že k nápravě pachatele a ochraně společnosti postačuje samotné projednání věci před soudem a vyslovení jeho viny.

Pro rozhodnutí o upuštění od potrestání musí být ovšem splněny zákonné podmínky. Především lze upustit od potrestání pachatele, který spáchal přečin, jeho spáchání lituje a projevuje snahu po nápravě, jestliže vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného přečinu a k dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě i k ochraně společnosti. Další situací, kdy lze upuštění od potrestání přiznat je tzv. nezpůsobilá příprava nebo nezpůsobilý pokus.

Jak jsem již uvedla na začátku této kapitoly, otázka reálné možnosti aplikace tohoto ustanovení je poměrně nová. Ještě v dnešní době není institut upuštění od potrestání v souvislosti s překročením mezi nutné obrany nebo krajní nouze mnohde v literatuře zmiňován. V rozhodnutích soudů se však toto řešení případů excesů zkoumaných institutů objevilo. Především lze uvést usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 66/2007, ve kterém byla řešena otázka automatických obranných zařízení. Soud konstatoval, že v době instalace zařízení nebyly sice splněny podmínky aplikace ustanovení o nutné obraně či krajní nouzi a nejednalo se tak o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval, ani nebylo odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící

zájmu chráněnému trestním zákonem. Dané zařízení následně zranilo útočníka a způsobilo mu těžkou újmu na zdraví. Soud pak jednání strůjce zařízení kvalifikoval jako trestný čin ublížení na zdraví, avšak podle § 24 odst. 1 tr. zák. (nyní §46 TZ) upustil od jeho potrestání.

V této souvislosti je možné uvést i další rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. 4 Tz 89/99, kterým byla zamítnuta stížnost pro porušení zákona a potvrzen rozsudek okresního soudu. V tomto rozsudku byl obviněný uznán vinným trestným činem výtržnictví podle § 202 odst. 1 tr. zák., který podle výroku citovaného rozsudku spáchal tak, že v prostoru u garáží vystřelil z legálně držené pistole celkem osm ran do volného prostoru, když viděl tři osoby, které na něm nic nepožadovaly, nikterak na něho fyzicky ani slovně neútočily a hrozba útokem nevyplývala ani z okolností případu a pachatel se pouze domníval, že mu nebezpečí hrozí. Soud pak konstatoval, že v tomto případě nelze dospět k závěru, že pachatel odvracel útok přímo hrozící, a proto jeho jednání nevykazovalo znaky uvedené v ustanovení o nutné obraně. Podle § 24 odst. 1 písm. a) tr. zák. bylo upuštěno od potrestání obviněného. Jak v odůvodnění uvedl Nejvyšší soud: *obviněný „spáchal trestný čin při odvracení jistého možného útoku, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, což nepochybně mimo jiné umožnilo použití § 24 tr. zák.“*.

Z uvedených rozhodnutí je zjevné, že institut upuštění od potrestání v souvislosti s překročením mezí nutné obrany nebo krajní nouze není pouze hypotetickou možností a soudy se touto alternativou k potrestání rovněž zabývají. I v tomto případě je tak možné sledovat pozitivní vývoj rozhodovací praxe.

5.2.4. Zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky

Trestní zákoník neobsahuje privilegované skutkové podstaty vztahující se pouze k překročení mezí nutné obrany nebo krajní nouze. Upravuje však některé nové skutkové podstaty, které pachatel při překročení mezí zkoumaných institutů může naplnit. Jedná se o skutkové podstaty zabití (§ 141 TZ) a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a TZ).

Trestní zákoník tak odstraňuje slabinu předchozí úpravy tím, že u činů spočívajících v úmyslném usmrcení člověka či ublížení na zdraví rozšiřuje oběma směry rozpětí trestních sazeb a umožňuje tak lépe diferencovat činy, které se shodují svým následkem, ale současně příkře odlišují jeho průvodními okolnostmi. Zavedením nových privilegovaných skutkových podstat zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky bylo vyslyšeno i volání po usnadnění mírnějšího trestání pachatelů, kteří usmrtí nebo zraní jiného v afektu, jenž u nich nastal z omluvitelných příčin. V minulosti se tak dělo pouze prostřednictvím aplikace ustanovení o mimořádném snížení trestu odnětí svobody.

Obě skutkové podstaty jsou totožné v několika ohledech. Předně obě vyžadují, aby čin byl spáchán v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Z hlediska subjektivní stránky obě vyžadují úmysl. Trestní sazby se u těchto skutkových podstat výrazně snižují.

Diskuze ovšem vyvolává definice silného rozrušení, strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí mysli anebo důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. V tomto ohledu je postaven největší úkol pro judikaturu, která bude muset nastavit určitá hodnotící kritéria pro posuzování jednotlivých případů. Dnes ještě není zcela objasněno, jaké činy budou moci být posuzovány v rámci uvedených skutkových podstat a jaké se již z jejich dosahu vymykají. Je každopádně jisté, že určité excesy z mezí nutné obrany nebo krajní nouze budou tyto skutkové podstaty naplňovat. Dále je nutné podotknout, že tyto skutkové podstaty zcela jistě nezahrnují pouze excesy z mezí zkoumaných institutů, jejich dosah je daleko širší.

Tato nová ustanovení ve skutečnosti obsahují dva samostatné okruhy privilegujících okolností, které se však navzájem nevyklučují a mohou se v konkrétních případech prolínat. První z těchto alternativ je úmyslné usmrcení či ublížení na zdraví v silném rozrušení, strachu či úleku, druhou pak je skutečnost, že se pachatel trestného činu dopustil v důsledku zavrženíhodného jednání poškozeného.

Silné rozrušení, strach či úlek vyvolávají asociaci k tzv. omluvným důvodům – konkrétně k omluvné nutné obraně vyskytující se v německém právu, kdy je pachatel beztrestný za exces z nutné obrany, pokud se ho dopustil ve strachu, v leknutí, zmatku

či panice. Naproti tomu v naší právní úpravě je jednání za existence těchto důvodů protiprávní a naopak nutnou obranu proti němu lze užít.

Nyní se chci zaměřit na rozbor jednotlivých stavů, které jsou v uvedených skutkových podstatách uvedeny. V případě *silného rozrušení* se nejedná o pouhé silnější emoce, běžné v každodenním životě, musí jít o emoce vystupňované, které sice nutně neovlivňují přičetnost, ale vedou k značnému zúžení vědomí pachatele a oslabení jeho zábran. Silné rozrušení by mělo mít výrazně obranný charakter a představovat reakci pachatele na mimořádně vypjatou životní situaci, která je sice reakcí nepřiměřenou, avšak do jisté míry lidsky pochopitelnou. Určitá shovívavost pak pramení právě z tohoto rozrušení, ne z činu, kterého se pachatel dopustil. Z dikce zákona ovšem nevyplývá, že silné rozrušení by mělo nutně mít charakter afektu jen krátce trvajícího, silné afektivní napětí může přetrvávat i značně dlouhou dobu. Bude zajímavé sledovat, jak se v této souvislosti bude vyvíjet judikatura.

Strach je negativní emoce, představující reakci subjektu na nebezpečí nebo ohrožení. Lze mít za to, že strach ve smyslu zkoumaných skutkových podstat je strachem vystupňovaným, vyvolaným podnětem či okolnostmi mimořádné intenzity a závažnosti a strachem alespoň částečně opodstatněným obavou o život svůj nebo jiných osob, strachem z vážné újmy na zdraví nebo jiné bezprostředně hrozící těžké újmy.

Úlek a zmatek jsou stavy, které jsou schopné vzbudit tzv. zkratkovitou reakci pachatele. Ve zmatku či úleku osoba spontánně reaguje na nenadálý ohrožující podnět či se snaží uniknout z momentální nesnesitelné situace odstraněním či zneškodněním zdroje ohrožení. Případy zkratkovitých reakcí je však nutno pečlivě odlišovat od putativní nutné obrany i od nedbalostního jednání. Pachatel si i v tomto případě si musí být vědom toho, že jeho úmyslné jednání může vést k újmě na zdraví či smrti poškozeného a být s tímto následkem alespoň srozuměn.

Jak již bylo uvedeno výše, poměrně samostatnou okolností je skutečnost, že se pachatel trestného činu dopustil v *důsledku zavrženíhodného jednání poškozeného*. Zavrženíhodné jednání je vědomé, úmyslné, mimořádně zlé, zraňující či ponižující chování poškozeného. Ze strany poškozeného může se jít jak o útoky fyzické tak i psychické. Rovněž se jedná o útoky poškozeného na lidskou svobodu, důstojnost, osobní čest a pověst, kterými poškozený jinému závažně ublíží (např. nejrůznější druhy

šikany, domácí násilí atd.). Kriteiem pro posuzování je míra závažnosti útoku, běžné verbální či drobné fyzické útoky nemohou být zahrnuty pod zavrženíhodné jednání poškozeného.

Lze důvodně předpokládat, že dle ustanovení o zabití nebo dle ustanovení o ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného budou posuzovány jak intenzivní excesy z nutné obrany, tak i excesy extenzivní, za předpokladu, že útok poškozeného na chráněný zájem byl již dokonán a pouze přetrvávají jeho následky. Nelze ztotožňovat vybočení z mezí nutné obrany s uvedenými trestnými činy. Zdaleka ne každý exces z nutné obrany je reakcí na mimořádně zlý a morálně odsouzeníhodný útok. *Jednání ve smyslu uvedených ustanovení má spíše charakter protiútoků či odplaty než jen nepřiměřené obrany*¹¹⁸.

Novum, které zavedl nový trestní zákoník, je z hlediska pachatelů, kteří naplní skutkovou podstatu trestného činu zabití či ublížení na zdraví u omluvitelných pohnutek, ryze pozitivním krokem. Zejména co se týká trestného činu zabití je existence této skutkové podstaty důležitá a z velké míry zabraňující stigmatizování těchto pachatelů jako vrahů. Každopádně před soudy leží velký kus práce, protože si lze snadno představit situace, kdy valná většina obviněných z vraždy se bude na skutkovou podstatu trestného činu zabití odvolávat, zvýšené nároky budou i na dokazování, na znalce, kteří budou vyšetřovat duševní stav obžalovaného. Je třeba mít na mysli, že v řadě případů jsou při činu přítomni jen pachatel a jeho oběť. To dává poučenému pachateli možnost vykreslit při vyšetřování svůj duševní stav tak, aby splňoval podmínky. S těmito úskalími nové úpravy se budou muset soudy a rovněž státní zástupci vypořádat, což ovšem neznamená, že tato nová ustanovení trestního zákoníku jsou krokem špatným směrem.

Tyto skutkové podstaty tak představují další možnost, jak v některých případech řešit excesy z mezí zkoumaných institutů. Z tohoto hlediska bude zajímavé sledovat budoucí judikaturu z dané problematiky.

¹¹⁸ Hořák, J.: Vražda a zabití v novém trestním zákoníku, Bulletin advokacie 10/2009, str. 53n.

5.3. Posouzení právní úpravy de lege ferenda

V předcházejících kapitolách byla popsána současná úprava ustanovení trestního zákoníku, která jsou, s ohledem na konkrétní okolnosti případu, aplikovatelná pro případy překročení mezí nutné obrany či krajní nouze. Uvedeny byly instituty polehčujících okolností, mimořádného snížení trestu odnětí svobody a upuštění od potrestání. Rovněž jsem se zabývala dvěma privilegovanými skutkovými podstatami, které mohou být naplněny jednáním spočívajícím ve vybočení z mezí zkoumaných institutů. Obsahem této kapitoly bude zhodnocení právní úpravy *de lege ferenda*. Několikrát jsem již zmínila, že nový trestní zákoník zavedl několik novot, které se mohou projevit při posuzování případů překročení mezí nutné obrany či krajní nouze. Otázka zní, je současná právní úprava dostačující nebo pro některé excesy z mezí nutné obrany či krajní nouze stále zůstává příliš přísnou? Jelikož nový trestní zákoník rozšířil možnosti, jak privilegovat pachatele, kteří svým jednáním překročili meze nutné obrany či krajní nouze, je, dle mého mínění, v tomto ohledu právní úprava benevolentnější. Ve své podstatě má soud rozličnou škálu možností počínající pouhým vyslovením viny a neuložením trestu a končící samozřejmě nepodmíněným trestem odnětí svobody v rámci nesnížené (či dokonce zvýšené) trestní sazby. Vždy záleží na konkrétním případě, který je nutno hodnotit ve své komplexnosti, v souladu s ustanovením § 39 TZ a rovněž z hlediska skutkové podstaty, kterou pachatel svým jednáním naplnil. Novému trestnímu zákoníku lze v tomto ohledu vytknout tu skutečnost, že stále jde pouze o možnost. Stále tak záleží na úvaze soudu, zda existující okolnosti případu jsou takového významu, že k nim přihlédne. Obligatornost snižování trestních sazeb v případě excesů z mezí zkoumaných institutů, k níž vyzývá část trestněprávní teorie, se bohužel ani v novém trestním zákoníku nevyskytuje.

De lege ferenda je dále možno uvažovat nad otázkou úplného vyloučení trestní odpovědnosti vybraných excesů z mezí zkoumaných institutů.

V tomto směru se nabízí několik, byť i hypotetických, možností: excesy beztrestné být nemohou, jelikož spáchaný trestný čin by měl být potrestán; beztrestný může být pouze exces nedbalostní; beztrestný může být exces bez specifikace zavinění, avšak spáchaný pod vlivem určitých privilegujících okolností; a pouze pro doplnění

těchto alternativ lze uvést možnost, že beztrestné by byly excesy všechny. Touto poslední variantou se však dále zabývat nebudu, protože je zcela nerealistická a zároveň i právně vadná.

Ve svých úvahách byl zastáncem vždy nastupující trestní odpovědnosti Jebavý¹¹⁹. Jiní autoři jsou v tomto ohledu smířlivější. Tak např. Vokoun pro případy nedbalostních vykročení z mezí zkoumaných institutů uvádí: „*Prohlášení nedbalostního excessu za beztrestný by mohlo být výraznou garancí právní jistoty zakročujících občanů a stimulovalo by jejich postoj proti pachatelů protispolečenské činnosti*“¹²⁰. Stejně argumentuje i Kuchta¹²¹, který dodává, že z důvodu beztrestnosti by nedbalostní exces byl dále protiprávní, takže původní útočník by měl proti němu možnost jednat v nutné obraně a v úvahu by přicházela i náhrada škody, obránce sám by však byl beztrestný a nebyl by mu ukládán trest.

Nejvíce diskutovanou je otázka vyloučení trestní odpovědnosti při excessu nutné obrany z důvodu silného rozrušení, strachu, úleku či zmatku. I mezi původními návrhy nového trestního zákoníku bylo doplnění ustanovení o nutné obraně s tím, že není trestně odpovědný ten, kdo odvrací útok, aniž byly zcela splněny podmínky nutné obrany, jednal-li v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku způsobeném útokem. Tento odstavec byl z konečného materiálu trestního zákoníku nakonec vypuštěn s odůvodněním, že tyto ukazatele nelze ex post rekonstruovat ani dokázat.

Je skutečností, že rozrušení, strach, úlek, zmatek nebo jiné podobné momenty mohou ovlivnit subjektivní schopnost obránce hodnotit správně situaci, tedy vyvolat překročení mezí nutné obrany. Jak ovšem tuto situaci právně řešit je zdrojem až protichůdných názorů. Důvodová zpráva k trestním zákoníku hovoří jasně: Úprava nutné obrany se přebírá z platné právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých minulého století v praxi osvědčila. Definice nutné obrany dostatečně akcentuje situaci obránce, včetně překvapivosti či brutality útoku, strachu, zmatku či leknutí obránce, které se v praxi posuzují v rámci reakce obránce na “způsob útoku”, při

¹¹⁹ Jebavý, M.: Vybočení z mezí nutné obrany, Socialistická zákonnost 1/1975, str.39 – „nelze tolerovat a ponechat bez trestního postihu nedbalostní ublížení na zdraví“

¹²⁰ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989, str. 76

¹²¹ Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, Acta universitatis Carolinae, 2/2007, str. 70

pozitivním řešení problematiky omylu. Jakýkoliv exces z mezí nutné obrany, ať už z kteréhokoliv důvodu, tedy ze zákona beztrestný není. Stoupencem tohoto postoje je např. Kuchta¹²²: „*Určování trestnosti či beztrestnosti pouze na základě zjišťování přítomnosti určitého druhu afektu je důkazně značně nespolehlivé a při platnosti procesněprávní zásady in dubio pro reo by mohlo vést k určitému zneužívání takové úpravy..... Nepomohly by patrně ani znalecké posudky, poněvadž psychický stav obránce nelze spolehlivě zjišťovat ex post*“. Stejně výtky zazněly i v kap. 5.2.4. o skutkových podstatách zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky. Jak ustanovení §§ 141 a 146a TZ, tak i vypuštěné ustanovení o vyloučené trestní odpovědnosti při excesu z mezí nutné obrany staví na téměř identických privilegujících důvodech. Z tohoto důvodu tuto námitku neberu jako opodstatněnou, protože soudy se budou velmi často s těmito pojmy setkávat a přítomnost dané okolnosti bude muset být dokazována. V této souvislosti nevidím rozdíl mezi schválenou zákonnou úpravou trestných činů zabití a ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky a vyňatým odstavcem o beztrestnosti excesu z mezí nutné obrany z těchto omluvitelných důvodů.

Kuchta také upozorňuje na velmi ztíženou práci státního zastupitelství, které by muselo beze vší pochybnosti prokazovat, že v důsledku útoku nedošlo u obránce k silnému rozrušení, strachu, zmatku nebo úleku, případně k afektu jiného druhu. Obránci vždy svědčí presumpce nevin, a proto by mu stačilo toto tvrzení státního zástupce zpochybnit. Ačkoliv se tato námitka jeví jako opodstatněná, je třeba se na druhou stranu zeptat, zda, na základě obavy o ztížené postavení státního zastupitelství, odsouvat jistoty občanů o beztrestnosti jednání v nutné obraně či pomoci v nutné obraně a tím také snižovat ochotu vstupovat na pomoc vůči ohroženým zájmům, zejména cizím. V této souvislosti pak uvádí Císařová: „*Zákonná úprava musí napomáhat tomu, aby občané byli ochotni vystupovat proti těm, kdo útočí na zájmy, které společnost chrání*“¹²³. Bude zajímavé sledovat, jak se státní zastupitelství vypořádá s obžalobami násilných trestných činů při existenci §§ 141 a 146a TZ.

¹²² Kuchta, J.: Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, Acta universitatis Carolinae, 2/2007, str.69

¹²³ Císařová, D., Mittlöhner, M.: K problematice okolností vylučujících protiprávnost, Československá kriminalistika 9 /1983, roč. 16, str. 229

Kuchta z uvedených námitek pak vyvozuje závěr, že současná právní úprava nabízí dostatečné možnosti právního řešení a v této souvislosti zmiňuje v předchozích kapitolách uváděné instituty a dále ustanovení o nepřičetnosti, zmenšené přičetnosti a o omylech. Stejně hovoří i Dolenský, který uvádí, že hranice nutné obrany jsou nastaveny velmi široce, takže dalších privilegujících opatření není třeba. *„Co je lepší: široké meze dovolené obrany u nás, anebo užší s dodatkem o takovém beztrestném překročení? Myslím, že naše úprava je lepší“*¹²⁴. Vokoun však oponuje těmto názorům a k dané problematice uvádí: *„Rozrušení, strach, úlek nebo jiné psychické momenty mohou způsobit nejen subjektivní nemožnost správně hodnotit situaci, tedy vyvolat zcela nezaviněné překročení „objektivních“ mezí z omluvitelného důvodu“*¹²⁵. S posledně citovaným názorem souhlasím. Je pravdou, že hranice nutné obrany jsou nastaveny poměrně široce. Vždy však je třeba mít na paměti, že v nutné obraně jednájí nejčastěji osoby, které ke vzniku útoku vůbec nepřispěly, a proto takový atak a moment překvapení může vyvolat tak vypjaté emoce, že napadená osoba není schopna správně zhodnotit situaci. Z tohoto důvodu bych myšlenku vyloučení trestní odpovědnosti v případě excessu z mezí nutné obrany i krajní nouze z důvodu takto vystupňovaných emocí zcela nezavrhovala. Zákonodárce, byť byl názoru o nepotřebnosti tohoto ustanovení, zařadil do nového trestního zákoníku několik ustanovení, která mohou působit pozitivně pro pachatele, kteří překročili meze zkoumaných institutů. Nyní záleží na soudech, státních zástupcích i obhájcích, jak tyto možnosti budou využívat.

¹²⁴ Dolenský, A.: Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994, str. 24

¹²⁵ Vokoun, R.: Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989, str. 74

6. VYBRANÉ OTÁZKY NUTNÉ OBRANY A KRAJNÍ NOUZE

Následující kapitola bude věnována vybraným otázkám souvisejících s ustanoveními o nutné obraně či krajní nouzi. Tato kapitola netvoří kompaktní celek jako předcházející statě, nýbrž obsahuje jednotlivá rozporná, či jinak zajímavá témata mající dopad na ustanovení zkoumaných institutů. První kapitola je věnována putativní nutné obraně a putativní krajní nouzi. Opět jsem sloučila zkoumané instituty do jedné kapitoly se společným pojednáním o nich. Je to z důvodu stejných východisek a rovněž stejných ustanovení trestního zákoníku na ně dopadajících. Uvedená kapitola obsahuje i rozbor skutkového omylu negativního o okolnostech vylučujících protiprávnost. Druhá kapitola je zaměřená na obranu proti útokům osob nepřičetných, pro věk neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu. Cílem této kapitoly je ukázat pozitiva a negativa posuzování těchto ataků z hlediska nutné obrany a z pohledu krajní nouze. Třetí část je zaměřena na automatická obranná zařízení. V této souvislosti je asi nejdůležitější otázkou, zda instalace těchto zařízení a následně jejich činnost je v souladu s ustanovením o nutné obraně. Předposlední kapitola obsahuje pojednání o možnosti použití nutné obrany proti zákrokům úředních osob. Konečně pátá část je věnována rozdílu mezi nutnou obranou, vzájemným napadením a rvačkou.

6.1. Putativní nutná obrana a krajní nouze a skutkový omyl negativní o okolnostech vylučujících protiprávnost

Obsahem této kapitoly bude rozbor situací, v nichž jednání osob je ovlivněno určitým omylem ohledně podmínek nutné obrany nebo krajní nouze. V první části se budu věnovat tzv. putativní nutné obraně a putativní krajní nouzi, následně se zaměřím na skutkový omyl negativní o okolnostech vylučujících protiprávnost. Na rozdíl od trestního zákona č. 140/1961 Sb. nový trestní zákoník již explicitně upravuje různé druhy omylů, konkrétně omyl skutkový (§ 18 TZ) a omyl právní (§ 19 TZ). Jak uvádí

důvodová zpráva k trestnímu zákoníku: Zákon nově upravuje v souladu s požadavky praxe skutkový omyl, který se dosud vyvozoval z ustanovení upravujících subjektivní stránku trestného činu. Nová úprava obsahuje vymezení jak pozitivního, tak i negativního skutkového omylu. Z hlediska podmínek vylučujících trestní odpovědnost v trestním zákoníku je upraveno ustanovení o pozitivním skutkovém omylu známém jako putativní nutná obrana či putativní krajní nouze. Trestní zákoník naproti tomu neupravuje negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost (trestní odpovědnost). *Tyto případy nečiní v praxi potíže, neboť jsou užívána řešení vypracovaná trestněprávní naukou*¹²⁶.

Omylem rozumíme rozpor subjektivní a objektivní reality, ať již proto, že si pachatel nějakou skutečnost vůbec neuvědomil, nebo proto, že o ni měl představu nesprávnou.

Nutná obrana i krajní nouze vyžadují existenci reálného přímo hrozícího či trvajících útoku, resp. jiného nebezpečí. V případech putativní nutné obrany či putativní krajní nouze však výše uvedená podmínka splněna není¹²⁷. Útok nebo jiné nebezpečí v těchto případech reálně neexistují, existují pouze v mysli osoby, která daný útok či jiné nebezpečí odvrací¹²⁸. Útoky, proti kterým osoby při domnělé obraně zasahují mají nejčastěji podobu žertu, kdy danému „útočnému“ jednání schází jakékoliv subjektivní zaměření jejich původců k ohrožení zájmů jiných osob.

Putativní nutná obrana a putativní krajní nouze jsou upraveny v § 18 odst. 4, kde je stanoveno, že kdo při spáchání činu mylně předpokládá skutkovou okolnost, která vylučuje jeho protiprávnost, nejedná úmyslně; tím není dotčena odpovědnost za trestný čin spáchaný z nevědomé nedbalosti. Tato okolnost se označuje jako pozitivní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost a má stejný význam jako negativní

¹²⁶ Důvodová zpráva k návrhu nového trestního zákoníku ze dne 25.02.2008, PSP, tisk 410/0

¹²⁷ V souvislosti s krajní nouzí viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 10/80 Sb. rozh. tr., sp. zn. 7 Tz 25/79: O zdánlivou (tzv. putativní) krajní nouzi jde tehdy, jestliže se pachatel omylem domnívá, že existuje nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem, ve skutečnosti však toto nebezpečí neexistuje. Tento případ se posoudí podle zásad o skutkovém úmyslu, který vylučuje odpovědnost za úmyslný trestný čin.

¹²⁸ Již v období 1. republiky bylo publikováno toto rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm I 370/25, Vážný 2196/1925: Putativní nutná obrana (§ 2g) tr.zák.) spočívá v tom, že pachatel má subjektivně omylem za to, že tu jsou ve skutečnosti podmínky nutné obrany, totiž, útok nespravedlivý, přítomný, směřující proti životu, svobodě nebo jmění, proti němuž obrana je potřebnou, ač těchto podmínek skutečně tu není.

K tomu stejně rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Zm I 165/27, Vážný 2762/1927

skutkový omyl o skutečnostech tvořících znaky trestného činu¹²⁹. Pokud v tomto omylu je možno spatřovat nevědomou nedbalost, může být zasahující osoba odpovědná pouze za trestný čin kulpózní. Tak tomu bude v případě, jestliže pachatel sice nevěděl, že ve skutečnosti o útok či jiné nebezpečí nejde, avšak podle svých poměrů a okolností měl a mohl rozpoznat, že jde o útok nebo nebezpečí jen zdánlivé¹³⁰. Jeho nedbalost může spočívat i v nesprávném zhodnocení intenzity útoku.

Pokud by pak nebylo možné dovodit ani nevědomou nedbalost, nebylo by možné uplatnit u obránce trestní odpovědnost. Tuto skutečnost výstižně popsal krajský soud Praha ve svém rozhodnutí č. 12/1954 Sb.r.tr. sp. zn. 10 Tk 352/52: beztrestným v případě putativní nutné obrany bude proto takové jednání jen za těchto podmínek: *Jestliže omyl pachatelův, pokud jde o útok jiného (domnělého útočnicka) je nezaviněný a jestliže je jednání pachatele (tj. jeho domnělá obrana) přiměřené domnělému útoku*¹³¹.

Vyloučení trestní odpovědnost nastupuje nikoliv z důvodu existence nutné obrany či krajní nouze, nýbrž však pro nedostatek zavinění jakožto obligatorního znaku skutkové podstaty¹³². Zcela stejný závěr lze použít pro posouvání omylu o

¹²⁹ Viz. rozhodnutí krajského soudu Praha č. 12/1954 Sb.r.tr. sp. zn. 10 Tk 352/52 tzv. putativní obrana (obrana domnělá), kdy se někdo domnívá omylem, že jedná v obraně, není - pokud toto jednání naplňuje skutkovou podstatu trestného činu (zpravidla proti životu nebo zdraví domnělého útočnicka) - jednáním zásadně beztrestným jako u nutné obrany podle § 8 tr. zák (nyní § 29 TZ) Takové jednání, jež není vůbec nutnou obranou, nýbrž jednáním společensky nebezpečným, může proto být beztrestným jen pro skutkový omyl, t. j. pro nedostatek zavinění tak, jako každý jiný trestný čin.

¹³⁰ K tomu viz stanovisko Nejvyššího soudu ČR sp. zn. Tpj 59/83 ze dne 10.01.1983 o putativní nutné obraně: Odpovědnost toho, kdo odvrací domnělý útok - obrana domnělá, putativní - je nutno posuzovat podle zásad o skutkovém omylu. Může zde přicházet v úvahu zejména též odpovědnost za trestný čin z nedbalosti, jestliže pachatel sice nevěděl, že ve skutečnosti o útok nejde, avšak podle svých osobních poměrů a okolností o tom vědět měl a mohl.

¹³¹ K překročení domnělé obrany dále rozhodnutí krajského soudu Bratislava č. 77/1952 Sb. rozh. tr, sp. zn. 6 Tk 445/51: Len pre úplnosť treba uviesť, že "obrana" obvineného nebola ani primeraná. Keď by sa totiž pripustilo, že obvinený bol na omyle a že sa skutočne domnieval, že mu hrozí hneď ďalší útok so strany poškodeného, bolo by treba skúmať aj primeranosť tejto domnelej obrany.

¹³² Z hlediska krajní nouze viz. rozhodnutí krajského soudu Praha č. 29/1955 Sb.r.tr., sp. zn. 10 To 28/54 Krajní nouze předpokládá, aby pohnutkou pachatelova jednání byla snaha odvrátit nebezpečí přímo, tj. bezprostředně hrozící některým společenským vztahům uvedeným v § 9 tr. zák., dále aby pachatel nebyl povinen takové nebezpečí snášet a aby při tom byly splněny, pokud jde o velikost škody pachatelem způsobené a nutnost jeho jednání, podmínky v cit. ustanovení uvedené. Tyto předpoklady platí i u domnělé (tzv. putativní) krajní nouze, která je tu tehdy, nehrozí-li sice bezprostřední nebezpečí některému společenskému vztahu v § 9 tr. zák. uvedenému, avšak pachatel se nezaviněně domnívá, že toto nebezpečí hrozí.

skutečnostech, které naplňují jednotlivé znaky útoku, tedy např. pro omyl obránce o tom, zda útok přímo hrozí nebo trvá apod.

Odchylně je třeba řešit případy opačné, tzn. když objektivně existuje situace nutné obrany nebo krajní nouze, pachatel však o této skutečnosti neví a domnívá se, že svým jednáním porušuje chráněné zájmy. Tato situace se nazývá výše zmíněným negativním skutkovým omylem o okolnostech vylučujících protiprávnost, který trestní zákoník neupravuje. V této souvislosti je klíčové posouzení otázky, zda samotná objektivní existence určité okolnosti vylučující protiprávnost stačí ke kvalifikaci jednání jako jednání za okolností vylučujících protiprávnost. Solnař v souvislosti s nutnou obranou vyžaduje kromě objektivních okolností i vůli či motiv k obraně a k tomuto uvádí: „Nelze se pak spokojit s pouhou objektivní existencí podmínek nutné obrany. Nejde proto o nutnou obranu, avšak vzhledem k tomu, že její podmínky objektivně existují, nemůže být obranným jednáním spáchán dokonáný trestný čin, může jít jen o nezpůsobilý pokus“¹³³. Tato definice má však svá úskalí. Především se lze ptát, z jakého důvodu jde o nezpůsobilý pokus, resp. v čem tkví jeho nezpůsobilost – v předmětu útoku, osobě pachatele či v použitých prostředcích? Lze ovšem polemizovat i nad tím, zda vůbec jde o pokus trestného činu bez ohledu na jeho způsobilost. Pro ilustraci lze předestřít následující případ: Pachatel, který úmyslně ohrožuje život druhého neví, že druhá osoba právě v ten okamžik ohrožuje život jeho, protože z pod kabátu na něj míří ostře nabitou zbraní. Pachatel však druhou osobu usmrtí. Objektivně tedy jednal za podmínek nutné obrany, o této skutečnosti však nevěděl. Podle teorie zastávané prof. Solnařem a Kuchtou by tedy měl být stíhán pouze za nezpůsobilý pokus o vraždu. V souvislosti s uvedeným příkladem lze tedy uvést i jiné právní řešení. Negativní skutkový omyl o okolnostech vylučujících protiprávnost nevylučuje plnou trestní odpovědnost pachatele za to, co spáchal nebo co chtěl spáchat. *Ignorantia facti nocet* (neznalost faktů škodí). Pachatel by byl trestně stíhán, za dokonáný trestný čin vraždy. Navíc oponovat lze i požadavku vyžadování vůle k obraně. Spíše než vůli je důležitější zkoumat, zda zasahující osoba v okamžiku obrany nebo odvracení jiného nebezpečí o existenci objektivních podmínek okolností vylučujících protiprávnost

¹³³ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 106. Stejný závěr vyvozuje i Kuchta in Kuchta, J.: Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999 str. 160, který ovšem namísto vůle také užívá vědění.

věděla či nikoliv. Vůle je totiž pouhým prvkem zavinění. Když pachatel neví o skutečnosti, že jedná za okolností vylučujících protiprávnost, bude plně trestně odpovědný za to, co spáchal. *Pouze objektivně daná nutná obrana nemůže svědčit ku prospěchu pachatele, protože jinak by profitoval z náhody*¹³⁴.

V teoriích, které nevyžadují subjektivní vědění či vůli k obraně, stačí k vyloučení trestní odpovědnosti samotná objektivní existence podmínek nutné obrany.

Jak je z výše uvedeného pojednání zřejmé, problematika negativního skutkového omylu o okolnostech vylučujících protiprávnost není teorií trestního práva tak jednoznačně vyřešena, jak se píše v důvodové zprávě k trestnímu zákoníku. Spíše než jednoznačné řešení je relevantnější ta skutečnost, že případy zkoumaného omylu se v běžném životě vyskytují opravdu velmi sporadicky, což ovšem neznamena, že by daná otázka de lege ferenda nemohla být výslovně v trestním zákoníku upravena.

6.2. Obrana proti osobám nepříčetným, trestně neodpovědným a jednajícím ve skutkovém omylu

V této kapitole se budu věnovat problematice, která vzbuzuje neustálé diskuze a různost názorů. V následujícím textu se zaměřím na otázku, za použití jakého institutu se lze bránit proti útoku osob nepříčetných, pro věk trestně neodpovědných a osob jednajících ve skutkovém omylu a z toho vyplývající případná omezení jednání a také možnost způsobit následek určité závažnosti.

Daná problematika úzce souvisí s pojetím protiprávnosti. Protiprávnost může být pojmána jako kategorie subjektivní nebo objektivní. Subjektivní pojetí vychází z názoru, že protiprávnost je třeba chápat jako znak kvalifikující čin jako takový, který odporuje normě jako pravidlu určujícím chování a právnímu řádu jako celku¹³⁵. Z dané definice vyplývá, že za protiprávní útok lze považovat pouze zaviněné jednání. Naproti tomu objektivní pojetí protiprávnosti vychází z neoprávněného ohrožení cizích zájmů bez přihlídnutí k subjektivní situaci útočníka a k jeho zavinění. Protiprávnost se

¹³⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 208

¹³⁵ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 92-109

vztahuje k právnímu řádu jako celku a nelze ji posuzovat pouze z hlediska práva trestního.

A právě zavinění útoku je výchozím pojmem pro různé teorie přiřazující danou otázku k institutu krajní nouze nebo naopak k institutu nutné obrany. Teoreticky existují čtyři možnosti řešení dané problematiky. Obranu proti osobám nepřičetným, trestně neodpovědným a jednajícím ve skutkovém omylu lze uskutečňovat pouze za pomoci institutu krajní nouze nebo pouze za použití institutu nutné obrany. Dále je možné modifikovat tyto instituty např. tím, že zmírníme podmínku proporcionality krajní nouze, nebo je možné zpřísnit podmínky přiměřenosti nutné obrany. V následujícím textu se pokusím o rozbor jednotlivých alternativ včetně jejich negativních stránek.

Zastánci subjektivního pojetí protiprávnosti tedy požadují tyto případy řešit za použití ustanovení o krajní nouzi. Její uplatňování v podstatě představuje rozdělení útočníků do kategorií. *Proto nepokládáme nutnou obranu za přípustnou proti útokům choromyslných osob, dětí, zvířat, leč by obránce o chorobném stavu útočníka nevěděl (domnělá nutná obrana¹³⁶).* Z toho vyplývá, že trestní odpovědnost obránce je vyloučena jen v případě, kdy obránce nemohl vědět, že jde o osobu nepřičetnou, pro věk trestně neodpovědnou, nebo osobu jednající ve skutkovém omylu. V případě, kdy to obránce nevěděl, protože zanedbal svoji povinnost a vědět to měl a mohl jednat se o tzv. putativní obranu a odpovídal by za nedbalostní trestný čin. Pokud ovšem obránce věděl, že jde o takovou osobu, a nevyužil by možnosti odvrátit útok jinak, než na úkor útočníka a bránil by se útoku nepřičetné osoby, bude stíhán za úmyslný exces z mezí nutné obrany.

V čisté podobě se však tato teorie v současnosti neobjevuje nikde. Různí autoři se ustanovení o krajní nouzi snaží modifikovat tím, že sice trvají na požadavku subsidiarity krajní nouze, avšak požadavek proporcionality zmírňují. Solnař požaduje zmírnit podmínky krajní nouze, pokud jde o proporcionalitu, v tom smyslu, že lze beztrestně odvracet i hrozící škodu způsobením škody téže závažnosti, jako byla ta,

¹³⁶ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: *Základy trestní odpovědnosti*, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str.118

kteřá hrozila¹³⁷. *Lze tudíž choromyslného útočníka k záchraně vlastního života i usmrtit*¹³⁸. Dolenský připouští způsobení i větší škody, než jaká hrozila¹³⁹.

Tato řešení lze považovat za přípustná, poněvadž rozšiřují možnost posuzování zásad o krajní nouzi, tedy analogickým použitím zásad o důvodech vyloučené protiprávnosti omezují trestnost a působí *in favorem*.

Jiní autoři vycházejí z objektivního hlediska protiprávnosti, jehož důsledkem je posuzování obrany proti útokům osob nepřičetných, pro věk trestně neodpovědných, nebo osob jednajících ve skutkovém omylu dle ustanovení o nutné obraně¹⁴⁰. Uvedený přístup se nemusí jevit zcela bez problémů, zejména pokud jde o obranu proti osobám jednajícím ve skutkovém omylu. Někteří autoři omezují možnost jednat v nutné obraně požadavkem subsidiarity nebo stanovením přísnějších podmínek přiměřenosti. Např. Jelínek v této souvislosti argumentuje takto: „*Vychází-li útok od dětí, osob jednajících ve skutkovém omylu, osob nepřičetných (nikoliv však osob pod vlivem návykových látek), bude třeba, aby se napadený pokusil v první řadě útoku vyhnout (upozornit osobu, že jedná ve skutkovém omylu)*“¹⁴¹.

Zde jsou ovšem hranice pro použití nutné obrany omezovány, a tudíž se jedná o analogii v neprospěch pachatele, která je v trestním právu nepřipustná.

Jako nejsprávnější se mi jeví varianta posuzovat jednání takových osob jako útok a jednat proti němu v nutné obraně, bez omezení. To platí i pro případy, kdy obránce ví o duševní poruše nebo o omylu na straně útočníka. Nabízené řešení nejlépe odpovídá podstatě nutné obrany a její současné právní úpravě, která umožňuje obranu proti útoku, který je protiprávní a nemusí být vždy trestním činem. Nepřičetný totiž nepáchá útok společensky méně škodlivý, leckdy může být takový útok i nebezpečnější

¹³⁷ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 109

¹³⁸ Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.: Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003, str. 128

¹³⁹ Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva, Praha 1969, str. 29

¹⁴⁰ např. Císařová, D., Čížková J.: Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986, str. 29, Nývltová, I.: Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue 7/2003, str. 204n.

¹⁴¹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od 1.1.2010, Leges, s.r.o., 2009, str. 252

a obrana proti němu může být mnohem obtížnější než proti útoku osoby trestně odpovědné. Rovněž osoby pro nedostatek věku trestně neodpovědné se dopouští velmi závažných činů. Napadení dvěma čtrnáctiletými útočníky, kteří nedomýšlejí rozsah svého činu a riziko z něj vyplývající, může být daleko intenzivnější a surovější než napadení útočníkem trestně odpovědným. V neposlední řadě i u útoku osob jednajících ve skutkovém omylu můžeme předpokládat značné nebezpečí, neboť tato osoba může vynaložit veškeré úsilí k odražení domnělého útoku. Požadovat po obránci, aby v této situaci ještě přemýšlel o tom, zda může útok odvrátit jinak než na úkor útočníka, je zcela nepřiměřené. Obráncova znalost či neznalost rozhodných skutečností (nepříčetnosti, nedostatku věku, omylu útočníka) může mít vliv pouze na stanovení odpovědnosti při překročení mezí nutné obrany.

Lze tedy patrně konstatovat, že podle platného znění našeho trestního zákoníku by měla být nutná obrana přípustná nejen proti zaviněným útokům, ale i proti útokům a ohrožením pachatelem nezaviněným. Aby se v budoucnu odstranila nejednotnost názorů a tato otázka byla pevně vyřešena pro posuzování praxí, bylo by vhodné tuto skutečnost vyjádřit explicitně zákonem. Bylo by například možné novelizovat ustanovení o nutné obraně doplněním jednoduché věty: *Za útok se považuje i útok osoby nepříčetné, osoby pro věk trestně neodpovědné a osoby jednající ve skutkovém omylu.*

6.3. Automatická obranná zařízení

Tato část je věnována tématu i v dnešní době rozpornému, a to používáním automatických obranných zařízení. Tato otázka vyvolává diskuze již řadu let a obecně lze konstatovat, že ani v současnosti nepanuje ohledně řešení této problematiky shoda. Z hlediska praxe lze sledovat mnohdy protichůdnou judikaturu na toto téma. Z mého pohledu jde o problematiku důležitou i v každodenním životě obyvatel, jelikož do skupiny obranných zařízení jsou řazeni i hlídací psi, jejichž chov je v naší zemi velmi rozšířen. Základní otázka tedy zní: Je instalace automatických obranných zařízení v souladu s právem a v mezích institutu nutné obrany? V následujícím textu se pokusím najít odpověď.

V této oblasti je diskutovanou otázkou přípustnost obranných prostředků, které působí v okamžiku útoku samočinně, aniž by je v tomto okamžiku mohl obránce ovládat. Takováto zařízení si občané nechávají instalovat do domů, bytů, rekreačních objektů, obchodních prostor, skladů, či motorových vozidel. Automatická obranná zařízení fungují různým způsobem. Podle druhu takového zařízení může být narušitel upozorněn na protiprávní vniknutí, omezen na svobodě, poraněn či dokonce zabit. Tato zařízení tedy mohou sloužit buď k defenzivní obraně a v tomto případě se jedná zejména o výstražná a zabraňovací zařízení, jejichž účelem je pouze odradit útočníka. Nejsou zaměřena na způsobení škody a jde o různé pasti, mříže, ostnatý drát, různá signalizační a poplašná zařízení. Ohledně tohoto druhu obrany nejsou vznášeny sebemenší námitky proti jejich použití. Druhou skupinu tvoří zařízení sloužící k odvrácení útoku způsobením škody útočníkovi (samostříly, hlídací psi, ploty nabitě elektřinou, výbušné nástrahy, střelné nástrahy, jedovatí hadi, atd.). Právě tato skupina je pak předmětem různých, často diametrálně odlišných názorů od požadavku úplného zákazu až po uznávání všeobecné přípustnosti.

Odpůrci automatických obranných zařízení argumentují z různých hledisek. Prof. Solnař považuje za pochybné, jak posuzovat instalaci samostřílů a jiných zařízení k odražení nejistého ještě útoku budoucího, a konstatuje, že u automatických obranných zařízení jde pouze o analogii nutné obrany¹⁴². V trestním zákoníku neexistuje výslovný zákaz používání těchto zařízení, a proto nelze jejich instalování považovat za nedovolené. Analogie ve prospěch je dovolená.

Jindy je namítána ta skutečnost, že instalování automatických obranných zařízení je v rozporu s podmínkou nutné obrany, která vyžaduje útok přímo hrozící. Toto zařízení je nainstalováno v době, kdy útok ještě bezprostředně nehrozí. Přiměřenost obrany a útoku je však třeba hodnotit k okamžiku útoku a obranné reakce těchto zařízení. Vždy je nutno srovnávat způsob konkrétního útoku se způsobem odvrácení tohoto útoku. Potom je nerozhodné, kdy bylo dané zařízení nainstalováno. Doba, kdy je zařízení v pohotovosti a je nečinné, nemůže být považována za předčasnou

¹⁴² Solnař, V.: Trestní právo hmotné, Část obecná, Nakl. Knihovny Sborníku věd právních a státních, Praha, 1947, str. 107

obranu, neboť účinek zařízení se projeví až v případě přímo hrozícího útoku. Protože je tedy obrana účinná teprve v okamžiku útoku, je časová podmínka nutné obrany splněna. Námitce předčasnosti takové obrany lze čelit i poukazem na obecnou dovolenost přípravy k obraně. Příprava k obraně není trestním zákoníkem zakázána, je zcela běžná a je irelevantní jakými prostředky je tato příprava realizována. Z hlediska trestního práva je ovšem důležité zmínit, že tyto prostředky a způsob jejich opatřování musí být v souladu s právními předpisy, neboť jinak hrozí trestněprávní postih za jejich držení či jiný způsob nakládání. Zcela jiný názor měl však Nejvyšší soud ČR, který v usnesení sp. zn. 6 Tdo 66/2007 uvedl: *V případě, kdy obviněný umístil pod podlahu dřevěné kůlny (dostatečně nezabezpečené např. řádně uzamykatelnými dveřmi), která se nacházela na jeho pozemku, nástražný výbušný systém způsobilý přivodit újmu na zdraví, nelze jeho jednání považovat za jednání v nutné obraně podle ustanovení § 13 tr. zák. či krajní nouzi podle § 14 tr. zák., vzhledem k tomu, že v době instalace tohoto zařízení nebyly splněny podmínky aplikace výše uvedených ustanovení, ze strany poškozeného se nejednalo o útok, který bezprostředně hrozil nebo trval, ani nebylo odvráceno nebezpečí přímo (tj. bezprostředně) hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem.*

Další výtkou je skutečnost, že automatická obranná zařízení představují nemalé nebezpečí i pro toho, kdo do objektu vstoupí oprávněně (hasiči) nebo aspoň bez zlého úmyslu (dítě, opilec atd.). Tato námitka se mě konkrétně jeví jako opodstatněná. Mohou tedy vzniknout dvě situace. Jestliže bylo zařízení uvedeno do chodu útočníkem, pak při splnění podmínek nutné obrany nemůže být obránce trestně odpovědný. Ve druhém případě však útok chybí. Zde se nutná obrana nemůže uplatnit, strůjce zařízení by odpovídal dle obecných ustanovení trestního zákona. Míru jeho zavinění však může modifikovat okolnost, do jaké míry pachatel využil všech možností, jak zabránit tomu, aby obranná reakce nepostihla třetí osoby (umístění výstražných nápisů, zábran, signalizačních zařízení, mříží apod.). Při protiprávním útoku má využití předběžných zábranných mechanismů význam i v tom směru, že čím více takových výstražných a zábranných mechanismů útočník nerespektuje, tím závažnější je způsob jeho útoku a tím intenzivnější způsob obrany je proti němu možno použít. Každopádně s ohledem na osoby, jejichž jednání nevykazuje známky protiprávního útoku, je třeba na tato úskalí automatických obranných zařízení při jejich použití pamatovat.

Poslední výhradou je skutečnost, že tato zařízení a intenzitu jejich působení nelze regulovat v závislosti na způsobu útoku a tím snadno dochází k intenzivnímu excesu z mezí nutné obrany. Oponovat lze tím, že vždy je předem známo, jaké hodnoty jsou chráněny, předem je známa i účinnost instalovaného zařízení a rovněž je možné vycházet ze zásady, že je dovolena obrana, jež spolehlivě útok odvrátí. Jak již Solnař uvádí: „Přiměřenost nutné obrany není zpravidla vyloučena neúměrností mezi napadeným a obětovaným zájmem; možno beztrestně chránit i zájem nižší kategorie nebo v krajním případě méně závažný, a to i obětováním zájmu vyššího nebo v daném případě významnějšího. Možno poranit při ochraně majetku.“¹⁴³ Za hranicí přiměřenosti se nachází až obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku a srovnání hrozící a způsobené škody hraje roli jen v extrémních disproporcích.

Z výše uvedeného textu lze tedy vyvodit, že automatická obranná zařízení nelze z nutné obrany vylučovat, je však třeba, aby působila v mezích nutné obrany, tj. aby zasáhla pouze v případě přímo hrozícího protiprávního útoku a při respektování hranic nutné obrany, tzn. že obrana nesmí být zcela zjevně nepřiměřená. Posuzování mezí nutné obrany je pak v rukou orgánů činných v trestním řízení a zejména soudů. Přestože obránce útok nezapříčinil stává se často předmětem zájmu orgánů činných v trestním řízení, i když pozornost by měla být spíše zaměřena na osobu útočnicka. Tento stav není zapříčiněn nedostatky zákonné úpravy nutné obrany. *Ta je dostatečná, ale jde o nesprávný postup při výkladu a uplatňování ustanovení o nutné obraně*¹⁴⁴.

Na závěr této kapitoly bych chtěla zdůraznit existenci stanoviska kolegia Nejvyššího soudu ČR č. 12/2010 Sb. rozh.tr., sp. zn. Tpjn 303/2008, které přenáší závěry trestněprávní teorie do soudní praxe. Obecně lze říci, že toto stanovisko je v souladu s výše uvedeným textem. Podnět k zaujmutí tohoto stanoviska vzešel ze strany trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR kvůli dvěma rozdílným právním názorům v usnesení Nejvyššího soudu ČR sp. zn. 6 Tdo 66/2007 (jehož obsah je zmíněn na předchozí straně) a v usnesení krajského soudu v Plzni sp. zn. 7 To 62/2006. V usnesení krajského soudu Plzeň sp. zn. 7 To 62/2006 se uvádí, že v souzeném případě se jednalo o útok na zájem chráněný trestním zákonem a trvajícím, i když nástražné

¹⁴³ Solnař, V.: Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972, str. 105

¹⁴⁴ Dolenský, A., Novotný, F.: Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Trestní právo 1/1998, str. 10

zařízení bylo v objektu umístěno v době, kdy ještě k žádnému narušení nedocházelo, ale k jeho spuštění došlo právě v momentě, kdy skutečně útok nastal.

Obsah stanoviska nejvyššího soudu je tento: *Instalace a použití automatického obranného zařízení, jehož účelem je odvrátit možný nebo předpokládaný budoucí útok na zájem chráněný trestním zákonem na určitém místě bez součinnosti obránce (např. nástražné systémy, samostříly, zapojení elektrického proudu do mříží či kovového oplocení nemovitosti), samo o sobě nevyklučuje naplnění podmínek nutné obrany podle § 13 tr. zák. (nyní § 29 TZ). V souladu s podmínkami nutné obrany je však jen v případě, kdy se zařízení aktivuje jen proti přímo hrozícímu či trvajícím útokům na zájem chráněný trestním zákonem a jeho účinnost není zjevně nepřiměřená způsobu útoku. Při zaviněném nedodržení podmínek nutné obrany tím, kdo jej instaloval a odpovídá za jeho provoz, přichází v úvahu jeho odpovědnost za trestný čin spáchaný zpravidla z nedbalosti. S tímto stanoviskem, ve světle výše uvedeného textu, lze souhlasit.*

6.4. Obrana proti zákrokům úředních osob

Problematickou otázkou z hlediska okolností vylučujících protiprávnost je možnost užití nutné obrany proti zákrokům úředních osob (§ 127 TZ). Pokud tyto osoby provádí zákroky v mezích své pravomoci, je zřejmé, že proti nim nelze zasáhnout za použití institutu nutné obrany. Jasně se k tomu vyjádřil i judikát Nejvyššího soudu SSR sp. Zn. 4 Tz 128/1976: „Prekonanie odporu, ktorý smeruje k zmareniu oprávneného služobného zákroku (použitie fyzickej sily na predvedenie vodiča motorového vozidla, odôvodnene podozrivého z požitia alkoholických nápojov, ktorý odmieta dobrovoľne sa nechať predviesť a zákroku príslušníkov ZNB sa vzpiera), je právom i povinnosťou príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti (nyní příslušníků Policie ČR). Preto nutná obrana proti takémuto zákroku príslušníkov ZNB (nyní příslušníků Policie ČR) nie je prípustná a použitie násilia na zamedzenie zákroku treba považovať za trestný čin útoku na verejného činiteľa podľa § 155 ods. 1 Tr. zák. (nyní § 325 trestního zákoníku). Jak ovšem řešit situaci, kdy úřední osoba své pravomoci překračuje, nebo jedná zcela bez zákonného podkladu?

Jde o složitou otázku, která prodělala v nauce určitý vývoj. V minulosti lze zaznamenat i takový názor, že připuštění nutné obrany proti těmto zákrokům by vedlo k anarchii, a tudíž za těchto okolností nelze v nutné obraně jednat. Postupně bylo judikováno, že se nutná obrana sice připouští, ale její hranice byly sporné. Československá judikatura za První republiky připouštěla nutnou obranu proti úředním výkonům, které byly trestným činem, byly vůbec nedovolené nebo nenáležely do oboru působnosti osoby jej provádějící¹⁴⁵

Z judikatury První republiky lze vyjít i dnes a konstatovat, že nutnou obranu je třeba připustit proti takovým úkonům úředních osob, které jsou postiženy vadami, jež je zbavují povahy takových úkonů. Jsou to úkony, které vůbec nenáleží do věcné pravomoci těch úředních osob, které zakročují a ovšem i ty, které tvoří skutkovou podstatu trestného činu¹⁴⁶.

Otázka přípustnosti obrany proti úředním osobám je sporná z toho důvodu, že úkony úředních osob jsou ovládnány zásadou presumpce správnosti správních a jiných veřejnoprávních aktů. Takovýto akt či úkon se považuje za vytvořený nebo vykonaný v souladu s právem, dokud není prokázán opak a není prohlášen za neplatný anebo

¹⁴⁵ k tomu viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 2799/1927, sp. zn. Zm I 527/26 . Ustanovení § 81 tr. zák. nevylučuje, by se vrchnostenská osoba nepokusila odpor jejímu úřednímu výkonu kladený přemoci a za tím účelem použila protinásilí; násilí pachatelovo, jímž se snaží ono protinásilí zmařit, nelze pokládati za beztrestnou obrannou činnost ve smyslu nutné obrany

Dále rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 3818/1930 ze dne 21. března 1930, sp. zn. Zm I 412/29 - Proti řádnému služebnímu výkonu jest nutná obrana ve smyslu § 2 g) trestního zákona vyloučena; byla by možná, kdyby se výkon osoby úřední jevil trestným útokem, kdyby např. zakládal zločin zlého užívání moci úřední, kdyby byl vůbec nedovolený nebo nenáležel vůbec k působnosti úřední osoby jej provádějící.

A rovněž rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR Vážný 3835/1930 ze dne 10. dubna 1930, sp. zn. Zm I 288/29- Proti úřednímu výkonu jest vyloučena nutná obrana, leč by se výkon úřední osoby sám jevil bezprávným útokem (byl by nedovolený, zakládal by zločin zlého užívání moci úřední, nenáležel by vůbec k působnosti úřední osoby).

¹⁴⁶ Toto stanovisko podporuje i rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 47/1980 Sb. rozh. tr., sp. zn. 6 Tz 70/79

Ak príslušník ZNB prekročí svoju právomoc a uskutočňuje zákrok, na ktorý nie je podľa zákona oprávnený, nepožíva ochranu verejného činiteľa podľa § 155 a 156 Tr. zák (nyní § 325 až 327 TZ). Útok na jeho zdravie pri takomto zákroku, ak občan prekročí hranice nutnej obrany, možno prípadne posúdiť len ako trestný čin proti zdraviu. Ochrany podľa § 155 Tr. Zák (nyní § 325 trestního zákoníku) však nepožíva verejný činiteľ, ktorý v konkrétnom prípade prekročí hranice svojej právomoci a vykonáva zákrok, na ktorý nie je podľa zákona oprávnený.

částečně neplatný. Pokud tedy právní akt není prohlášen za protiprávní, je v souladu s právem, a proto není protiprávním útokem ve smyslu ustanovení o nutné obraně.

Vedle správních aktů vydaných ve správním řízení existují i akty označované jako bezprostřední zásahy, které jsou výsledkem jednání uskutečněného správním orgánem v relativně krátkém čase, zpravidla na místě samém. Jelikož bezprostřední zásahy představují závažný zásah do právní integrity fyzických nebo právnických osob, platí zde zásada subsidiarity a proporcionality zásahu. Vykonání zásahu přichází v úvahu, jen jestliže jsou bezprostředně ohroženy nebo narušeny důležité veřejné zájmy, věc nesnese odkladu a obnovit žádoucí stav není možné jinak. Přiměřenost se vztahuje k časovým aspektům, druhu prostředků, který budou při zásahu použité a intenzitě jejich použití. Je stanoveno, že před provedením bezprostředního zásahu může existovat povinnost upozornit či varovat dotčené osoby nebo povinnost poučit osoby o jejich právech. Příkladem bezprostředního zásahu je použití donucovacích prostředků příslušníkem policie proti ničiteli laviček v parku, který přes výzvu k ukončení činnosti, v ničení pokračuje. Osoba, vůči níž je bezprostřední zásah prováděn, je povinna se mu podrobit, nikoli nejprve hodnotit jeho zákonnost¹⁴⁷. Nutná obrana proti bezprostřednímu zásahu není přípustná¹⁴⁸. Výjimkou je zcela zjevný exces zasahující úřední osoby (např. absolutní nedostatek pravomoci či zcela evidentní nepřiměřenost, s níž byl donucovací úkon prováděn)¹⁴⁹. Z povahy veřejnoprávních aktů nebo úkonů úředních osob musí být tedy zcela zřejmé, že byly přijaty (vykonány) mimo věcnou pravomoc orgánu, který je vydal (vykonal) (např. hasič vybírá pokuty za dopravní přestupky), anebo jsou z jiného důvodu zjevně neplatné (např. u strážníka obecní policie je nepochybné, že svoji pravomoc nemůže vykonávat mimo území obce, k níž je v pracovním poměru). V takovém případě jde o nicotné akty (tzv. pakty), resp. úkony úředních osob, na které se presumpce správnosti veřejnoprávních aktů a jiných úkonů nevztahuje. Takový úkon,

¹⁴⁷ Viz. usnesení Ústavního soudu ČR č.1/1998 Sb. n.u. US, svazek 10, sp. zn. I. ÚS 263/97 - Občané jsou povinni se podrobit výkonu pravomoci veřejného činitele bez ohledu na vlastní soukromý názor. Jsou-li přesvědčeni, že tímto jednáním bylo porušeno jejich právo či jim byla způsobena škoda, mohou se proti takovému postupu veřejného činitele bránit jiným, a to zákonným způsobem. Ústava České republiky, Listina základních práv a svobod, ani žádná jiná právní norma nepřipouští, aby občané nejprve hodnotili zákonnost postupu veřejných činitelů a teprve na základě toho jejich pokynů uposlechli nebo neuposlechli.

¹⁴⁸ Viz. již zmíněné rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 55/1977 Sb, rozh. tr., sp. zn. 7 Tz 128/76

¹⁴⁹ Hendrych, D. a kol.: Správní právo, obecná část, 6. vydání, Praha, C.H.Beck, 2006, str.261

resp. úkon vykonaný na základě takového aktu je tím pádem útokem ve smyslu ustanovení o nutné obraně a nutná obrana je proti němu přípustná.

Ovšem při užití nutné obrany proti úředním osobám existuje riziko, že jednání obránce nebude posouzeno jako nutná obrana, neboť otázka posouzení, který veřejnoprávní akt či úkon je nulitní, může být někdy velmi problematická. Existuje kardinální rozdíl mezi nulitním a nezákonným aktem či úkonem. Proti nezákonným aktům či úkonům není nutná obrana přípustná¹⁵⁰. Z tohoto důvodu je v této citlivé otázce zachovávat vždy velkou obezřetnost. Dle mého názoru je nutné této možnosti využívat jen v opravdu jasných případech excesů úředních osob. Veřejnost by v tomto směru měla být takto informována z důvodů, aby na straně veřejnosti nedocházelo k excesům a z toho vyplývající trestní odpovědnosti, a na straně druhé, aby úředním osobám vykonávajícím svoji pravomoc nebyl znesnadňován, či znemožňován výkon jejich služby. Z tohoto důvodu by mělo být jasně stanoveno a explicitně vyjádřeno, proti jakých aktům a úkonům se lze bránit za použití institutu nutné obrany.

6.5. Nutná obrana, vzájemné napadení, rvačka

V životě se vyskytují situace, při nichž dochází k fyzickému střetu, nicméně někdy je velmi nesnadné rozlišit, v jaké pozici se jednotliví aktéři nacházejí. Cílem této kapitoly je představit kritéria pro odlišení jednání v nutné obraně, vzájemného napadení a trestného činu rvačky (§ 158 TZ). Rozlišení těchto situací je totiž komplikováno dvěma okolnostmi: jednak obránce se nemusí v rámci jednání v nutné obraně omezit na pasivní obranu, může se bránit i aktivně. Druhá okolnost vychází z toho, že nutná obrana je přípustná již proti přímo hrozícímu útoku. Obránce nemusí vyčkávat, až mu útočník zasadí první ránu, efektivní obrana může spočívat v odražení útoku právě ve fázi útoku stále ještě pouze hrozícího. Při dodržení hranic přiměřenosti to v žádném případě není v rozporu s podmínkami nutné obrany.

¹⁵⁰ K dané otázce viz. rozhodnutí Nejvyššího soudu SR č. 11/1988 Sb. rozh. tr., sp. zn. 7 Tz 15/87-
Pri zabezpečovaní výkonu rozhodnutia štátneho orgánu požívajú príslušníci ZNB ochranu verejných činiteľov, i keby toto rozhodnutie bolo vecne nesprávne. Zárok príslušníkov ZNB voči tomu, kto bráni výkonu rozhodnutia, je zákonný i vtedy, keby takéto rozhodnutie samé bolo nezákonné.

Nejprve se pokusím vymezit podstatu vzájemného napadení a rvačky. O vzájemné napadení jde tehdy, jestliže dvě osoby navzájem útočí na svoji integritu. V tomto případě jsou útočníky obě osoby. Jestliže takto spolu zápasí tři a více osob způsobem, že útok střídá protiútok, a v důsledku toho se všichni navzájem ohrožují na životě a zdraví, bude jejich činnost naplňovat znaky skutkové podstaty trestného činu rvačky. Všichni účastníci rvačky jsou navzájem útočníky, a proto zde není žádná osoba v postavení obránce. V této souvislosti všem ihned vyvstává otázka, jak rozlišovat vzájemné napadení či rvačku od jednání v nutné obraně?

Základní kritérium pro určení osoby útočníka je časové hledisko, tj. kdo dříve začal. *O postavení útočníka rozhoduje začátek střetnutí, nikoli jeho průběh, tím méně jeho výsledek*¹⁵¹. Tam, kde časové hledisko selhává a nevede k jasnému závěru o povaze daného případu stránce, existují další významná kritéria, kterými jsou motiv, charakter konfliktu či osobní vlastnosti obou stran. V těchto kritériích lze hledat podklad pro zjištění, která strana měla zájem na střetnutí. Z osobních vlastností budou např. významné takové vlastnosti, jako je násilnická povaha, agresivita, nedůtklivost. Dále lze např. zjistit, že jedna osoba byla provokována druhým, že fyzickému konfliktu předcházela hádka atd. Syntézou těchto kritérií lze pak dovodit, zda útočníky byly obě strany, či pouze jedna a druhá jednala ve smyslu nutné obrany.

V souladu se zásadou materiální pravdy je tedy důležité vždy stanovit, kolik má dané střetnutí útočníků a z toho také vyvozovat jejich trestní odpovědnost.

Pokud jde o vzájemné napadení lze si konkrétně představit následující situace, na jejichž příkladu pak lze stanovit, zda šlo o vzájemné napadení či o nutnou obranu. O vzájemné napadení jde zejména v případech, kdy si obě strany domluví násilné střetnutí, nebo se k němu vzájemně vyzývají¹⁵². Jako vzájemný střet je třeba posuzovat i

¹⁵¹ Dolenský, A.: Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva, Praha 1969, str. 37

¹⁵² k tomu viz. stanovisko Nejvyššího soudu ČR, sp. zn. Tpj 59/83

Nejde o nutnou obranu, když obviněný a poškozený se vzájemně vyzývají ke rvačce.

Např. ve věci 2 Z 38/82 okresního soudu v Bruntále vyšel obviněný s poškozeným k vzájemnému "vyřízení účtů" z restaurace ven, načež poškozený udeřil obviněného jako první a ten mu údery oplatil. Podobně ve věci 2 T 177/81 téhož okresního soudu.

V takových případech není rozhodné, kdo zasadí první ránu, protože iniciativa k vzájemnému napadání vychází jak od obviněného, tak od poškozeného. Jde tedy o oplacení útoku útokem, nikoliv o jeho odvracení obranou.

situaci, kdy obránce po odvrácení útoku přejde sám do vzájemné pŕtky s útočníkem¹⁵³. Další variantou je případ, kdy násilné střetnutí vzešlo z postupně se zostřujícího konfliktu. Byl-li podíl zúčastněných zhruba stejný, budou útočníky oba. O nutnou obranu pak půjde zejména v situacích, kdy tedy útočník na obránce zaútočí a ten se v mezích nutné obrany brání, dále v situaci, kdy je zřejmé, že útok bezprostředně hrozí, případ, kdy obránce odvrací útok na jiný chráněný zájem než na fyzickou integritu, dále to může být postupně zostřující se konflikt, kdy podíl bránící se osoby na tomto konfliktu je žádný či minimální. Výčet všech těchto okolností je, vzhledem k rozmanitosti životních situací, pouze demonstrativní, uzavřen být nikdy nemůže.

I mezi rvačkou a nutnou obranou lze najít situace, které vykreslují rozdíl mezi těmito instituty. Pro rvačku je charakteristické vzájemné, často nepřehledné napadání více osob. Všichni účastníci rvačky jsou zásadně pachateli. Nutná obrana naproti tomu předpokládá rozdělení osob, které se střetly, na dvě strany, z nichž jedna je v roli útočníka a druhá v roli obránce¹⁵⁴.

I v průběhu rvačky nebo vzájemného napadení mohou nastat situace, kdy bude nutná obrana přípustná¹⁵⁵. Tuto situaci ilustruje případ, kdy jeden nebo více účastníků

¹⁵³ Připouštíme-li však aktivní obranu, pak...“dát se s útočníkem do vzájemné pŕtky“ ještě neznamená vždy překročení mezi nutné obrany. Pro hodnocení takového jednání jako překročení mezi nutné obrany bude třeba ve všech případech prokázat intenzivní nebo extenzivní exces.

K dané problematice srov. rozhodnutí krajského soudu Praha č. 55/1952 Sb. rozh. tr., sp. zn. 18 Tk 151/51 -Bezrestnosti pro nutno obranu podle § 8 tr. zák. nemůže se dovolat ten, kdo po odvrácení útoku podnikne další útočné činy, které nejsou již odůvodněny pouze nutností obrany.

A dále rozhodnutí nejvyššího soudu ČR č. 18/1979 Sb. rozh. tr., sp. zn. 11 To 1/78

Jde o překročení mezi nutné obrany, jestliže se pachatel zpočátku brání způsobem přiměřeným povaze a nebezpečnosti útoku směřujícímu proti zájmům chráněným trestním zákonem, ale po skončení útoku sám přejde do útoku s úmyslem vypořádat se s útočníkem, od něhož již nehrozí nebezpečí. Za následek způsobený v této fázi jednání je pachatel trestně odpovědný a nemůže se dovolávat, že jednal v nutné obraně ve smyslu § 13 tr. zák.

¹⁵⁴ Šámal, P. a kol.: Trestní zákon komentář, I. Díl, 7. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2009, str. 1457

k dané situaci dále viz.rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR č. 80/1955 Sb. rozh. tr., sp. zn. 1 Tz 109/55

V případě, kdy jedna osoba bude současně napadena více osobami, takže jen ony útočí jako spolupachatelé nebo jako pomocníci pomáhající útočníkovi, nebude se jednat o rvačku, nýbrž, dojde-li k úmyslnému ublížení na zdraví napadeného, půjde tu o ublížení na zdraví, po případě o pomoc k tomu. Naopak však tehdy, bude-li z více než dvou osob každá zároveň útočníkem i napadeným, půjde o rvačku podle § 223 tr. zák. (nyní § 158 TZ)

A dále rozhodnutí nejvyššího soudu SR č. 75/1956 Sb. rozh. tr., sp. zn. 2 Tz 109/56

Ak iba jedna osoba napadnutá viac útočníkmi ako spolupáchateľmi sa takému spoločnému útoku bráni, nejde o bitku v zmysle § 223 tr. zák.

¹⁵⁵ K tomu rozhodnutí nejvyššího soudu ČR Vážný 2901/1927, sp. zn. Zm I 437/27

rvačky překročí rámec dosavadního způsobu boje a dopustí se svého druhu intenzivního excesu při rvačce (účastník náhle vytáhne nůž nebo střelnou zbraň s úmyslem způsobit těžkou újmu na zdraví nebo smrt). Podobně lze takto připustit nutnou obranu diváka rvačky, kterého ostatní do rvačky zatahují. Stejně tak se nestává účastníkem rvačky, kdo se snaží rvačce zabránit¹⁵⁶, např. se snaží útočníky od sebe odtrhnout a je jimi napaden. V takovém případě se může nutnou obranou bránit proti všem, kteří ho napadli.

Je zjevné, že v žádném případě není snadné výše uvedené pojmy správně rozlišovat. Musí to však být prioritním cílem orgánů činných v trestním řízení, které se s těmito případy často setkávají.

I za rvačky mohou nastati situace, opravňující tu neb onu súčasťnou stranu k obranným jednáním (§ 2 písm. g) tr. zák.).

¹⁵⁶ viz. rozhodnutí nejvyššího soudu ČR č. 7/1970 Sb. rozh. tr., sp. zn. 7 Tz 67/69

Jde o nutnou obranu, odvrací-li napadený činem jinak trestným útok na tělesnou integritu přímo mu hrozící proto, že se snažil odvrátit útok směřující proti tělesné integritě jiné osoby.

7. ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo prozkoumat problematiku pojmu a právních důsledků překročení mezí nutné obrany a krajní nouze ve světle nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. Jak tento nový právní předpis v souvislosti se zákonnou úpravou institutů nutné obrany a krajní nouze hodnotit? Zákodárce shrnuje situaci takto: Formulace podmínek pro krajní nouzi má umožnit, aby nebyly stíhány osoby, které vystupují na ochranu zájmů chráněných kterýmkoli trestním zákonem. Úprava nutné obrany se přebírá z dosavadní právní úpravy, která se po změnách provedených v devadesátých minulého století v praxi osvědčila. Tyto dva instituty tak (až na zpřesnění definice krajní nouze, u níž bylo třeba vyloučit její použití u osob, které jsou povinny snášet nebezpečí) zůstaly beze změny. Přitom návrhů, jakým způsobem tato ustanovení inovovat a rozvést bylo několik. Já osobně si myslím, že zákonné definice nutné obrany a krajní nouze jsou vyhovující a nabízejí poměrně široké meze pro jejich uplatnění. Každopádně netvrdím, že by bylo na škodu, kdyby alespoň klíčové pojmy byly zpřesněny tak, jak uvádím ve své diplomové práci.

Ve své práci jsem velmi často pracovala s judikaturou z oblasti nutné obrany a krajní nouze. Až překvapivě podnětná a nadčasová jsou rozhodnutí soudů v období první československé republiky. Ovšem v každé etapě vývoje našeho státu lze najít několik zásadních judikátů, podnětných i v dnešní době.

Co se týče právních důsledků za překročení mezí nutné obrany a krajní nouze, pozice obránce byla v tomto směru posílena možností použití několika nových ustanovení trestního zákoníku. Novému trestnímu zákoníku lze vytýkat to, že jde právě jen o možnost, požadavek obligatorního přihlednutí soudu k tomu, že trestný čin byl spáchán za podmínek blízkých nutné obraně či krajní nouzi, stanoven není. Z tohoto důvodu si nejsem jistá, zda na základě těchto skutečností stoupne ochota lidí vystupovat na pomoc ohroženým zájmům. Vždyť i autoři, vzájemně si v různých tématech oponující, svorně vyzývají k existenci takové právní úpravy, která u osob jednajících za jednotlivých okolností vylučujících protiprávnost, nebude vzbuzovat obavy ze vzniku trestní odpovědnosti. Z tohoto důvodu by se de lege ferenda stále dalo uvažovat o

zavedení obligatorního snížení obecných trestních sazeb trestu odnětí svobody a rovněž je možné uvažovat o vyloučení trestní odpovědnosti tam, kde exces byl vyvolán v důsledku silného rozrušení a z něj odvíjejících se negativních stavů. Tyto psychické momenty mohou totiž vyvolat zcela nezaviněné překročení mezí zkoumaných institutů.

V souvislosti s motivací občanů přistupovat na pomoc ohroženým zájmům by se zákonodárci měli snažit o co nejdokonalejší úpravu okolností vylučujících protiprávnost. Stejnou měrou se však do postojů obyvatel promítá i práce soudů, jejichž rozhodnutí by vždy měla být profesionální s individuálním a komplexním zhodnocením každého případu.

SEZNAM ZKRATEK

PRÁVNÍ PŘEDPISY

TZ - Trestní zákoník č. 40/2009 Sb., ve znění pozdějších předpisů

Tr. zák. - Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ve znění pozdějších předpisů

JUDIKATURA

Sb. n.u. ÚS - Sbírka nálezů a usnesení vydaná Ústavním soudem České republiky

Sb. rozh. tr. - Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

- Burda, E.:** Útok, proti kterému je přípustná nutná obrana, Trestně právní revue 2/2010
- Císařová, D.:** K podnětům sovětské právní úpravy překročení mezi nutné obrany pro československou právní úpravu, Socialistická zákonnost 2/1982
- Císařová, D., Čížková J.:** Aktuální problémy nutné obrany z hlediska nových kodifikací, AUC Iuridica 1/1986
- Císařová, D., Mittlöhner, M.:** K problematice okolností vylučujících protiprávnost, Československá kriminalistika 9 /1983, roč. 16
- Císařová, D.:** K nové koncepci okolností vylučujících protiprávnost, Trestní právo 10/2000
- Dolenský, A.:** Přiměřenost nutné obrany, Sborník prací z trestního práva, Praha 1969
- Dolenský, A.:** Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.), Bulletin advokacie 1/1994
- Dolenský, A.:** Překročení mezi nutné obrany, Všechno 3/1993
- Dolenský, A., Novotný, F.:** Nutná obrana a automatická obranná zařízení, Trestní právo 1/1998
- Drašík, A., Hasch, K., Kučera, P., Rizman, S.:** Přehled judikatury – trestné činy proti životu a zdraví. Nutná obrana, ASPI, a.s. 2007
- Fenyk, J.:** Pocta Dagmar Císařové k 75. narozeninám, 1. vydání, LexisNexis CZ s.r.o., 2007
- Fremr, R., Zelenka, P.:** K výkladu ustanovení § 13 o nutné obraně. Právní praxe, 5/1994 roč. 42
- Hendrych, D. a kol.:** Správní právo, obecná část, 6. vydání, Praha, C.H.Beck, 2006
- Herczeg, J.:** Zavinění a omyl v novém trestním kodexu, Bulletin advokacie 10/2009
- Hořák, J.:** Vražda a zabití v novém trestním zákoníku, Bulletin advokacie 10/2009
- Jebavý, M.:** Vybočení z mezí nutné obrany, Socialistická zákonnost 1/1975

- Jelínek, J. a kol.:** Trestní právo hmotné, Obecná část, Zvláštní část, 1. vydání podle nové právní úpravy účinné od. 1.1.2010, Leges, s.r.o., 2009
- Kallab, J.:** Trestní právo hmotné. Melantrich, Praha 1935
- Knappová, M., Švestka, J. a kol.:** Občanské právo hmotné, svazek II, 3. vydání, Aspi 2002
- Koucký, R.:** K problematice nutné obrany, Právní fórum 12/2006
- Kratochvíl, V. a kol.:** Trestní právo hmotné, obecná část, MU Brno 1996
- Kubová, O.:** K některým otázkám krajní nouze, Bulletin advokacie, 10/1998
- Kuchta, J.:** Trestní zákon – komentář § 14, ASPI
- Kuchta, J.:** Trestní zákon – komentář § 13, ASPI
- Kuchta, J.:** Nutná obrana. 1. vydání, Masarykova univerzita, Brno 1999
- Kuchta, J.:** Postavení a úprava okolností vylučujících protiprávnost v připravované rekodifikaci trestního práva hmotného, Acta universitatis Carolinae, 2/2007
- Kuchta, J.:** K novele ustanovení §13 trestního zákona o nutné obraně, Časopis pro právní vědu a praxi roč. 2, č. 2
- Lněnička, J.:** Ad „Nová koncepce nutné obrany (§ 13 tr. zák.)“ Bulletin advokacie 4/1994
- Matys, K a kol.:** Trestný zákon. Komentár, I. Část. Bratislava, Obzor, 1978
- Miříčka, A.:** Trestní právo hmotné. Všehrd, Praha 1934
- Novotný, F., Růžička M. a kol.:** Trestní kodexy, komentář, 2. doplněné vydání, Praha: Eurounion, s.r.o., 2002,
- Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.:** Trestní právo hmotné, Obecná část, 6. přepracované vydání, Wolters Kluwer ČR, a.s. 2010
- Novotný, O., Vanduchová, M. a kol.:** Trestní právo hmotné, Obecná část, 5., jubilejní a zcela přepracované vydání Aspi, a.s. 2007

- Nývtová, I.:** Objektivní a subjektivní koncepce protiprávnosti útoku a jejich vztah k právnímu posouzení obrany proti útoku osob trestně neodpovědných, Trestněprávní revue 7/2003
- Pavlíček, V. a kol.:** Ústava a ústavní řád ČR. 2.díl.Praha: Linde, 1995
- Polášek, Z., Kolár, J.:** Některé problémy vyloučení krajní nouze, Právník 7/1975
- Púry, F.:** Souhrn aktuální judikatury – V. Nutná obrana v trestním právu, Trestněprávní revue 8/2007
- Příkryl, O.:** K návrhu nového Trestného zákona o nutnej obrane. Justičná revue, r. 57, 2005
- Rauová, L., Mičák, M.:** Nutná obrana – vždy aktuální, laikům však stále zamlžená, <http://trestni2.juristic.cz/481644/clanek/trest3>
- Solnař, V.:** Trestní právo hmotné, Část obecná, Nakladatelství Knihovny Sborníku věd právních a státních, Praha, 1947
- Solnař, V.:** Systém československého trestního práva, Základy trestní odpovědnosti, Academia Praha 1972
- Solnař, V., Fenyk, J., Císařová, D.:** Základy trestní odpovědnosti, 2. přepracované vydání, Orac, Praha 2003
- Šámal, P.:** Trestní zákoník a naplňování funkcí a základních zásad trestního práva hmotného, Bulletin advokacie 10/2009
- Šámal, P.:** K vládnímu návrhu novelizace ustanovení § 13 tr. zák. o nutné obraně, Právní praxe 2/1994
- Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.:** Trestní zákon komentář, I. Díl, 6. doplněné a přepracované vydání, C.H.Beck, Praha 2004
- Šámal, P. a kol.:** Trestní zákoník komentář, I. Díl, 1. vydání, C.H.Beck, Praha 2009
- Teschler, E.:** K některým otázkám nutné obrany, Trestní právo 10/1997
- Vokoun, R.:** Vybrané aktuální otázky nutné obrany a krajní nouze, 1. vydání, AUC Iuridica 3/1989

Vokoun, R.: Zadržení podezřelého jako okolnost vylučující protiprávnost. In: Vybrané aktuální problémy čs. trestního práva, UK Praha 1986

Zigo, J.: Vybočenie z medzí nuntej obrany, Socialistická zákonnosť 10/1971

ABSTRAKT

Pojem a právní důsledky překročení mezi nutné obrany a krajní nouze

Tato diplomová práce pojednává o pojmu a právních důsledcích překročení nutné obrany a krajní nouze. V převážné většině práce vychází z právní úpravy nového trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. V některých srovnávacích pasážích je zmíněna rovněž právní úprava starší, a to zejména trestní zákon č. 140/1961 Sb. a rovněž trestní kodexy jemu předcházející. Pro ilustraci zkoumaných pojmů a definic je v každé kapitole uváděna judikatura, ve které jsou instituty nutné obrany i krajní nouze dopodrobna rozebrány.

Diplomová práce vychází z české právní úpravy a nepokouší se o srovnávání s úpravami zahraničními. Je to z důvodu velmi krátké doby účinnosti nového trestního zákoníku, který do problematiky okolností vylučujících protiprávnost vnesl několik zásadnějších novot. Zcela nové právní úpravě je proto v práci věnován větší prostor. Příkladem zde lze jmenovat např. nové privilegované skutkové podstaty zabití (§ 141 TZ), ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky (§ 146a TZ), novou právní úpravu mimořádného snížení trestu odnětí svobody (§ 58 TZ) a polehčujících okolností (§ 41 TZ). Nehledě na to, že koncepční změnu prodělal celý trestní zákoník.

Obsahově je práce členěna do sedmi kapitol, přičemž za nejzásadnější je možné považovat kapitoly o překročení mezi krajní nouze a nutné obrany a rovněž kapitolu o právních důsledcích vykročení z mezi zkoumaných institutů.

Po krátkém úvodu následuje kapitola věnovaná okolnostem vylučujícím protiprávnost. Jde o obecné pojednání v současnosti upravených okolností vylučujících protiprávnost a rovněž o pohledu *de lege ferenda* na tuto problematiku. Rovněž je v této kapitole rozebrán pojem a podstata institutů nutné obrany a krajní nouze. Zmíněn je také vývoj právní úpravy zkoumaných ustanovení a rovněž jejich srovnání s právní úpravou dle občanského zákoníku a přestupkového zákona.

Třetí kapitola je věnována výhradně institutu krajní nouze. Nejprve je proveden rozbor podmínek, jejichž splnění odůvodňuje jednání v krajní nouzi. Následující část je pak věnována samotnému překročení mezí krajní nouze. Zde je proveden detailnější rozbor různých excesů a jiných vybočení z mezí krajní nouze. V rámci intenzivního excesu jsou v práci analyzována různá hlediska posuzování proporcionality krajní nouze. Tato analýza pak tvoří teoretický základ i pro problematiku posuzování přiměřenosti nutné obrany, o níž je pojednáno v kapitole čtvrté.

Kapitola čtvrtá je věnována institutu nutné obrany a je koncipována zcela shodně jako kapitola předchozí. Nejvíce prostoru je věnováno excesu intenzivnímu a jednotlivým pojmům k němu se vztahujícím.

Právním důsledkům překročení mezí nutné obrany a krajní nouze se věnuje kapitola pátá. Tato kapitola je rozdělena na tři části. První část obsahuje rozbor subjektivní stránky překročení zkoumaných institutů a následující část pak současnou právní úpravu ustanovení, která mohou dopadat na případy vybočení z mezí nutné obrany a krajní nouze. Závěr je pak věnován právní úpravě *de lege ferenda* a zamyšlením, zda současné možnosti privilegování pachatelů, kteří spáchali trestný čin za podmínek blízkých nutné obraně či krajní nouzi, umožňují dostatečné zohlednění těchto skutečností.

Kapitola šestá obsahuje některé vybrané otázky, které úzce souvisejí se zkoumanými instituty. Zejména jde o tzv. putativní nutnou obranu a putativní krajní nouzi, automatická obranná zařízení, obranu proti osobám nepřičetným, trestně neodpovědným a osobám jednajícím ve skutkovém omylu a obranu proti zákrokům úředních osob. Rovněž je zde pojednáno o rozdílu mezi nutnou obranou, vzájemným napadením a rvačkou. Poslední kapitolou je pak závěrečné zhodnocení práce.

Tato diplomová práce vychází z právního stavu k 28.12. 2010.

ABSTRACT

of my Master's degree thesis in English

TERM AND LEGAL CONSEQUENCES OF EXCEEDING THE PRIVATE DEFENCE AND NECESSITY LIMITS (EXCESS)

The thesis examines the legal concept and legal implications of transgression of (acting outside of) private defense and necessity. It is based on the new Criminal Code, Act N. 40/2009 Coll. In some of the comparative passages the older legal regulation is mentioned, Act N. 140/1961 Coll., the Criminal Code in particular, as well as preceding penal codes. For illustration of examined concepts and definitions every chapter includes case law that deals with the legal institute of private defense and necessity.

The thesis is based on the Czech legal regulation and doesn't include comparison with foreign legislation. It's been caused by the short time of effectiveness of the new Criminal code which brought several substantial changes in circumstances precluding wrongfulness of an act. Significant part of the thesis is dedicated to these innovations, e.g. new privileged the fact of criminal offence of manslaughter (§ 141 CC) and infliction of bodily harm with a justifiable motive (§ 146a CC) , new legal regulation of extraordinary reduction of the term of imprisonment (§ 58 CC) and extenuating circumstances (§ 41 CC). Essentially, the new Criminal Code as a whole brought a number of conceptual changes.

As for the content, the thesis is divided into seven chapters, the essential ones dealing with the acting outside (transgression) of private defense and necessity and the legal consequences of such acts.

The short introduction is followed by the chapter dedicated to the circumstances precluding wrongfulness. It comprises of a general summary of currently effective circumstances precluding wrongfulness and author's *de lege ferenda* contemplations. The chapter explores the concept and essence of legal institutes of private defense and necessity. The evolution of these institutes and comparison with the legal regulation provided by the Civil Code and the Administrative Infraction Act is included as well.

Chapter 3 deals with the legal institute of necessity exclusively. First, the conditions required to successfully claim the necessity as a criminal defense are analyzed. In the following part the limitations of necessity are considered, the detailed analysis of various excesses and transgressions is provided. Regarding intensive excess various perspectives of the implementation of proportionality is discussed. This analysis constitutes the theoretical groundwork for examination of the reasonableness of private defense, which is explored in chapter 4.

Chapter 4 deals with the legal institute of private defense and follows the same outline as the previous chapter. The essential part is dedicated to the intensive excess and individual concepts related.

Legal consequences of transgression of the limitations of private defense and necessity are explored in chapter 5. This chapter is divided into three parts. Part 1 consists of subjective aspect of such excesses, the following part contemplates the effective regulation implemented in cases of excesses from private defense and necessity. The final part explores the *de lege ferenda* regulation and includes author's reflections on the matter of preferential treatment of those defendants who acted outside the conditions of private defense and necessity and whether current legislation sufficiently regulates such cases.

Chapter 6 contemplates several issues related to the examined institutes, e.g. putative private defense and putative necessity, automatic defensive devices, defense against a person acting insane, legally irresponsible for one's acts, acting by error in fact and defence against a person in authority. The difference of private defense, mutual assault and brawl is explained here as well. The final chapter summarizes the content of the thesis.

The thesis is based on the legal regulation effective to 28th December 2010.

Key words: private defence, necessity, excess

Klíčová slova: nutná obrana, krajní nouze, excesy z mezí nutné obrany a krajní nouze